

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

SYNTAKTICKÉ UČIVO
NA 1. STUPNI ZÁKLADNÍ
ŠKOLY

Knihovna JU - PF

3 1 1 5 1 7 2 3 2 2

Autor: Jana Dubská

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ (Hv)

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Milan David

UNIVERSITY OF SOUTH BOHEMIAN IN CESKE BUDEJOVICE
COLLEGE OF EDUCATION
DEPARTMENT OF CZECH LANGUAGE AND LITERATURE

CURRICULUM OF SYNTAX

FOR THE INFANT SCHOOL

Author: Jana Dubská

Field of study: Teaching at infant schools (Musical Education)

Superintendent of the thesis: Mgr. Milan David

ANOTACE

Diplomová práce se věnuje syntaktickému učivu na prvním stupni základní školy. Syntaxi se na našich školách věnuje sice delší doba, ale celková úroveň znalostí není taková, jak bychom očekávali.

První část práce se zabývá syntaxí jako součástí gramatiky po odborné stránce. Druhá část řeší problematiku metody výuky syntaxe na prvním stupni základní školy.

Třetí část je věnována rozboru učebnic českého jazyka pro 1. stupeň základní školy, metodických příruček a materiálů.

Závěrečná část rozebírá výsledky výzkumu syntaktických znalostí a dovedností žáků 1. stupně základní školy na konkrétních školách.

ANNOTATION

The thesis is focused on syntactic curriculum at the infant school. Despite a considerable amount of time devoted to syntax at our schools, the overall quality of knowledge is not at the level we would expect.

The first part of the work is dealing with syntax as a part of grammar in the respect of expert knowledge. The second part solves the issue of methodology of teaching syntax at the infant school.

The third part is focused on the analysis of textbooks for the czech language at the infant schools, of methodical books of reference and methodical material.

The final part analyses the results of the research on syntactic knowledge and skills of pupils of the infant school at particular schools.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Milanu Davidovi za odborný dohled a poskytnutí cenných rad při zpracování diplomové práce.

Obsah

1. ÚVOD

1.1 Úvodní slovo

1.2 Úvodní slovo

1.3 Úvodní slovo

1.4 Úvodní slovo

1.5 Úvodní slovo

1.6 Úvodní slovo

1.7 Úvodní slovo

1.8 Úvodní slovo

1.9 Úvodní slovo

1.10 Úvodní slovo

2. SYNTAKTICKÉ UČIVO

2.1 Úvodní slovo

2.2 Úvodní slovo

2.3 Úvodní slovo

2.4 Úvodní slovo

3. ZÁVĚR

3.1 Úvodní slovo

3.2 Úvodní slovo

3.3 Úvodní slovo

3.4 Úvodní slovo

3.5 Úvodní slovo

Nosetín 20. 4. 2006

.....

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST

1. Slovo na úvod
2. Skladba
  - 2.1 Věta a výpověď
  - 2.2 Syntaktické vztahy
  - 2.3 Větné členy
  - 2.4 Zvláštnosti a nepravidelnosti ve větných strukturách
  - 2.5 Souvětí
3. Klasické „šmilauerovské“ a „hauserovské“ pojetí
4. Metodika osvojování skladby
  - 4.1 Valenční syntax

PRAKTICKÁ ČÁST

5. Hodnocení učebnic českého jazyka
  - 5.1 Hodnocení učebnic vydaných nakladatelstvím SPN Praha
  - 5.2 Hodnocení učebnic vydaných nakladatelstvím Alter Všeň
  - 5.3 Hodnocení učebnic vydaných nakladatelstvím Nová škola Brno
6. Výzkum úrovně znalosti syntaktického učiva
  - 6.1 Rozbor testu úrovně znalosti syntaktického učiva na ZŠ Dubovice
  - 6.2 Rozbor testu úrovně znalosti syntaktického učiva na ZŠ Petrovice
  - 6.3 Rozbor testu úrovně znalosti syntaktického učiva na ZŠ Chlum
  - 6.4 Rozbor testu úrovně znalosti syntaktického učiva na ZŠ Chyšky
  - 6.5 Rozbor testu úrovně znalosti syntaktického učiva na ZŠ Kosova Hora
7. Závěr
8. Seznam použité literatury

PŘÍLOHA

1. SLOVO NA ÚVOD

Současná doba vyžaduje lidi vzdělané a kultivované. Jejich důležitou a nezbytnou potřebou je i náležité jazykové vzdělání a na něm postavená vyspělá jazyková kultura. Český jazyk je proto s matematikou uznáván na našich školách za hlavní vyučovací předmět. Vyučuje se mu ve všech ročnících základní školy i na školách středních.

Diplomová práce je zaměřena na syntaktické učivo na prvním stupni základní školy a jeho užití v praxi. Zda žáci tuto problematiku správně pochopili, nejlépe poznáme z jejich písemného projevu. Proto jádrem diplomové práce je výzkum, který má ukázat, do jaké míry žáci ovládají syntaktické učivo.

Tato diplomová práce se skládá ze čtyř částí. První část je pojata jako odborné poučení pro učitele o syntaktickém učivu na 1. stupni základní školy v širších souvislostech. Zabývá se obecnou charakteristikou učiva.

Ve druhé části jsou nastíněny metodické postupy při osvojování syntaktického učiva na prvním stupni základní školy.

Třetí část práce je zaměřena na důkladný rozbor učebnic a metodických příruček českého jazyka pro první stupeň ZŠ. V současné době existuje celá řada nakladatelství, která produkují kvanta učebnic. Je velmi důležité si z tohoto množství správně zvolit.

Čtvrtou část tvoří rozbor výzkumu znalostí a dovedností u žáků na prvním stupni základních škol. Tento výzkum je podložen testy, ve kterých měli respondenti z konkrétních škol předvést své znalosti. Při výzkumu jsem vycházela z vlastní praxe na 1. stupni ZŠ.

2.SKLADBA

Skladba neboli syntax (gen. sg. syntaxe, femininum; termín se skloňuje podle vzoru „píseň“) se jako součást mluvnice (gramatiky) zabývá vyššími mluvnickými celky, které vznikají spojováním a usouvztažňováním slov i víceslovných pojmenování (frází)

do různě složitých větných a souvětých struktur. Současná syntax se neomezuje pouze na formální popis výrazové (formální) stránky dílčích, izolovaných větných celků, ale nadto studuje jejich vznik během komunikačních aktů, kdy na ně působí kontext i celá vnější situace, a odhaluje jejich rozdíly významové. Úkolem syntaxe je nejen podat celistvý popis, ale rovněž výklad výrazové, významové a komunikační struktury jazykových jednotek, které fungují při komunikaci a které mohou mít kromě základní (obecné) komunikační funkce také další funkce specifické (speciální).

2. 1 Věta a výpověď

Školská syntax tradičně pokládá za základní jednotku syntaktické roviny jazyka větu, avšak současná teoretická syntax už velmi dlouho pojímá větu pouze jako typickou a ustálenou formu určitých komunikačních struktur, jimiž se dorozumívají během komunikace mluvčí s adresátem. Tyto základní komunikační struktury čili elementární komunikáty, které fungují při dorozumívání mluveném nebo psaném jako základní složky souvislých textů, pak pojmenovává jako výpovědi nebo základní textové jednotky (ZTJ), také mikrosituace (MS).

Formálně gramatickou stránku věty zaznamenáváme pomocí abstraktních symbolů v gramatickém větném vzorci. Vychází se od organizačního centra, jímž je určitý slovesný tvar (VF), který funguje jako přísudek (predikát). Za použití zjednodušených symbolů S_1 (= substantivum v 1. pádě), S_4 (= substantivum ve 4. pádě) a VF vznikne obecný gramatický větný vzorec: $S_1 - VF - S_4$. Symbol VF se v něm píše doprostřed. Vlevo od něho je pozice pro substantivum v 1. pádě a vpravo pro další nezbytné složky. Nutná doplnění, bez nichž by výsledná výpověď

neměla smysl, která je tedy třeba ve výpovědi zohlednit, se nazývají také konstitutivní komponenty. Jejich počet i formální podoba jsou dány valencí plnovýznamového slovesa, které je ve výpovědi použito. Valence zahrnuje veškerá nepostradatelná doplnění VF coby přísudku, a to jak zleva (levovalenční pozice, kde se vyskytuje výhradně S_1 , případně možný ekvivalent S_1), tak i zprava (pravovalenční pozice, kde mohou být jednak substantiva v pevných pádech daných vazbou slovesa, jednak další nutná, avšak nevazebná doplnění slovesa).

Slovesa mohou mít zprava nejen jmennou valenci, čili vazbu, která je v pevném (fixním) pádě a kterou zapisujeme symbolem S s indexem tohoto pádu, ale i valenci adverbiální. Tento typ valence, který není tak rozšířen jako vazebná pravovalenční doplnění a který bývá primárně realizován pomocí příslovcí, lze zapsat do vzorce symbolem ADV. Existují rovněž slovesa bezvalenční, která fungují nejčastěji ve slovesných stavových větách bez podmětu. Například *Smráká se. Zahřmělo.*

Valenci je ve shodě s MČ (3) možno definovat především jako vlastnost slovesných predikátů; je to jejich schopnost vyžadovat určitý počet nutných valenčních komponentů, většinou v pevně stanovených tvarech (= pádových formách). Valenční pozice můžeme vyjadřovat výrazy víceslovné povahy, to znamená, že ve větné struktuře se pak neseťkáváme pouze s „holými“ členy, ale se syntaktickými dvojicemi (syntagmaty), bohatěji členěnými větnými členy (frázemi) nebo dalšími začleněnými větami. V GVV přitom takovou víceslovnou frázi zapisujeme stejně, jako by šlo o nerozvitý (holý) člen, neboť zaznamenáváme pouze existenci valenčního doplnění, jehož základ je tvořen právě zaznamenanou pádovou formou S_1 , S_3 , S_4 nebo příslovečným výrazem ADV.

Ty valenční pozice, které musí být závazně obsazeny, aby vytvořená výpověď dávala smysl, označujeme jako obligatorní (povinné). Vedle nich existují ještě valenční pozice potenciální, které není nutno obsadit samostatným výrazem za předpokladu, že v kontextu je dostatečně zřejmé, čeho se výpověď týká. Potenciální valenční pozice zapisujeme v gramatickém větném vzorci do závorek, abychom zachytili jistou jejich postradatelnost.

Gramatické větné vzorce slouží k zachycení formální podoby jádra výpovědi. V této souvislosti se mluví také o základových větných strukturách (ZVS), které jsou

tvořeny pouze predikátem s příslušnými valenčními doplněními. Ty složky věty, jejichž přítomnost ve větě je predikátem vyžadována nazýváme členy základové. Vedle členů základových bývají ve větě další složky, které neobsazují přímo pozice závazně vyžadované predikátem. Říká se jim nezákladové (fakultativní). Např. ve větě *Na návštěvě se vždycky Pavel chová zdvořile* jsou nezákladovými členy dvě nerozvitá příslovečná určení (*na návštěvě a vždycky*), kdežto zbývající členy jsou základové, a to včetně valenčního příslovečné určení způsobu *zdvořile*, které naplňuje pravou valenci slovesa *chová se*.

Pojetí větných členů základových i nezákladových se liší od dosavadního školského třídění na členy základní a rozvíjející. Srovnáme-li obojí třídění, pak u valenčního pojetí přibývá členů základových oproti úže pojatým základním (školsky k nim patřily jen podmět a přísudek), naopak ubývá členů rozvíjejících, kam plně a za všech okolností v nové hierarchii patří pouze přívlastek, z větší části pak příslovečné určení a jemu významově blízký doplněk, pokud také nemá povahu valenčního doplnění predikátového slovesa jako některá příslovečná určení. Obsazení fakultativních větných členů je z hlediska vytváření GVV nepodstatné; tyto pozice se nezapisují do vzorce, neboť jsou to pozice nevalenční.

„Výpověď je elementární jednotka promluvy, komunikátu (která sama může být minimální promluvou) mající nějaký věcný obsah (vypovídající něco o skutečnosti, je to tudíž jednotka predikační), mající gramatickou formu větnou (i nevětnou), uzavřená zpravidla intonačně (a graficky), mající jistou komunikační funkci a modalitu a rozčleněná (pokud je členitelná) na východisko výpovědi a jádro výpovědi.“ /1

Každá výpověď je vždy zakotvena v nějaké konkrétní komunikační situaci, jíž se obvykle účastní kromě mluvčího (produktora) také příjemce sdělení (adresát; recipient). Věty použité v dané reálné komunikaci, do níž vstupují jako konkrétní výpovědi, určitým způsobem ztvárňují příslušnou situaci, i když ne v úplnosti a do všech detailů. Takový jazykově ztvárněný dílčí odraz komunikační situace, resp. jejího úseku, se u Grepla a Karlíka (1998) pojmenovává jako mikrosituace (ve

---

1/ Čechová, M.a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV, Praha 2003, str. 244

zkratce MS). Jednotlivé komunikáty odrážející příslušnou mikrosituaci pak bývají mluvčím míněny a při úspěšném průběhu komunikace také adresátem správně pochopeny (dešifrovány) jako oznámení, prosby, žádosti, rady, výhružky, varování, pobídky, povely, příkazy, otázky, přání atd. Toto zaměření výpovědi v komunikaci nikdy neschází, říká se mu komunikační (komunikativní) funkce výpovědi (KF). Kromě KF má výpověď většinou také svůj vlastní věcný obsah; ten je označován jako propoziční obsah (PROP).

V rámci mluvního aktu lze rozlišit dílčí akty nižšího řádu. Nejvýznamnější z nich jsou jednak akt propoziční, jednak akt komunikačního záměru.

Během propozičního aktu je především nezbytné srozumitelně a jednoznačně označit osoby, předměty nebo další jevy skutečnosti, jichž se komunikace týká. Toto pojmenování různých složek a účastníků dějů slovy se nazývá referenční akt. O úspěšnosti referenčního aktu se dá hovořit tehdy, jestliže adresát správně spojí referenční výraz s příslušnou osobou (objektem), kterou měl na mysli mluvčí (produktor). Referenčním výrazům ve výpovědi jsou potom mluvčím přisuzovány (predikovány) určité příznaky, jako jsou činnosti, vlastnosti nebo stavy. Tento druhý dílčí akt, který je součástí aktu propozičního, se označuje jako akt predikace. Realizujeme-li tedy obě nutné součásti propozičního aktu, tj. referenci a predikaci, vytvoříme propoziční obsah (PROP) dané výpovědi.

Pod pojmem akt predikace je míněno aktuální přisouzení určitého znaku představovaného použitým predikátorem jeho nositeli. Aktuálnost posouzení příznaku nositeli spočívá v tom, že sdělovaný příznak je zařazen časově i modálně tak, jak odpovídá realitě v dané komunikační situaci. K časovému přisouzení slouží kategorie slovesného času (tempus), k přisouzení modální kategorie slovesného způsobu (modus).

Predikátory lze třídit podle jejich sémantických příznaků. Predikátory nesignalizující změnu jsou označovány za nemutační, ostatní predikátory za mutační. Predikátory mutační obsahují ve své sémantické struktuře rys změny, jsou tedy sémanticky složené (komplexní), neboť je v nich označena jak výchozí situace v_1 (v lingvistice označovaná jako presupozice), tak její proměna a často i situace výsledná

v₂. Jsou to např. *dokončit, dosáhnout, dostudovat, dovědět se, opravovat / opravit, otevřít, rudnout / zrudnout, shořet, zavřít* aj.

Postaví-li se nositel příznaku a predikátor prostě vedle sebe, aniž se použijí kategorie potřebné pro aktuální zařazení predikačního příznaku (modus a tempus), nevznikne ještě plnohodnotná a gramaticky správná věta, srov. Teprve až podle toho, o jaké aktuální situaci mluvčí vypovídá a jaké predikační (aktualizační) kategorie k tomu zvolí, vznikají použitelné i srozumitelné výpovědi.

Predikační kategorie modus (způsob) a tempus (čas) mohou být vyjádřeny přímo verbem finitem nebo může být substantivem nebo adjektivem predikována nositeli nějaká vlastnost a k vyjádření predikačních kategorií je nutno použít významově prázdné sloveso, které by potřebné kategorie neslo.

Predikační akt je realizován nejen ve výpovědích, které mají povahu tradičních českých dvojčlenných vět s částí podmínkou a částí přísudkovou. Predikace se vyskytuje i ve výpovědích, jejichž větná struktura neobsazuje pozici podmětu, protože použité VF levou valenci vůbec nemá. Takovým větám se školsky říká jednočlenné (výstižnější je bezpodmětné, bezpodmětové nebo i bezpodměté, aby byla pojmenována podstata oné „jednočlennosti“). Např.: *Mrholí. V krbu zapraskalo.* Predikační akt je realizován rovněž ve výpovědích čistě jmenné povahy, v nichž VF úplně chybí. Tyto výpovědi nejsou sice pro češtinu typické, ale v určitých kontextech se vyskytují. Říká se jim větné ekvivalenty a jde např. o nápisy, nadpisy či různá situační sdělení a otázky. Jako náhrada za slovesný způsob slouží v hovoru intonace.

Predikační akt je třeba chápat jako akt větotvorné povahy a že ho není možno ztotožňovat se syntaktickými vztahy typu zmnožení a dominance. „V. Šmilauer a jeho pokračovatelé vycházejí z odlišné představy, že totiž predikace se jako jeden ze syntaktických vztahů zařazuje vedle tzv. determinace a koordinace (popř. ještě apozice a parenteze), toto třídění však nevhodně směšuje přístupy syntaktické a sémantické, zejména pak omezuje přítomnost „přísudku“ (= predikátu) pouze na struktury s podmětem (a tedy s predikací ve zúženém pojetí).“ /1

Propoziční obsah výpovědi je nutně provázen vyjádřením záměru mluvčího. Jde o

---

1/ Hubáček, J., Jandová, J., Svobodová, J.: Čeština pro učitele. VADE MECUM BOHEMIAE, Opava 2002, str. 176

to, že mluvčí (produktor) formuluje svou výpověď tak, aby vzhledem k adresátovi pokud možno srozumitelně vyjádřil, zda výpověď míní jako prosté sdělení, informaci pro adresáta, otázku, radu, nabídku, varování, prosbu, přání apod. Tyto a případně ještě další specifické komunikační funkce výpovědi (KF) může mluvčí signalizovat různými způsoby.

Pro školskou praxi se ukazuje jako výhodnější přehledně sdružit komunikační funkce do čtyř základních okruhů, které se kryjí s dosavadní klasifikací vět podle postoje mluvčího. Rozlišujeme tedy tyto obecné klasifikační funkce: KF oznámení, KF otázky, KF výzvy a KF přání. Dílčí prostředky se různě kombinují a vytvářejí schémata daných výpovědních typů. Ustálené soubory dílčích prostředků se označují jako výpovědní formy (Vfo).

V hovoru se často stává, že mluvčí nepoužije pro vyjádření svého komunikačního záměru ustálenou Vfo, nýbrž sáhne po souboru prostředků, které jsou v dané situaci zvláštní a které běžně slouží k vyjadřování jiného komunikačního záměru. Tento nekonvenční postup, který není řídký ani v komunikaci učitele se žáky ve vyučovací hodině, se označuje jako nepřímé (indirektní) vyjadřování KF.

V komunikačních situacích působí řada vnějších faktorů, které způsobují volbu jazykových prostředků i podle toho, zda mluvčí cítí k adresátovi úctu, respekt, zda komunikuje mladší se starším, zda je komunikace soukromá, anebo oficiální. Tyto pestré vnější faktory sleduje pragmatika. Aby byla KF výpovědi shodně chápána oběma partnery komunikace, je nutné respektovat příslušné situační podmínky.

Soubor situačních podmínek:

- a) předpoklady mluvčího o adresátovi
- b) postoje mluvčího k obsahu sdělení
- c) vlastní záměr mluvčího

Ve školní výuce, a to zvláště u dětí mladšího školního věku, by měl být veden dialog tak, aby byl žák nenásilně aktivizován už slovním projevem učitele. Z hlediska komunikačních rysů se školní dialog ve vyučovací hodině vyznačuje nápadnou převahou KF výzvy a otázky.

Základní rozdíl mezi výzvovým a otázkovým pólem spatřujeme v tom, že zřetelné výzvy se vyznačují zdůrazněním vůle produktora, zatímco u zřetelných otázek jde

především o požadavek informace ze strany produktora směrem k recipientovi. S přihlédnutím k věku žáků se rýsují tyto tři společné komunikační tendence:

1. Ve výukovém dialogu učitele s mladšími žáky jsou v řeči učitele frekventovanější podněty výzvového typu.
2. Komunikuje-li učitel s mladšími žáky, užívá mnohem častěji základní větné výpovědní formy, tedy běžné rozkazovací či tázací věty.
3. Školskou komunikaci učitele se žáky jsou příznačné některé typické výzvové a otázkové konstrukce.

Typické školní výzvy jsou zastoupeny ponejvíce pokyny k práci, dále pobídkami, ostřejšími příkazy a zákazy, napomenutími a doporučeními, jen výjimečně prosbami. Příznačné jsou imperativní Vfo s VF ve tvaru pro 2. os. Typickou zvláštností výukového dialogu je využití indikativu pro 1. os. mn. čísla místo imperativů. Takové výzvy jsou žáky přijímány kladně, nepřekáží ani fakt, že učitel se do požadovaných činností ve skutečnosti sám nezapojí.

Školní otázky lze rozdělit na prověřovací, podněcovací a skutečné. Školní prověřovací otázky zjišťují na kolik si žáci osvojili nějakou informaci. Podněcovací otázky mají vést žáka k úvaze. Skutečnými otázkami učitel zjišťuje neznámé informace.

Mluvčí v dané komunikační situaci může ve své výpovědi naznačit, jak on sám subjektivně přistupuje ke sdělovaným faktům. Tyto subjektivní postoje lze charakterizovat jako různé typy psychických stavů, které mluvčí zažívá při realizaci nějakého komunikačního záměru. Subjektivní postoje lze rozřadit na čtyři skupiny:

1. postoje jistotně modalitní – představují různou míru přesvědčení mluvčího o pravdivosti obsahu;
2. postoje preferenční – postoje vůle, zájmu, ochoty k realizaci;
3. postoje hodnotící, a to buď eticky, anebo emocionálně;
4. postoje ryze emocionální – jsou přítomny ve všech citově zabarvených výpovědích.

2. 2 Syntaktické vztahy

Syntax se zabývá vyššími celky větné povahy, které vznikly spojením a usouvstažením slov a víceslovných pojmenování. Dílčí složky těchto vyšších celků nestojí jen prostě vedle sebe, nýbrž jsou navzájem spjaty vztahy, jimž říkáme syntaktické. Rozlišujeme dva základní syntaktické vztahy, a to vztah mezi členy nebo celky na téže syntaktické úrovni, anebo pak vztah mezi členy nebo celky na různých syntaktických úrovních. První z nich, který nastává u členů plnicích stejnou syntaktickou funkcí, případně u vět stejného typu, které jsou na stejné úrovni, se označuje jako koordinace. V terminologii MČ se zavádí širší termín zmnožení. Kromě tradičních několikanásobných větných členů se nověji řadí do rámce syntaktického vztahu zmnožení také poněkud odlišný typ vícečetného obsazení syntaktické pozice, který je představován tzv. adordinační skupinou neboli skupinou s přístavkem.

Pravopisný rozdíl mezi koordinační adordinační skupinou ve větě tkví v tom, že u koordinační skupiny klademe čárku pouze mezi její součásti, nikoli za celou skupinu; u adordinační skupiny vždy oddělíme čárkami její součásti a čárku umístíme i za skupinu.

Pravým syntaktickým vztahem je podle MČ až dominance, vztah mezi nestejnorodými členy nebo celky, z nichž jeden dominuje nad druhým.

Koordinační skupina

Uvnitř koordinační skupiny se dají rozlišit různé významové poměry mezi součástmi skupiny, která syntakticky funguje jako jeden větný člen.

Slučovací poměr nacházíme v koordinační skupině mezi paratakticky spjatými členy, které stejnou měrou plní společnou syntaktickou funkci. Základními spojovacími prostředky jsou spojky a, i, ani, zdvojené spojovací výrazy jednak – jednak, dílem – dílem, hned – hned, zčásti – zčásti, tu – tu, jak – tak.

Stupňovací poměr se vyskytuje mezi součástmi koordinační skupiny, které mají nestejnou míru závažnosti. Nejčastější jednoduchá stupňovací spojka je ba, bývá provázena vytýkacími výrazy dokonce, i, ještě, navíc, až. Užívá se dvojitých stupňovacích spojek nejen – ale (i), nejen – nýbrž (i). Významem stupňovací, ale

formou podřadicí jsou předložková spojení kromě + genitiv, mimo + akuzativ, vedle + genitiv.

Odporovací poměr nastává v koordinační skupině, jejíž složky sice plní stejnou syntaktickou funkci, ovšem významově jsou v rozporu. Užívá se spojek ale, avšak, nýbrž, případně odporovací a se zápornou ne / nikoli. Aktuálně se začaly uplatňovat další odporovací prostředky, zvl. jenže a jenomže, sekundárně pak ve funkci spojky také původní částice ovšem a nicméně.

Vylučovací poměr nastává mezi součástmi koordinační skupiny, které nemohou platit souběžně. Užívá se spojovacích výrazů nebo, anebo, či, dvojitých spojovacích výrazů buď – (a)nebo, ať – ať, ať – či, ať – nebo.

Důsledkový poměr je možno najít v takové koordinační skupině, kde druhý výraz v pořadí uvádí něco, co plyne z významu výrazu předchozího. Nejužívanějším spojovacím prostředkem je (a) proto, dále (a) tady, často se spojuje i vytýkacím i, také.

Adordinační skupina

Školsky bývá tato skupina hodnocena dosud jako syntagma, kde na vyšší syntaktické úrovni stojí první výraz představovaný nadřazeným substantivem. To je rozvíjeno přístavkem, který je volně připojen na druhé místo. Výrazy ve skupině s přístavkem lze chápat jako jediný člen obsazující ve větě celku tutéž syntaktickou pozici; celou skupinu tady považujeme za komplexní větný člen. Současná syntax akcentuje právě podobnost skupin adordinační a koordinační při obsazování téže syntaktické pozice, proto obě skupiny řadí vedle sebe jako dva poněkud odlišné případy zmnožení coby syntaktického vztahu. Významová odlišnost mezi oběma skupinami spočívá v tom, že složky koordinační skupiny, které tvoří člen několikanásobný, pojmenovávají více rozdílných entit, zatímco složky skupiny adordinační pojmenovávají stále tutéž entitu, a to více výrazy.

Syntaktický vztah dominance

Tento základní syntaktický vztah je podstatný pro vnitřní výstavbu každé výpovědi, protože uvádí výrazy ve výpovědi do vztahů. Dominance spočívá v tom, že jeden z výrazů je užit v daném spojení jako člen nadřazený, další výrazy jsou

na něm závislé. Závislost dominovaného členu se projevu trojím způsobem: shodou, řízeností nebo přimykáním.

Shoda (kongruence) je realizována uvnitř základní skladební dvojice tak, že dominující člen určuje základní gramatické kategorie i členu dominovanému, kategorie jsou tedy totožné, shodné.

Řízenost (rekce) spočívá v tom, že dominující člen nasměruje člen závislý do příslušné fixní pádové formy.

Primykání (adjunkce) je takový způsob realizace vztahu dominance, při kterém není závislost členu dominovaného na členu dominujícím formálně vyjádřena.

2.3 Větné členy

Větné členy se definují jako syntaktické funkce výrazů ve větném celku. Zvlášť jsou vymezeny členy základové, od nich jsou odlišeny členy nezakladové. K základovým větným členům náleží predikát, členy obsazující jeho valenční pozice, a to levovalenční pozici (podmět) i pravovalenční pozice (předmět; valenční příslovečné určení, valenční doplněk). Člen nezakladový (fakultativní) souhrnně označujeme jako suplement. I pro školu se ukazuje jako vhodnější přistoupit na toto třídění a přestat s vyčleňováním základní skladební dvojice v jakékoli dvojčlenné větě.

Větný člen může být tvořen výrazem povahy větné i výrazem povahy nevětné. V pozicích větných členů nevětné povahy se vyskytují především slovní druhy autosémantické. Pozice větného členu však nemusí být obsazena pouze izolovaným slovem, ale může se v ní uplatnit slovní spojení nebo víceslovná fráze. Slovní druhy vystupují jako větné členy jednak ve své primární funkci, jednak mohou plnit i funkci sekundární. Substantivum je primárně podmětem nebo předmětem, adjektivum shodným přívlastkem, sloveso přísudkem, adverbium příslovečným určením. Sekundárně se mohou uvedené slovní druhy zapojit do větného celku i jinak a jako větné členy se mohou uplatnit i slova bez lexikálního významu.

Subjekt (podmět)

„Podmět/subjekt je člen predikační dvojice mluvnicky nezávislý, o němž se přísudkem něco tvrdí: *Otec spí. Ty budeš první. To je Národní muzeum. Tvoje ano zní nepřesvědčivě.*“ /1

Subjekt je přítomen pouze v dvojčlenné větě, je to výraz v levovalenční pozici. Většinou pojmenovává nositele predikovaného příznaku; to bývá často konatel děje vyjádřeného verbem finitem. Syntakticky je nadřazen slovesu ve tvaru VF a vyžaduje z jeho strany jednosměrnou shodu. Pro podmět používáme symbol S₁, bývá totiž představován hlavně substantivem v nominativu. Kromě toho může být vyjádřen i jinými jmény: zájmenem, adjektivem, výjimečně i číslovkou, pozice podmětu může být obsazena také infinitivem nebo vedlejší větou podmětou. Na podmět se ptáme pádovou otázkou kdo?, co?.

Podmětová pozice může být v trojím případě obsazena substantivem v genitivu:

- a) genitiv partitivní slouží jako označení částečnosti po slovesech jako: přibýt, ubýt, napadnout;
- b) genitiv záporový je zachován v ustálených konstrukcích jako pozůstatek staršího stavu, že se po slovesech v záporu téměř vždy užíval genitiv;
- c) numerativ čili numerativní genitiv stojí závazně po číslovkách základních od 5 výše a po číslovkách neurčitých.

Jak je možno zjistit u řady příkladů, setkáváme se ve větách, jejichž podmět není představován jménem v nominativu, pravidelně s tím, že přísudek má maximálně nepříznačnou formu – podobně jako přísudek v bezpodmětne větě. Přítomnost takového nejvíce neutrálního slovesného tvaru už sama o sobě signalizuje, že podmět je něčím atypický. Tento netypický případ shody přísudku s podmětem připomínáme, aby nedocházelo k záměně s větami bezpodmětými.

Pravopisně obtížnější případ shody přísudku s podmětem nastává tam, kde se setkávají jakou součástí několikanásobného podmětu substantiva různého rodu. Psaní - i / - y v přičestí se pak řídí těmito pravidly:

- a) je-li alespoň jedna součást podmětu rodu mužského životného, píše se v koncovce - i;

1/ Čechová, M.a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV, Praha 2003, str. 287

b) není-li žádná součást podmětu rodu mužského životného, píše se v koncovce – y;
c) ocitne-li se přísudek před podmětem, může se shoda řídit také rodem toho substantiva, které stojí v těsném sousedství přísudkového slovesa. Může nastat dvojí způsob psaní; obojí je správný:

Publikum tvořili / tvořily dívky a chlapci kolem patnácti let.

Po dvoře pobíhaly / pobíhala kuřata, slepice a husy.

Typickým představitelem bezpodmětných struktur jsou v češtině jednočlenné slovesné věty. Nemají vůbec pozici podmětu, nelze ji tedy obsadit ani náhradním způsobem, jako např. ukazovacím zájmenem, infinitivem slovesa nebo vedlejší větou podmětnou. U některých typů bezpodmětných vět se může vyskytnout na počátku *to* nebo *ono*, avšak tato slova nehodnotíme jako zájmena v platnosti podmětu, nýbrž jako citové částice, které větným členem nejsou. V některých bezpodmětných slovesných strukturách může být příslušný agens vyjádřen, ne však ve formě S_1 , ale většinou jako S_3 .

Existují i bezpodmětné struktury s přísudkem slovesně-jmenným. Přísudek se v těchto konstrukcích skládá ze sponového slovesa ve tvaru VF a ze jmenné části, kterou představuje predikativum neboli stavové příslovce.

Predikát (přísudek)

Predikát je výraz označující určitý příznak v širokém smyslu, který je někomu nebo něčemu přisuzován.

„Přísudek/predikát je v dvojčlenné větě závislý člen predikační dvojice, jímž se tvrdí něco o podmětu (přesněji řečeno o jevu podmětem vyjádřeném). Z hlediska strukturního tvoří přísudek základ věty. Věta nemusí mít podmět, ale každá věta musí mít přísudek.“ /1

Základním typem přísudku v české větě je přísudek slovesný, který je vyjádřen určitým tvarem plnovýznamového slovesa. Kromě tohoto základního typu se v české větě vyskytuje ještě přísudek slovesně-jmenný, který obsahuje sponu slovesa významově vyprázdněného, a jmennou část.

Slovesný přísudek může být holý nebo rozvitý. Slovesné přísudky ve větách bezpodmětných i dvojčlenných mohou být i složené, pokud obsahují víceslovný
1/ Čechová, M.a kol.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2003, str. 287

základ, jehož součástí je určitý tvar modálního nebo fázového slovesa. Nastat mohou také případy, že ve větě celku je zastoupeno nejen modální, ale současně i fázové sloveso. Potom stojí ve tvaru VF jen modální sloveso, které se používá jako první v pořadí. Za slovesný přísudek pokládáme i typy se srovnávacími obraty s jako a kondicionálem.

Vedle tvarů aktiva mohou být základem slovesného predikátu také pasivní slovesné tvary, a to jak tvary pasiva zvrátého, tak opisného. Vyjadřováním průběhu děje se liší slovesné přísudky v pasivu opisném od formálně velmi blízkých přísudků slovesně-jmenných, v nichž je na místě jmenné části v platnosti adjektiva trpné příčestí. Slovesně jmenné přísudky tohoto typu vyjadřují výsledný stav plynoucí z nějakého předchozího děje.

Slovesně-jmenný přísudek se dosud ve školské terminologii označoval jako jmenný se sponou. Spona je významově prázdné nebo téměř prázdné sloveso, které slouží pouze jako nositel predikačních kategorií, zatímco vlastní lexikální význam je doplněn až jmennou částí. Jako spona se uplatňují slovesa *být (bývat), mít a stát se / stávat se*.

Ke sponově-jmennému přísudku se může připojit sloveso modální nebo fázové; vznikne tak složený slovesně-jmenný přísudek. Spona může zůstat i nevyjádřena, a to za předpokladu, že přísudkový výraz označuje aktuálně platnou vlastnost, popř. vlastnost s platností nadčasovou. Vznikne pak čistě jmenný přísudek, což je slovesně jmenný přísudek s elipsou spony. V písmu se může na místě spony objevit pomlčka, nikoli však čárka. Pokud nechceme naznačovat elipsu spony pomlčkou, neuzívá se žádná interpunkce.

Jmenná část slovesně-jmenného přísudku bývá představována různými výrazy. Nejčastěji je tvoří adjektivum, dále substantivum, někdy příslovce, příslovečné či jiné výrazy, výjimečně infinitiv. Zvláštní typ jmenné části slovesně-jmenného přísudku představuje větné vyjádření, vedlejší věta přísudková.

a) Adjektivum po sponě být (bývat) stojí v nominativu. Adjektivum po sponě být může být i nesklonné. Vedle skutečných morfologických adjektiv se v platnosti jmenné části slovesně-jmenného přísudku vyskytují rovněž adjektiva utvořená

z trpných přičestí. Na rozdíl od opisného pasiva se používají k označení výsledku nějakého děje, nikoli k zachycení jeho průběhu.

- b) Substantivum ve jmenné části slovesně-jmenného přísudky po sponě být (bývat) stojí téměř vždy v nominativu nebo instrumentálu. Nominativ po sponě být zařazuje nositele do nějaké skupiny nebo k nějakému druhu, případně má hodnotící charakter. Instrumentál po sponě být nastupuje tam, kde je zapotřebí vyjádřit, čím se nositel zabývá, jaké má povolání, funkci. Spona stát se vyžaduje pouze substantivum v instrumentálu. Ojediněle bývá jmennou částí tohoto přísudku substantivum v jiném pádě než v nominativu nebo instrumentálu, a to konkrétně v genitivu, popř. v předložkovém pádě.
- c) Příslovce, příslovečné obraty a jiné výrazy jsou stejně jako infinitivy ve funkci jmenné části přísudku spíše řídké.
- d) Vedlejší věta přísudková se může vyskytovat v souvětí jedině jako větná náhrada jmenné části slovesně-jmenného přísudku. Je vyloučeno, aby zastupovala celý slovesně-jmenný přísudek.

Kromě slovesných a slovesně-jmenných větných struktur bez podmětu existují rovněž takové bezpodmětné struktury, v nichž není přítomno žádné VF. Větotočkový akt predikace v nich nemůže být vyjádřen explicitně, ale jen náhradním způsobem; proto se jim říká větné ekvivalenty. Základ větných ekvivalentů tvoří výrazy jmenné povahy, jde tedy o neslovesný přísudek v typických bezpodmětných strukturách.

- a) Substantivní větné ekvivalenty obsahují jako základ substantivum v nominativu. Časově bývají zařazeny do přítomnosti a jsou těsně spjaty se situací, v níž vznikly nebo k níž se váží. Radíme sem nadpisy a nápisy, některé situační otázky, citově zabarvené výpovědi, které mají v platnosti nominativu genitiv partitivní. Citově zabarvené substantivní větné ekvivalenty se mnohdy užívají se zvolací intonací, eventuálně obsahují i expresivní výrazy.
- b) Adjektivní větné ekvivalenty obsahují jako základ adjektivum v nominativu, a to vždy závazně v neutrálním tvaru pro singulár středního rodu. Adjektivum blíže kvalifikuje mimojazykovou skutečnost.

K dalším typům neslovesných větných ekvivalentů lze řadit ještě adverbiální, infinitivní, citoslovečné a vokativní větné ekvivalenty.

Objekt (předmět)

Objekt je pádově řízený větný člen, který naplňuje buď vazbu slovesa, nebo adjektiva. Tento konstruktivní komponent GVV se dá zapsat jako S v příslušném pádě. K záznamu do GVV můžeme zjednodušeně použít dolní index pádu v podobě číslice, současně před S vypíšeme příslušnou předložku, je-li použita vazba v předložkovém pádě.

Typickým pádem podmětu je v češtině akuzativ bez předložky. Na tento větný člen je možno tázat se pádovými otázkami, nikoli však otázkami dalšími. Předmět může být vyjádřen také větně, tedy vedlejší větou předmětnou.

„Sloveso, na němž je závislý předmět, je předmětové sloveso. Na slovese mohou být závislé dva předměty i více. Tyto předměty tvoří buď předmět několikanásobný, nebo jde o předměty různé, např. akuzativní a dativní předmět: *Karel půjčil Jirkovi nůž.* /1

Kromě možnosti obsazovat pravovalenční slovesné pozice substantivy v pevně stanovených pádech existuje ještě další alternativa nevětného vyjádření předmětu, a to nominalizace vedlejší předmětné věty infinitivem slovesa. Pod nominalizací rozumíme nahrazení větného výrazu jmennou (nevětnou) konstrukcí. Předmětový infinitiv je dvojího druhu:

a) tautoagentní – pokud je u přísudkového VF a infinitivu totožný konatel děje. Tato totožnost konatelů se zřetelně projeví při převedení infinitivního děje zpět na vedlejší větu předmětnou v tom, že věta řídicí a věta vedlejší mají týž podmět.

b) heteroagentní – pokud má každý z obou slovesných dějů jediného konatele.

Nevětně vyjádřený substantivní předmět bývá ponejvíce v akuzativu bez předložky. Předmět v akuzativu, který stojí u činných tvarů přechodných sloves, přechází u pasivních tvarů do nominativu a funguje jako podmět.

Předměty v genitivu se stále drží zvl. u dvou skupin zvratných sloves. Jsou to:

a) slovesa dotyku: *dotknout se, chopit se, zmocnit se, dožadovat se, dovolávat se, hledět si, všímat si*; sloveso *dosáhnout* které není zvratné, už podle tendence nahrazovat genitiv akuzativem a má nyní vazbu obojí;

1/ Čechová, M.a kol.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2003, str. 293

- b) slovesa s významem odlukovým: *pustit se, vzdát se, zbavit se, zhostit se, zřici se, stranit se, bát se, štítit se.*

Předmět v dativu nacházíme často jako druhý předmět u sloves, která mají dvojí vazbu. Většinou se tato slovesa dají zařadit do jedné ze dvou významem rozlišených skupin:

- a) slovesa s významem „dát někomu něco“ nebo „vzít někomu něco“
b) slovesa s významem „sdělit někomu něco“

Za skutečný plnohodnotný dativní podmět nelze považovat tzv. volný dativ, který představuje nevazebný, slovesem neřízený pád, jehož výskyt není vyloučen dokonce ani u sloves bezpředmětových. Ve školském pojetí se v zájmu jednoduchosti řadí i tento volný dativ k předmětům. Obvykle vymezujeme čtyři typy volného dativu: prospěchový, zřetelový, přivlastňovací a kontaktní s dativem emocionálním.

Předmět v prostém instrumentálu tvoří pomezí směrem k příslovečnému určení. Předměty v různých předložkových pádech tvoří značně početnou a velice pestrou skupinu.

Adverbiále (příslovečné určení)

Adverbiále je takový větný člen, který nenaplňuje vazbu slovesa ani adjektiva, není tedy pádově řízeno. Ve větné struktuře funguje jako člen dominovaný slovesem či adjektivem, navíc může tvořit syntagma také s dominujícím adverbiem. Adverbiále může být valenční povahy, ale tento charakter komplementu adverbialního má jen menší skupina příslovečných určení. Ostatní příslovečná určení nepatří mezi základové větné členy. Z výpovědi by mohla být tato příslovečná určení vypuštěna, aniž by se zkreslil základní smysl celého sdělení.

Různá příslovečná určení mohou udávat okolnosti povahy časové, místní, způsobové, zřetelové a příčinné. Pokud je příslovečné určení vyjádřeno prostým nebo předložkovým pádem substantiva, bylo by teoreticky možné se na toto substantivum ptát i pádovou otázkou jako na předmět. Podstatné však je, že se na ně lze ptát nejen pádovou otázkou, nýbrž současně také některou z otázek ryze příslovečných.

Morfologické adverbium, pokud je použito jako příslovečné určení, nemůže jako ohebný slovní druh svým tvarem naznačit, že je v syntagmatu dominovaným členem,

že tedy závisí na členu na vyšší úrovni. Říkáme, že dominance je realizována primykáním. Totéž platí i pro případy, kdy je příslovečné určení ztvárněno jinak než adverbiem, tedy i substantivem v prostém či předložkovém pádě, popř. srovnávacím obratem s jako. Větnému vyjádření příslovečného určení se mnohdy dává přednost před podobou nevětnou.

Příslovečné určení místa

Místní určení by se dala rozdělit na dvě podskupiny: statická (= odpovídající na otázku kde?) a dynamická (= určující směr a odpovídající na otázku kam?, odkud?, kudy?). Primárním prostředkem pro vyjádření adverbiale místa je morfologické adverbium s místním významem.

Děj nebo stav lze lokalizovat také příslovečnými výrazy, jejichž základem jsou substantiva, a vedlejšími příslovečnými větami místními. Místní věty lze připojit vztahným výrazem: kam, kudy, odkud, kde.

Příslovečné určení času

Slouží k časovému zařazení děje nebo stavu. Odpovídá na otázky: kdy?, odkdy?, dokdy?, po jak dlouhou dobu?. Hojně je i uplatnění adverbialních pádů. Časový odstín mají i ustálené obraty den co den, týden co týden, měsíc co měsíc, rok co rok, které jsou nahraditelné prostým akuzativem. Různé odstíny časového významu se vyjadřují větně. Univerzální spojkou je tu když, speciální spojky jsou jakmile, sotva(že), než, až, dokud, kdykoli(v).

Příslovečné určení způsobu

Tato skupina adverbiale je značně různorodá. Patří sem veškerá určení způsobových okolností, která odpovídají na základní společnou otázku jak?.

a) Příslovečné určení vlastního způsobu vyjadřuje kvalitu dějů a vlastností, a to hlavně pomocí morfologického způsobového adverbia, běžné jsou také adverbialní výrazy v instrumentálu prostém nebo předložkovém. Podobně je možno použít způsobová přirovnání, která mají původ ve srovnávací vedlejší větě příslovečné způsobové. Větně vyjádřené příslovečné určení vlastního způsobu většinou označuje srovnání dvou dějů nebo stavů, a to jak totožných, tak rozdílných

- b) Příslowečné určení míry označuje stupeň, míru, intenzitu děje či vlastnosti. Zpravidla se vyjadřuje měrovými adverbii: málo, moc, trochu, mírně, docela, velmi, značně, příliš, úplně aj. V hovoru jsou rozšířena expresivní měrová adverbia typu strašně, děsně, šíleně, hrozně.
- c) Příslowečné určení prostředku obvykle označuje nástroj, jímž se provádí činnost pojmenovaná slovesem. Hojně se uplatňuje prostý instrumentál substantiv. Kromě instrumentálů pojmenovávajících konkrétní pracovní nástroje se vyskytují i instrumentály pro označení prostředků dopravy.
- d) Příslowečné určení výsledku přímo pojmenovává to, co je konkrétním, hmatatelným výsledkem určitého děje, co vzniklo po nějaké změně.
- e) Příslowečné určení účinku pojmenovává abstraktně pojatý výsledek, tedy nějakou okolnost, která nastala jako následek určitého děje nebo stavu. Výrazně frekventované je větné vyjádření pomocí vedlejší věty účinkové. Při nevětném vyjádření se uplatňují dějová nebo stavová substantiva slovesného původu, popř. ustrnulé jmenné tvary adjektiv.
- f) Příslowečné určení původu pojmenovává přímo zdroj, východisko, z něhož něco pochází nebo je utvořeno. Většinou má nevětný charakter, k jeho vyjadřování pravidelně slouží adverbialní výrazy s předložkou z nebo od, popř. s předložkou po.
- g) Příslowečné určení původce děje se vyskytuje pouze v pasivních strukturách, v nichž je agens odsunut z pozice podmětu. Původce děje bývá sice nejčastěji označen prostým instrumentálem, vyskytnout se však může i adverbialní obrat s předložkou od.
- h) Příslowečné určení průvodních okolností postihuje rozmanité další okolnosti, jimiž je doprovázen základní děj, které tedy probíhají současně a v nichž se ocitá osoba, zvíře nebo věc označená výrazem v pozici podmětu. Významově tvoří tedy toto určení přechod k doplňku. Od něho se liší pouze tím, že se s ničím tvarově neshoduje.

Přísluvečné určení zřetele

Přísluvečná určení zřetele se nověji vyčleňují mimo rámeček způsobových určení. Zřetelové určení udává, ve vztahu k čemu, vzhledem k čemu platí obsah dominujícího členu. Rozlišit je tu možno dvě podskupiny, a to:

- a) Určení zřetelově vymežovací, která omezují jistou oblast pro platnost základního děje. Vymežovací určení se snadno odliší tím, že u nich lze použít adverbialní výraz s *co do* a genitivem substantiva. Zřetelová vymežovací určení mohou mít i větnou podobu, typický je pro ně obrat *pokud jde o /co/ pokud se týče / týká* v řídicí větě.
- b) Určení zřetelově porovnávací, jímž se něco hodnotí nebo porovnává vůči něčemu jinému. Nejčastěji se vyjadřují adverbialními předložkovými pády. Uplatňují se i věty zřetelově porovnávací, kde jsou typické složené spojovací prostředky *na to, aby .../ na to, že .../ k tomu, aby .../ podle toho, jak....*

Přísluvečné určení příčinného charakteru

Toto přísluvečné určení označuje děje a stavy, které jsou k základnímu slovesnému ději v různých příčinných vztazích, primárně se zde uplatňují vedlejší věty, sekundárně se užívají nevětné adverbialní výrazy. Jelikož příčinné vztahy mají rozdílnou povahu, vyčleňují se ještě čtyři dílčí podskupiny:

- a) Vlastní příčina se běžně vyjadřuje příčinnými vedlejšími větami se základní spojkou *protože*. Další s ní funkčně ekvivalentní spojky jsou *poněvadž, jelikož, ježto*. Přísluvečné určení vlastní příčiny odpovídá na otázku *proč?, z jaké příčiny?, z jakého důvodu?*. Jako příčina se označuje to, co způsobilo děj nebo stav vyjádřený predikovaným příznakem. Vedlejší příčinné věty lze nahradit adverbialními výrazy, v nichž se uplatňují vlastní nebo nevlastní předložky
- b) Účelem rozumíme to, čeho má být dosaženo dějem nebo stavem, co je cílem, k němuž se míří. Na určení účelu se tážeme *proč?, za jakým účelem?, s jakým záměrem?* Se něco děje. Děj účelové vedlejší věty musí časově navazovat na děj věty řídicí. Primárně se účel vyjadřuje větně za využití typické účelové spojky *aby*. V hovoru bývají účelové věty připojeny také částicí *ať*, která začíná fungovat i jako spojka. Sekundárně se účel vyjadřuje nevětně.

c) Podmínkou se nazývá taková okolnost, na níž je závislé splnění nějakého děje nebo stavu. Ptáme se na ni otázkou za jaké podmínky? A primárně se vyjadřuje vedlejší větou. Podmínková věta je připojena charakteristickými spojkami jestli(že), -li, pokud, když, kdyby.

d) Přípustka je označení takové okolnosti, která průběhu slovesného děje nezabrání, třebaže je hodnocena jako nepříznivá a mohla by případně ději vadit. Mohli bychom se na ni zeptat otázkou navzdory čemu?. Přípustka se primárně vyjadřuje vedlejšími větami se speciálními přípustkovými spojkami ač, ačkoli(v), třebaže, přestože, i když. Vyskytnout se mohou také složené spojovací prostředky, jako např.: přesto, že...; navzdory tomu, že...; vzdor tomu, že...; bez ohledu na to, že...; v rozporu s tím, že....

Doplňek

Doplňek je chápán jako větný člen, který patří do dvou syntagmat: vztahuje se k přísudkovému slovesu, ale současně rozvíjí substantivum.

„K podmětu (méně zřetelně k předmětu) se vztahuje doplňek jako druhotný přísudek (přes přísudek vyjádřený VF). Je tedy vlastně nevětným přísudkem vyjádřeným jménem shodným v pádě a čísle nebo tvarem instrumentálovým (zřídka jiným). Podle toho se dělí na shodný a neshodný (pravý doplňek neshodný bývá jen substantivní): *Vynikl jako spisovatel* (shodný) – *Seděl mu modelem* (neshodný).“ /1

Vyjadřuje se nejčastěji adjektivem, substantivem nebo infinitivem, proto se také dělí na a) adjektivní; b) substantivní a c) infinitivní. Jiným kritériem klasifikace doplňku je to, k jakému dominujícímu substantivu je v syntagmatu dominovaným členem: je-li dominující substantivum ve funkci podmětu, hovoří se o doplňku subjektivém, je-li substantivní výraz ve funkci předmětu, jde o doplňek objektový.

a) Adjektivní doplňek bývá zpravidla subjektivý. Adjektivum v něm může mít podobu jmennou, avšak častěji je dnes ve tvaru složeném. Vyskytnout se může subjektivý doplňek vyjádřený přechodníkem či přechodníkovou konstrukcí. K subjektivým adjektivním doplňkům patří i typy vyjádřené číslovkou. Vedle toho se ve skupině adjektivních doplňků vyskytují i doplňky objektové. Také tento typ může být vyjádřen číslovkou.

1/ Čechová, M.a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV, Praha 2003, str. 296

b) Substantivní doplňky jsou vyjádřeny substantivním výrazem, který se shoduje v základních kategoriích s dominujícím substantivem. Substantivní doplněk může být subjektivní i objektivní. Substantivní doplněk může být vyjádřen i prostým instrumentálem či předložkovým pádem.

c) Infinitivní doplněk může být výhradně objektivní. Vyskytuje se po slovesech smyslového vnímání a vyjadřuje se často i vedlejší doplňkovou větou.

Atribut (přívlastek)

Uplatňuje se ve větném celku jako nevalenční doplnění. Sám o sobě se nemůže primárně stát základním větným členem a být zapisován symbolem do GVV. Přívlastky všech typů jsou vždy dominovány substantivem anebo výrazem, který má syntaktickou platnost substantiva.

Podle toho, zda se přívlastek shoduje či neshoduje v základních gramatických kategoriích s dominujícím substantivem, rozlišujeme přívlastek shodný a přívlastek neshodný.

Shodný přívlastek

Shoduje se s dominujícím substantivem v pádě, čísle a jmenném rodě, ev. životnosti. Primárně bývá vyjádřen adjektivem. Syntaktické platnosti adjektiva nabývají mnohdy také morfologická zájmena a číslovky.

Za shodné přívlastky lze považovat i přívlastky vyjádřené nesklonnými adjektivy, ať už přejatými, anebo nespisovnými. Jako shodné přívlastky se hodnotí také postponovaná adjektiva ve spojeních se zájmeny *něco, cosi, nic*.

Shodný přívlastek může být vyjádřen také větně, a to nejčastěji vztaznou vedlejší větou. V PČP 1993 je vymezen pravopisný rozdíl mezi přívlastkem těsným a volným. Těsný je takový přívlastek, který vyjadřuje podstatnou vlastnost výrazu označeného substantivem. Omezuje tento výraz natolik, že při vypuštění přívlastku by se porušil základní smysl celého sdělení. Těsný přívlastek se v písmu neodděluje čárkami. Volný je přívlastek, jímž se nezužuje významový obsah dominujícího substantiva, jímž se pouze uvádí nějaká další vlastnost entity označené dominujícím substantivem, a to vlastnost, již lze pominout, aniž se změní smysl celého sdělení. Volné přívlastky se v textu oddělují z obou stran čárkami.

Hranice mezi těsným a volným přívlastkem není však vždy ostrá, existují i přechodové případy, které se dají chápat obojím způsobem.

Shodný přívlastek může být vyjádřen také substantivem. Obě jména se pak shodují v základní jmenné kategorii – v pádě. Shodné substantivní přívlastky se dělí na citově zabarvené a neutrální. Z pravopisného hlediska je zapotřebí rozlišovat také mezi přívlastkem postupně rozvíjejícím a několikanásobným. U přívlastku několikanásobného se klade čárka mezi členy skupiny, je-li k tomu důvod. Takový důvod nasává vždy, pokud nejsou součásti skupiny spjaty slučovacím *a, i, nebo, ani, či*. Mezi součásti postupně rozvíjejícího přívlastku se čárka neklade. Původní dvojice s jedním shodným přívlastkem je celá zpřesněna dalším připojeným přívlastkem a toto nově vzniklé spojení je dále celé rozvíjeno opět novým přívlastkem.

Neshodný přívlastek

Může být vyjádřen různými slovními druhy. Při skloňování takového spojení se neshodný přívlastek nemění, zůstává stále ve stejném tvaru. Syntakticky je řada neshodných přívlastků řízena do pevného řádu, jiné neshodné přívlastky mají přimykající charakter. Typické neshodné substantivní přívlastky, genitivy adnominální jsou řízeny do tvaru prostého genitivu. Řízený přívlastek může mít také větnou podobu; bývá ztvárněn větou připojenou podřadicí spojkou. Taková přívlastková věta je dominována dějovým substantivem. Řízené přívlastky jsou významově spřízněny s předmětem, ztotožňují se tyto přimykající přívlastky s různými druhy příslovečného určení.

Za zvláštní druh neshodného substantivního přívlastku se pokládá nominativ jmenovací, jinak přívlastek, který si stále zachovává podobu 1. pádu. Většinou se jím vyjadřují rozmanité názvy a pojmenování. Příklon k nominativu jmenovacím je zvlášť patrný u cizích názvů, jejichž skloňování se tím lze vyhnout.

2.4 Zvláštnosti a nepravidelnosti ve větných strukturách

Zdaleka ne všechny větné struktury v psaných a mluvených textech jsou konstruovány pravidelně. Zejména mluvená komunikace přináší množství takových syntaktických odlišností a zvláštností různého druhu.

Zvláštnosti a nepravidelnosti ve větných strukturách lze dělit na náležité, motivované (úmyslné) a nemotivované (nenáležité).

Elipsa

Elipsa neboli výpustka spočívá ve vynechání výrazu. Vynechaný výraz se neuvádí, protože je zřejmý z kontextu nebo ze zkušenosti mluvčího a adresáta. Elipsy se mohou dělit na kontextové a situační. Podstata kontextové elipsy spočívá v tom, že z textu jsou vypuštěny složky, které jsou známy z ostatního kontextu projevu. Situační elipsa je těsně svázána se situací projevu, v níž komunikant slovně uplatní jen izolované jádro.

„Elipsa se může týkat kteréhokoli větného členu, nejčastěji však bývá elidován opakující se podmět. Nejednoznačná je elipsa přívlastku v koordinačním vztahu (*jarní mrazíky nebezpečně ohrozily kvetoucí jabloně a hrušně*) a též ve výrazech stažených (*český a slovenský jazyk*; systémovým pozadím takové konstrukce je spojení *český jazyk a slovenský jazyk*).“ /1

Polovětné útvary

Polovětné útvary jsou totožné s rozvitými větnými členy. Polovětným útvarům jsou společné dva rysy:

- a) přítomnost dějového výrazu, který tvoří základ celého útvaru a který je představován neurčitým slovesným tvarem
- b) uvolněnost celé konstrukce

Volně vytčené větné členy

Členy, které mají být zdůrazněny nebo upřesněny, můžeme k větnému celku volně připojit tak, že je osamostatníme, vytkneme mimo větnou strukturu a v ní na ně odkážeme významově prázdným slovem. V písmu se takové volně vytčené větné členy oddělují čárkou.

Parenteze (vsuvka)

Vsuvka mluvnicky vůbec nesouvisí se svým okolím. Typická vsuvka má větnou povahu. Vsuvku lze definovat jako přerušení toku řeči jiným sdělením. Vsuvka sice formálně vypadá jako další věta, ale nechová se tak, neboť syntakticky není se

---

1/ Čechová, M.a kol.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2003, str. 279

sousedními větami v žádném vztahu. V psaném textu je třeba větné vsuvky oddělovat z obou stran alespoň čárkami, popř. pomlčkami nebo závorkami.

Nedostatky ve výstavbě výpovědi

Odchytky od pravidelné výstavby výpovědi jsou nejen motivované, ale také nemotivované, mající charakter chyby.

a) Kontaminace vzniká zkřížením vazeb náležejících k různým slovesům nebo dějovým jménům. Kontaminace vazeb postihuje slova, která jsou si blízka významem nebo v případech, kde se zkříží složky dvou různých frází.

b) Zeugma je zanedbání odlišné vazby dvou různovazebných sloves. K oběma slovesům je pak připojen jediný společný dominovaný člen.

c) Anakolut je vybočení z náležité konstrukce výpovědi. Spočívá v tom, že použité pádové formy nejsou v souladu s formálními pozicemi vyžadovanými použitým slovesným tvarem.

d) Atrakce je mechanické přizpůsobení členu dominovaného jeho členu dominujícímu v pádě: místo patřičné řízenosti nastupuje nesprávně shoda v pádě podle pádu dominujícího výrazu.

2.5 Souvětí

Souvětí se definuje jako syntaktická jednotka skládající se ze dvou nebo více dílčích vět spojených ve vyšší mluvnický i obsahový celek, v němž věty ztrácejí svou samostatnost a vstupují do vzájemných sémantických a syntaktických vztahů.

Věty v souvětí bývají navzájem spojeny různými spojovacími prostředky, k nimž patří spojky, vztažná slova a příslovce s oslabeným lexikálním významem. Je třeba si uvědomit, že čárka jako nejběžnější členicí znaménko není spojovací prostředek. Spojovací prostředek může mezi větami v souvětí i scházet; takovému spojení se říká bezspoječné. V souvětěném útvaru se mezi větami mohou použít dva odlišné typy spojení: parataktické spojení a hypotaktické spojení.

Parataktické (souřadné) spojení

Parataktické souvětí je představováno výhradně hlavními větami. Parataktické souvětí musí obsahovat alespoň jednu dvojici hlavních vět.

K typickým spojovacím prostředkům, které se používají při parataktickém spojení vět v souvětí, patří

- a) souřadící spojky
- b) lexikální prostředky
- c) složené prostředky, které vznikají kombinací souřadící spojky a příslovce
- d) vícečlenné spojovací výrazy
- e) relativa *což, přičemž, načež, pročez*

Souřadící spojky nejsou součástí žádné z vět, nejsou ani jejich větným členem. Pořadí vět je u parataktického typu spojení stálé. Jiný charakter než spojky tu mají příslovce. Ta zůstávají nadále součástí věty a ponechávají si větněčlenskou platnost příslovecného určení.

V rámci parataxe se vymezuje šest významových poměrů:

a) Slučovací poměr se používá u vět, kde stačí vyjádřit prostou sounáležitost jejich obsahů. Věty se řadí vedle sebe za použití slučovacích spojek *a, i, (a)nebo, ani, či*. Jako slučovací se mohou uplatnit i opakované spojovací výrazy *i – i, jednak – jednak, tu – tu, hned – hned, dílem – dílem, zčásti – zčásti*.

b) Stupňovací poměr nastává mezi větami, kde druhá věta stupňuje nebo jinak zdůrazňuje výchozí obsah první věty. Jako spojovací prostředek se používá jednoduché *ba, dokonce, zesílené ba i, dokonce i, ba dokonce* a dvojitě *nejen – ale (i), nejen(že) – nýbrž (i)*.

c) Odporovací poměr staví obsahy vět proti sobě. Obsah druhé věty bývá v rozporu s obsahem věty první nebo ho podstatně omezuje. Typická odporovací spojka je *ale*, s ní jsou synonymní *však, avšak, nýbrž, jenže, jenomže*, dvojitý spojovací prostředek *sice – ale*. Nově se prosazují v roli odporovacích spojek částice *ovšem, nicméně*.

d) Vylučovací poměr je charakterizován tím, že se obsahy vět navzájem vylučují. Spojovací prostředky jsou nejčastěji dvojitě či opakované: *bud' – (a)nebo, at' – at'*.

e) Příčinný poměr nastává mezi větami, kde obsah druhé věty vyjadřuje vzhledem k první větě příčinu, důvod, proč nastal obsah věty první. Parataktické spojovací prostředky jsou *neboť, totiž, vždyť*.

f) Důsledkový poměr nastává, vyjadřuje-li druhá věta vzhledem k první větě důsledek platnosti obsahu první věty. Typické spojovací prostředky jsou *proto*, *a proto*, *tedy*, *a tedy*, *tak*, *a tak*, *tudíž*, *a tudíž*.

Hypotaktické (podřadné) souvětí

Hypotaxe je takový typ spojení vět, při němž se věta stává součástí jiné věty. Začleněná věta je syntakticky závislá na své řídicí větě. Za hypotaktické označíme už souvětí o dvou větách, z nichž jedna je vedlejší. K základním hypotaktickým spojovacím prostředkům patří:

a) podřadící spojky

b) vztažná zájmena

c) vztažná příslovce

Spojky nejsou větnými členy příslušné vedlejší věty, avšak vztažná zájmena a příslovce jimi zůstávají, i když jejich větněčlenská platnost je vždy poněkud oslabena.

V rámci dominující věty se mohou vyskytovat také odkazovací slova. Dají se dělit na tři skupiny:

a) odkazovací výrazy, které naznačují pádovou formu té valenční pozice, která je obsazen následující vedlejší větou. Tímto pádovým ukazatelem bývá významově prázdné *to*;

b) odkazovací výrazy, jimiž je blíže specifikována adverbialní povaha vedlejší věty připojené polyfunkční spojkou *že*. Tyto pomocné výrazy vznikly z předložkového spojení s významově prázdným *to*;

c) charakter odkazovacích výrazů si podržela i některá příslovce, která buď zesilují, anebo jinak modifikují význam podřadících spojek.

Zvláštním případem na pomezí parataxe a hypotaxe jsou věty, které jsou formálně připojeny hypotakticky, avšak významově vytvářejí souvětí parataktického typu. Jsou to nepravé vedlejší věty. Patří sem nepravé účelové věty s *aby* a nepravé přívlastkové věty s *který* nebo *jenž*.

Způsoby klasifikace vedlejších vět

Nejužívanější a dosud respektovaná i školou je větněčlenská klasifikace vedlejších vět, která vychází z toho, že vedlejší věty mají platnost větných členů, že

zastupují člen své věty řídicí. František Trávníček už v roce 1949 pracoval s pojmy věta obsahová a věta doplňovací. Obsahovými větami se dále zabýval Jaroslav Bauer ve *Skladbě spisovné češtiny*. Vedle obsahových vět uvádí další dvě skupiny vedlejších vět – doplňovací vztažné a příslovečné určovací. Doplňovací vztažné jsou takové vedlejší věty, které přinášejí charakteristiku některého členu věty řídicí, a to charakteristiku závažnou, nutnou k úplnosti sdělení. Věty příslovečné určovací označují rozmanité další okolnosti děje, nejsou podstatným zpřesněním žádného členu věty řídicí.

Další možné kritérium zvýraznil ve své knize *Souvětí spisovné češtiny* syntaktik Karel Svoboda. Dělí věty s ohledem na použitý spojovací prostředek, a to na spojkové, příslovcové, zájmenné a částicové.

Složité souvětí

Za složitě se obvykle pokládá takové souvětí, v němž se setkávají jak věty tvořící koordinační skupinu, tak věty mluvnicky závislé. Formálním školským mezníkem pro rozlišování složitěho souvětí je počet tří vět v tomto souvětí.

Základní typy složitěho souvětí v češtině

- a) složitě souvětí tvořené výhradně hlavními větami
- b) složitě souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma vedlejšími větami téhož druhu
- c) souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími, které přímo rozvíjejí větu hlavní
- d) souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími, které tvoří blok a jsou na ní postupně závislé
- e) souvětí tvořené několika hlavními větami a jednou nebo více větami vedlejšími

Sémantická klasifikace souvětí

V Greplově-Karlíkově *Skladbě spisovné češtiny* se rozlišují dva typy souvětí, a to podle toho, zda větný obsah (propozice) je zapojen do jiněho větněho obsahu jako jeho složka představující nezbytně sémantické doplnění predikátu, anebo takto začleněn není. Ty souvětěné struktury, u nichž není propozice začleněna do jiněho jako její podstatná významová složka, se označují jako struktury založené na spojování propozic. Druhou skupinu se začleněnými propozicemi představují struktury

založené na zapojování propozic. V novější *Skladbě češtiny* M. Grepla a P. Karlíka se užívají termíny inkorporace (místo zapojování) a konekce (místo spojování).

Spojování propozic (konekce)

Ke strukturám založeným na spojování propozic náleží jak typy formálně parataktické, tak hypotaktické. Podstatné je, aby predikát, který vyžaduje příslušná valenční doplnění a který i z významového hlediska nutně musí být doplněn jistými složkami, jimž se říká aktanty (participanty), byl v rámci dané jediné propozice satureován, aby mu tedy nescházela žádná důležitá složka. Co se týče třídění aktantů podle jejich sémantických rolí, lze rozlišovat aktanty substanční a aktanty situační.

Kompletní větné obsahy (propozice), které mají všechny své aktanty vyjádřeny uvnitř daného větného obsahu, se pak mohou klást vedle sebe do řetězce, aniž by se do sebe navzájem zapojovaly. Strukturám založeným na řetězení kompletních propozic se říká polypropoziční. Na sémantické rovině se mluví o predikátoru a jeho aktantech. Valenci jako gramatickému rysu predikátového VF odpovídá rovině významu intence.

Struktury s propozicemi sémanticky nezávislými

Obsahy vět v těchto souvětných strukturách stojí pouze vedle sebe. Vzájemně se tyto obsahy mohou slučovat nebo stupňovat, jindy se vylučují, odporují si, případně jeden vysvětluje druhý. Hovoří se tedy o obsahových poměrech.

Slučovací obsahový poměr vyjadřuje prostou sounáležitost propozic. Odporovací obsahový poměr vyjadřuje nesouhlas mezi propozicemi. Stupňovací obsahový poměr se používá, pokud je třeba vyjádřit, že jedna propozice převažuje druhou. Vylučovací obsahový poměr vyjadřuje, že propozice se navzájem vylučují. Významovou modifikaci tohoto poměru představuje poměr eventualitní: z větných obsahů může platit libovolně kterýkoli. K vylučovacímu poměru náleží také spojení rektifikační (zpřesňující).

Struktury s propozicemi sémanticky závislými

Jeden děj nebo stav je nějak podmíněn nebo jinak sémanticky svázán s platností jiného děje nebo stavu. Takové významové vztahy se nazývají mezipropoziční a dělí se do tří skupin.

a) Vztahy široce příčinné obsahují jako čtyři podskupiny vztahy vlastní příčiny a důsledku, dále účelu, podmínky a přípustky. V rámci této skupiny se pak ještě přesněji rozlišuje mezi důvodem a příčinou.

b) Vztahy časové nastávají mezi propozicemi tam, kde u dvou dějů chápeme jeden jen jako vymezení určitého časového úseku na časové ose.

c) Vztahy široce způsobové zahrnují jako podskupiny vztah způsobový v užším smyslu, měrový, prostředkový, vztah průvodních okolností, vztah výjimečný a vztah zřetelový.

Zapojování propozic (inkorporace)

Zapojování jedné propozice do jiné nastává tehdy, je-li predikát dané struktury nutno sémanticky doplnit významem, který není vyjádřen nevětně. Všechny propozice, které jsou druhé v pořadí, tady větně realizují potřebný aktant a tím jsou zapojeny do první propozice. Zapojené propozice se rozpadají na dvě podskupiny.

a) Jedna propozice představuje kompletní realizaci aktantu náležejícího k predikátu jiné propozice. Věty, které představují úplnou realizaci aktantu, označujeme jako obsahové.

b) Jedna propozice představuje pouze součást aktantu, který je v jiné propozici neúplný. Věty, které obsahují pouze součást aktantu, se označují jako determinující.

3. KLASICKÉ „ŠMILAUEROVSKÉ“ A HAUSEROVSKÉ“ POJETÍ

Skladba

Skladba je taková disciplína, která zkoumá pravidla spojování slov ve věty a vět v souvětí. Novější pojetí skladby překračuje tento rámec a zkoumá výstavbu celého textu.

Věta a výpověď

Definice různých autorů se lišívají podle toho, co se považuje za důležité znaky věty. Ve školních mluvnicích bývá obvykle uváděno: Věta je slovní vyjádření jedné myšlenky. Není to zcela přesné a není to úplné, ale pro jednoduché vysvětlení pojmu věta to stačí. Základní znaky, které jsou pro větu typické:

1. Obsahová uzavřenost

2. Zvuková uzavřenost

Podle tónového průběhu věty poznáváme její ukončení. Klesnutí hlasem je znakem vět oznamovacích, zvýšený tónový průběh na konci uzavírá věty tázací:

3. Vnitřní uspořádanost

Slova nejsou ve větě seskupena nahodile, věta záměrně organizovaný celek. Slova mají potřebné tvary vyžadované jejich spojením ve větě i své nutné postavení.

4. Modalita

Každá věta obráží vztah svého autora ke skutečnosti, o níž vypovídá.

5. Forma

Po formální stránce se v nové skladbě za větu považuje útvar, který obsahuje sloveso v určitém tvaru v úloze přísudku. Sdělení, která neobsahují sloveso v určitém tvaru, jsou větnými zástupkami (ekvivalenty).

Shrnutím těchto znaků doplníme jednoduchou definici věty takto: Věta je vyjádření myšlenky uzavřené po stránce obsahové, zvukové, je vnitřně uspořádaná a vyjadřuje vztah mluvčího ke skutečnosti. Je základní jednotkou sdělení. Je vnitřně strukturovaná, obsahuje sloveso v určitém tvaru. Věta je základní skladební jednotka mluvnická.

Základní jednotkou komunikace je výpověď. Je to jednotka sdělení vyjádřená nejčastěji větou, spojením vět (souvětím) nebo větnou zástupkou. Věta je tedy jednou z forem výpovědi, a to nejčastější. Označení výpověď užíváme tam, kde máme

na myslí komunikační stránku projevu. Uzavřený celek tvořený několika výpověďmi (může jím však být i jedna výpověď) se nazývá promluva.

Modalita

Vytýká vztah autora ke skutečnosti.

Modalita postojová

Ve školských mluvnicích bývá tato modalita označována termínem „věty podle postoje mluvčího“ nebo se prostě mluví o druzích vět. Druh modality se vyjadřuje prostředky zvukovými, tvaroslovnými, slovními.

1. Věty oznamovací

Věty oznamovací jsou takové, v nichž mluvčí podává obsah jako sdělení, jako informaci.

2. Věty tázací

Tázacími větami, otázkami, chce mluvčí zjistit nějakou skutečnost.

a) Otázky zjišťovací

Ve školské skladbě se tyto otázky označují jako otázky na ano a ne. Zjišťovací otázky na též obsah mohou být kladné nebo záporné.

b) Otázky doplňovací

Doplňovacími otázkami se mluvčí ptá na nějakou skutečnost, vyžaduje doplnění obsahu sdělení. Někdy se jako zvláštní druh uvádějí otázky vylučovací a rozvažovací. V otázkách vylučovacích se uvádějí dvě možnosti (někdy i více možností) a mluvčí žádá potvrzení některých z nich. Otázky rozvažovací klade mluvčí sám sobě. Odpovědi nevyžadují také otázky řečnické. Rovněž podivové otázky jsou jen výrazem tohoto pocitu a nikoli otázkou žádající odpověď.

3. Věty rozkazovací

Mluvčí jimi něco přikazuje nebo zakazuje. Za důraznými a přímými rozkazovacími větami píšeme vykřičník. Všeobecné příkazy, jako jsou např. pokyny ke cvičením v učebnici, důrazné nejsou a v písmu za nimi píšeme tečku.

Zvláštními tvary rozkazovacího způsobu jsou jen v 2. osobě jednotného a v 1. a 2. osobě množného čísla. 3. osobě rozkážeme tvarem oznamovacího způsobu s částicí ať (částice nechť je knižní) a větou se stoupavou intonací.

4. Věty přací

V těchto větách vyslovuje mluvčí své přání. Za přacími větami píšeme v písmu vykřičník.

Modalita jistotní

Mluvčí vyjadřuje, zda děj považuje za jistý nebo jen za pravděpodobný. Tato modalita se projevuje jen ve větách oznamovacích. Prostředky pro vyjádření této modality jsou:

- a) modální částice: jistě, nepochybně ovšem – asi snad možná
- b) vsuvková slovesa: myslím, tuším, soudím, domnívám se
- c) souvětí s vedlejší větou podmínkou. V řídicí větě je sponově jmenný přísudek s přídavnými jmény vyjadřujícími tuto modalitu.
- d) tvary podmiňovacího způsobu
- e) tvary budoucího času
- f) částice prý / že prý (takto se vyjadřuje cizí mínění)

Modalita voluntativní

Mluvčí může vyjádřit, zda děj považuje za nutný nebo možný. Prostředky takového vyjádření jsou:

- a) modální slovesa
- b) spona + modální příslovce + infinitiv nebo vedlejší věta
- c) reflexivní tvar modálního slovesa
- d) modální částice možno, lze
- e) bezpředmětná věta typu: spona + infinitiv slovesa smyslového vnímání

Modalitu jistotní a voluntativní vyjadřují pouze výpovědi větné.

Věty kladné a záporné

Klad a zápor jsou vyjádřením základního vztahu mluvčího ke skutečnosti. Kladné vyjádření považujeme za základní, neutrální. Záporné je příznakové a má své zvláštní prostředky. Zápor rozlišujeme podle skladební úlohy na větný a členský podle rozsahu popření (podle funkce) na celkový a částečný. Větný zápor popírá platnost celé věty. Prostředkem jeho vyjádření je popření přísudkového slovesa.

Zápor členský popírá jen příslušný větný člen, nikoli celou větu. Prostředkem popření je záporná částice *ne / nikoli*.

Rozsahový (funkční) zápor se týká celého sdělení nebo jeho části. Rozdělujeme jej na celkový a částečný. Celkový zápor se vyjadřuje záporem větným. Zápor částečný popírá jen část sdělení

Větné vztahy a jejich vyjádření

Organizační stránku věty vytvářejí větné vztahy, které spojují větné členy. Větné vztahy jsou: predikace, determinace, koordinace, apozice.

Predikace je vztah spojující podmět a přísudek. Označujeme jej jako vztah větotvorný. V predikačním vztahu závisí přísudek na podmětu. Podmět je jediný větný člen ve větě formálně nezávislý.

Vztah determinace spojuje člen řídicí a závislý, který jej určuje.

Koordinace spojuje členy stejné větné platnosti.

Apozice spojuje členy široké významové totožnosti.

Prostředky pro vyjádření větného vztahu závislostního jsou shoda, řízenost a přimykání.

Predikace se vyjadřuje shodou. Přísudek se shoduje s podmětem, to znamená, že od něho přejímá mluvnické kategorie.

Determinace se vyjadřuje trojmi prostředky. Při shodě přejímá člen závislý kategorie od členu řídicího. Řízenost je takové vyjádření, při němž člen řídicí určuje tvar členu závislého. Řízen je pád podstatného jména v neshodném přívlastku a v předmětu. Přimykání je takové vyjádření, při němž tvar slova závislého není vyžadován členem řídicím. Člen připojený přimykáním vyjadřuje obsahové doplnění významu členu řídicího.

V koordinačním vztahu se spojují členy v několikanásobný člen. V jejich vzájemném spojení může jít o různé významové poměry: slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, důsledkový.

Skladební dvojice

Skladební dvojice je spojení dvou větných členů závislostním vztahem, predikací a determinací. Skladební dvojice rozlišujeme na základní, tvořené predikací, a určovací, tvořené vztahem determinačním.

Základní skladební dvojice je tvořena podmínkem a přísudkem. Oba členy se předpokládají: podmět předpokládá přísudek a obráceně.

V determinační dvojici zjišťujeme otázkou jednostranně závislost na větném členu.

Členy skladební dvojice nemusejí následovat bezprostředně za sebou. Některá slova jsou větnými členy samostatně, ale jiná ve spojení s druhým slovem. Některá slova nejsou větnými členy vůbec.

a) Slova, která vstupují do skladebních dvojic spolu s jinými

1. předložky

2. slovesa

- pomocné sloveso *být* ve složených tvarech

- sloveso sponové

- slovesa modální

- slovesa fázová

- zvrtné zájmeno osobní *se, si*

3. příslovce

b) Slova, která vůbec nejsou členy skladebních dvojic

1. spojky

2. částice

3. vsuvky nevětné

4. citový 3. pád zájmen

Zvláštnosti a nepravidelnosti ve větném členění

Od pravidelného členění na skladební dvojice se mohou vyskytovat odchylky. Některé odchylky jsou bezděčné, mají základ v psychice mluvčího. Patří sem:

1. Atrakce (větná spodoba)

Slovo dostane vlivem blízkosti jiného slova nenáležitý tvar, neoprávněně se mu přizpůsobí.

2. Zeugma (spřežení vazeb)

Jeden předmět se připojí ke dvěma slovesům s rozdílnými vazbami.

3. Kontaminace (křížení vazeb)

Vlivem významové blízkosti se mění vazba slovesa.

4. Anakolut (vyšinutí z vazby)

Anakolut je nedodržením linie věty, věta pokračuje jinak, nežli začala. Vznikají v důsledku neuspořádanosti myšlenek mluvčího, v jejich postupném formulování.

Jiného druhu jsou odchylky záměrné. Mají podklad v úmyslu mluvčího něco zdůraznit nebo k výpovědi dodat.

1. Samostatný větný člen

Označuje se tak případ, kdy je větný člen vysunut z věty, oddělen od ní pauzou a v písmu čárkou. Podle postavení před větou nebo za ní rozlišujeme člen vytčený nebo dodatečně připojený.

2. Oslovení

Do věty se oslovení nezačleňuje mluvnicky, s větou souvisí obsahově. Vedle přímé funkce oslovovací plní také funkci kontaktovou, navazuje spojení mluvčího s adresátem. Od věty se odděluje pauzou, v písmu čárkou.

3. Citoslovce

Citoslovce se do věty nezačleňuje. Čárkou se oddělují jen citoslovce subjektivní, vyjadřující city a vůli mluvčího, nikoli citoslovce objektivní, napodobující přírodní zvuky.

4. Přitakávací a odmítávací slova

Slova tohoto významu se do věty přímo nezačleňují, souvisí s ní významem. Tato slova se od věty oddělují pauzou, v písmu čárkou.

5. Elipsa (výpustka)

V projevu se mohou vypouštět části, které jsou známé ze situace nebo z kontextu. Podle toho rozlišujeme elipsu situační a kontextovou.

Kontextová elipsa bývá běžná v odpovědích na doplňovací otázky. Situační elipsa vyplývá z celé situace projevu.

6. Apoziopse (věta kusá)

Zvláštní nepravidelností je nedokončená věta. V mluveném projevu se zakončuje třemi tečkami nebo pomlčkou.

Pořádek slov

Pořádek slov není libovolný, platí tu jistá pravidla. Záměnou postavení slov se může i změnit smysl výpovědi. Na pořádek slov mají vliv tyto činitele: 1. významový, 2. mluvnický, 3. zvukový. 1. Významový činitel

Tento činitel se projevuje v aktuálním členění výpovědi. Podle něho se úplná výpověď rozděluje na dvě základní části: východisko a jádro. Východisko je skutečnost známá z kontextu nebo mimojazykové situace. Jádro je nová, nejzávažnější skutečnost. Podle pořadí východiska a jádra lišíme pořádek objektivní a subjektivní.

- a) Objektivní pořádek východisko – jádro je v necitových větách oznamovacích.
- b) Subjektivní pořádek jádro – východisko charakterizuje projevy citově zabarvené.

2. Mluvnický činitel

Mluvnický činitel se projevuje v postavení některých větných členů.

- a) Shodný přívlastek vyjádřený přídavným jménem stojí před svým jménem. Postavení za jménem je příznakové.
- b) Neshodný přívlastek stojí pravidelně za jménem.

3. Zvukový činitel

Zvukový činitel se uplatňuje jako zřetel k rytmičnosti věty nebo k libozvučnosti.

- a) Rytmičkový zřetel – slova bez vlastního přízvuku mají ve větě vázané postavení. Rozdělujeme je na příklonky a předklonky. Příklonky jsou slova, která nemají vlastní přízvuk a přiklání se k slovu s hlavním přízvukem stojícím před nimi. Stálými příklonkami jsou krátké tvary osobních zájmen: *mě, tě, se, ho, mi, ti, si, mu*, tvary slovesa být: *jsem, jsi ... , bych, bys ... ,* částice *-li, prý*, spojka *však*. Předklonky se spojují s přízvukovým slovem, které za nimi následuje. Stálými předklonkami jsou spojky *a, i, že*.

b) Libozvučnost – přestavením slov ve větě se vyhýbáme tomu, aby po sobě následovaly stejné zvukové útvary.

Významová stavba věty

Členění věty na základní skladební dvojice a dále na větné členy chápeme jako postup mluvnický. V nové syntaktické teorii se podává pojetí vycházející z jiného základu a přihlížející k významu částí věty. Východiskem je hodnocení slovesa, přesněji určitého slovesného tvaru přísudku, jako ústředního jádra věty. Sloveso na sebe váže určité syntaktické pozice obsazené jistými výrazy. Tato schopnost slovesa se nazývá valence.

Valenční pozice se dělí na konstruktivní a fakultativní. Konstruktivní pozice slovesa vytvářejí větnou strukturu. Konstruktivní pozici zaujímá podmět, u některých sloves také příslovečné určení. Fakultativní pozice větnou strukturu netvoří. Fakultativní jsou všechny přívlastky, většina příslovečných určení a některé doplňky.

V počtu valenčních pozic se slovesa liší. Podle jejich počtu a postavení pak rozlišujeme větné struktury:

1. s nulovou valencí
2. s jednou valencí
  - a) pouze s valencí zleva
  - b) pouze s valencí zprava
3. s dvěma valencemi
  - a) s dvěma valencemi zprava
  - b) s obojí valencí, zleva i zprava
4. s třemi valencemi

Uvnitř jednotlivých valenčních typů se větné struktury podrobně rozlišují podle významů

sloves a jimi vázaných pozic. Tyto významové vztahy slovesa označujeme názvem intence.

Větná struktura se zaznamenává větným vzorcem. Zapisuje se latinskými zkratkami názvů slovních druhů, u jmen se jako index připojí číslo pádu, u příslovečných určení jejich druh. Sponové sloveso označujeme připojením cop =

copula = spona. Do větných struktur se zahrnují i vedlejší věty, které zaujímají některou valenční pozici. Ve vzorci se označují SENT – sentio = věta.

Věty podmětné a bezpodmětné

Nejčastěji zastoupenými větnými strukturami v češtině jsou struktury s podmínkem. Protože tyto věty obsahují dva základní větné členy podmět a přísudek, jsou ve starších skladbách označovány názvem věty dvojčlenné.

Mnohem méně početné jsou v češtině větné struktury, které nemají ve valenčním poli slovesa zastoupen podmět. Základem těchto vět je jen jeden člen, přísudek, jsou ve starších skladbách označovány názvem věty jednočlenné.

Názvy věty jednočlenné ztratily ve valenčním pojetí skladby, podle něhož základ věty, větnou strukturu, může tvořit i více členů, své opodstatnění. Ponechat název věty jednočlenné pro věty s přísudkovými slovesy bez levé valence, nepovažujeme za vhodné. Volíme pro ně označení věty bezpodmětné.

Věty bezpodmětné

Základem bezpodmětných vět je sloveso v neosobním tvaru. Bezpodmětné věty rozdělujeme na vlastní a nevlastní.

Vlastní věty bezpodmětné

Vlastní věty jsou základním prvotním vyjádřením.

a) se slovesy plnovýznamovými

Slovesa v těchto větách vyjadřují: přírodní atmosférické děje, začátek a konec děje, stavy a pocity tělesné a duševní, jednání.

b) se slovesem sponovým

Věty vyjadřují přírodní stavy, stavy a pocity tělesné a duševní, konstatování časové, dovršení, modálnost.

Nevlastní věty bezpodmětné

Nevlastní věty jsou věty transformované z vět podmětných.

V přeměněných větách tvoří jejich základ:

1. opisné pasivum u sloves s vazbou 2. pádu
2. zvrtný tvar slovesný; je jím tvar 3. osoby jednotného čísla nezvratných sloves
3. opisné pasivum ve 3. osobě a ve středním rodě
4. neosobní slovesný tvar

Větné zástupky (ekvivalenty)

Výpovědní úlohu plní i útvary, v kterých není sloveso v určitém tvaru, nejsou větami, jen větnými zástupkami. Protože v nich není určitý slovesný tvar, nemohou plně vyjádřit platnost časovou a způsobovou.

Rozlišujeme větné zástupky, jejichž základem je:

1. Podstatné jméno

a) nominativní

Nominativ je tvarem neutrálním, má prvotně pojmenovavací úkol, je skladebně nezávislý.

b) vokativní

Zástupkami jsou vokativy samostatné, nepřipojené k větám.

2. Přídavné jméno

Základem jsou přídavná jména v tvaru středního rodu jednotného čísla. Podle modality jsou oznamovací nebo tázací.

3. Infinitiv

4. Příslovce

Zástupkami se vyjadřuje hodnocení

5. Částice

Tyto zástupky vyjadřují přitakání nebo odmítnutí.

6. Citoslovce

Subjektivní citoslovce vyjadřují rozkaz nebo výzvu, objektivní vypovídají o zvukových vjemech.

Větné členy

Plnovýznamová slova jsou ve větě větnými členy. Větné členy mohou být podle formy holé, rozvité nebo několikanásobné.

Holý větný člen je takový, na kterém nezávisí žádný člen rozvíjející. Holé mohou být všechny větné členy, základní i rozvíjející. Věta, která má podmět i přísudek holý, je věta holá.

Rozvítý větný člen je ten, na kterém závisí jeden člen nebo více členů rozvíjejících. Věta, která má rozvítý podmět nebo přísudek nebo oba základní větné členy, je věta rozvítá.

Větný člen několikanásobný je tvořen členy, které jsou syntakticky rovnocenné. Několikanásobnými mohou být všechny větné členy. Několikanásobné větné členy jsou spojeny v různém významovém poměru: slučovacím, stupňovacím, odporovacím, vylučovacím, důsledkovém.

Větné členy základní

Základní větné členy jsou podmět a přísudek

Podmět

Podmět je větný člen, který na žádném větném členu nezávisí. V dvojici s přísudkem vyjadřuje činitele slovesného děje, nositele stavu nebo nositele vlastnosti. Ve valenčním poli je podmět členem konstruktivním.

Podmětem bývá podstatné jméno nebo zájmeno. Přídavné jméno se stává podmětem, je-li vynecháno podstatné jméno, ke kterému se vztahovalo. V úloze podmětu se uplatňují číslovky, které mají skloňování jako podstatná jména.

Osobním zájmenem se podmět vyjadřuje jen za určitých podmínek daných komunikativními potřebami. Není-li zájmeno ve větě zastoupeno, mluvíme o podmětu nevyjádřeném. Od nevyjádřeného zájmeného podmětu se liší případy, kdy je podmět všeobecný. Všeobecným podmětem se rozumí v širokém smyslu kdokoli, lidé, osobní činitel. Všeobecný podmět je vždy životný. Jiným případem je podmět neurčitý, znamenající něco neživého, co však nemůžeme pojmenovat. Bývá vyjádřen zájmeny *to, cosi, něco*, která však nezastupují konkrétní podstatné jméno.

Podmět může být vyjádřen i infinitivem. Příslovce, částice a citoslovce se stávají podmětem řidčeji. Podmět může být vyjádřen vedlejší větou podmětnou.

Přísudek

Přísudek vyjadřuje, co podmět dělá, v jakém je stavu nebo jaký je. Přísudkem je sloveso v určitém tvaru. Přísudky dělíme na slovesné a jmenné se sponou.

Slovesný přísudek může být složený:

- z modálního slovesa a infinitivu
- z fázového slovesa a infinitivu

Slovesný přísudek může být nahrazen zvukomalebným citoslovcem.

S podmětem je přísudek vázán vztahem predikace vyjádřeným shodou. Shoda se projevuje v osobě, čísle, popř. v jmenném rodě a životnosti. Je-li v přísudku přičestí

minulé plnovýznamového nebo sponového slovesa v množném čísle, má shoda svůj výraz nejen v tvarech, ale i v pravopise. Řídí se při tom pravidly:

Při jednom podmětu

Příčestí má koncovku –li, je-li podmět mužského rodu životného, jméno s životnou koncovkou –i, –é, –ové, životná jména s koncovkou –e.

Příčestí má koncovku –ly, je-li podmět rodu mužského neživotného, rodu ženského. Je-li podmět rodu středního v příčestí se píše koncovka –la.

Při podmětu několikanásobném se jmény různých rodů se koncovka řídí podle přednosti rodů:

- mužský rod životný má přednost před ostatními rody
- ženský rod má přednost před středním
- jsou-li v podmětu jména rodu středního a aspoň jedno v čísle jednotném, má přísudek koncovku –ly
- při postavení přísudku před podmětem platí pravidlo o přednosti rodů nebo lze uplatnit shodu s nejbližším jménem

Při podřadném vyjádření několikanásobnosti v podmětu 7. pádem s předložkou s můžeme uplatnit shodu podle tvaru, tedy podle jména v 1. pádě, nebo podle smyslu a užít pravidla o přednosti rodů.

Přísudek jmenný se sponou je tvořen neplnovýznamovým slovesem a podstatným nebo přídavným jménem. Za sponu se označují slovesa *být* a *stát se*.

Sponové sloveso *být*

- přídavné jméno je po sponě vždy v 1. pádě
- podstatné jméno je v 1. nebo v 7. pádě, řidčeji v pádě 2. nebo předložkovém

Sloveso *být* může samo plnit úlohu přívlastku:

- a) ve významu existence
- b) v případech, kdy zastupuje sloveso plnovýznamové

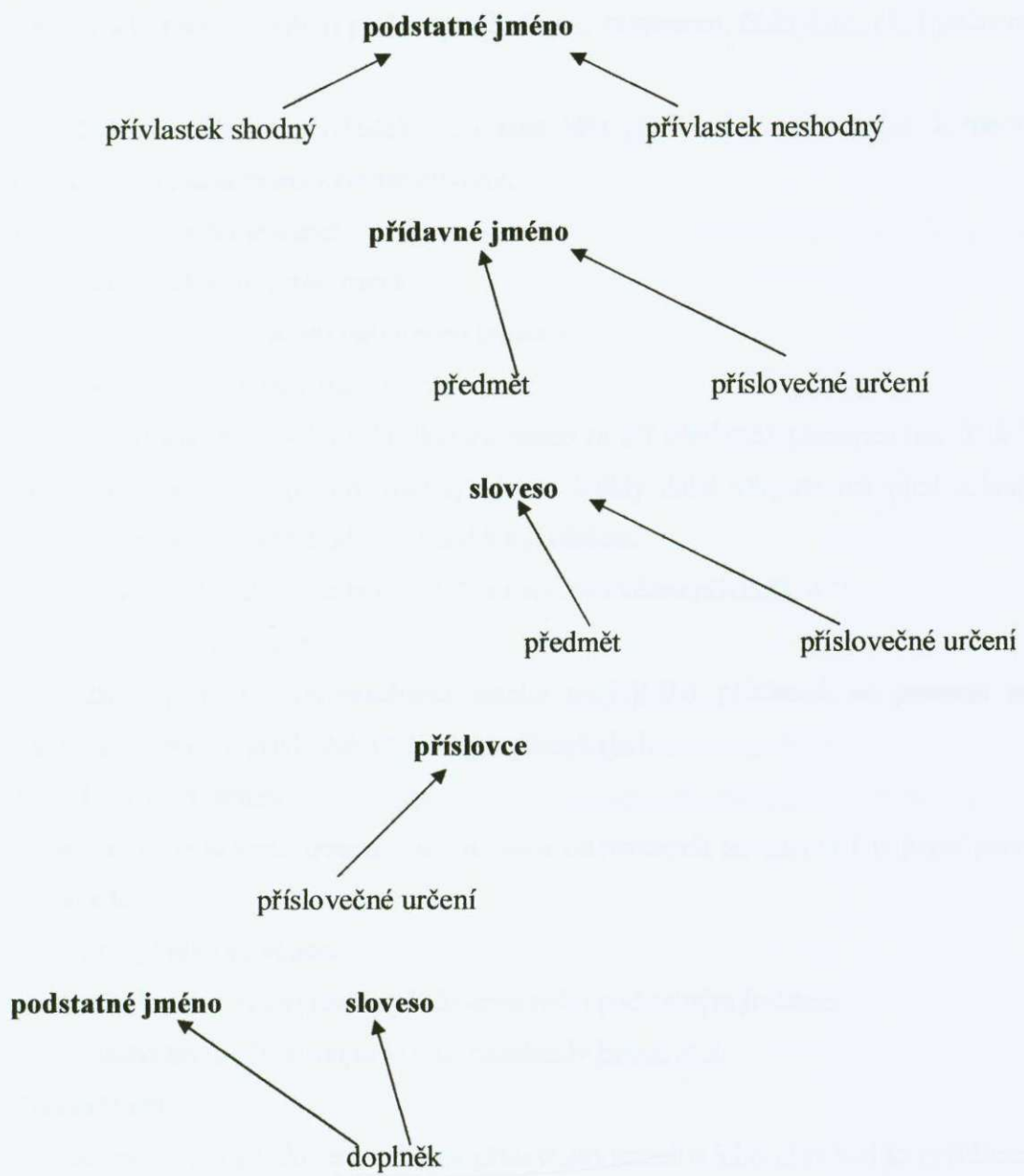
Sponové sloveso *stát se*

- přídavné jméno bývá obvykle v 7. pádě, může však být i v pádě prvním
- podstatné jméno je vždy v pádě sedmém

Pokud je spona vypuštěna, vzniká přísudek jmenný.

Větné členy rozvíjející

Větnými členy rozvíjejícími jsou přívlastek, předmět, příslovečné určení a doplněk. Základním znakem je závislost na slovním druhu.

Přívlastek (Pk)

Přívlastek závisí na podstatném jméně kterékoli větné platnosti. Závislost je vyjádřena shodou, řízeností nebo přimykáním. Vyjadřuje vlastnost podstatného jména nebo jeho význam blíže určuje.

a) Přívlastek shodný

Tento přívlastek se shoduje s řídicím podstatným jménem ve jmenných kategoriích. Bývá vyjádřen přídavným jménem, zájmenem, číslovkou, ale i jménem podstatným.

Adjektivní shodný přívlastek stojí zpravidla před svým podstatným jménem. Postavení za jménem má zvláštní důvody:

1. na přívlastku je důraz
2. přívlastek je bohatěji rozvitý
3. přívlastek je součástí odborného termínu
4. přívlastek je v tradičním názvu

Od shodného přívlastku několikanásobného se liší přívlastek postupně rozvíjející. První přívlastek rozvíjí celý rozvitý člen a každý další vše, co má před sebou. Postupně rozvíjející přívlastky se neoddělují čárkou.

Shodný přívlastek může být vyjádřen i vedlejší větou přívlastkovou.

b) Přívlastek neshodný

Podle vyjádření determinačního vztahu spojujícího přívlastek se jménem se rozlišuje neshodný přívlastek na řízený a přimykající.

1. řízený přívlastek

Řízeností je vyjádřena determinace u jmen odvozených ze sloves i u jmen nebo prvotních.

2. přimykající přívlastek

Tento přívlastek bývá vyjádřen příslovcem nebo podstatným jménem

Neshodným přívlastkem je také nominativ jmenovací.

Předmět (Pt)

Předmět závisí na slovese nebo na přídavném jméně a jeho závislost je vyjádřena řízeností. Vyjadřuje osobu, zvíře nebo věc, které děj slovesný přímo zasahuje, na které děj přechází nebo který se nějak dotýká. Předmět je bezprostřední doplnění slovesa, je člen valenční.

Předmět mívá tvary různých pádů:

a) 4. pád je nejčastější. Slovesa, která mají předmět ve 4. pádě, se nazývají přechodná, předmět v tomto pádě se označuje jako přímý.

- b) 2. pád bývá u sloves s významem dotyku.
- c) 3. pád – v tomto pádě mívají předmět např. slovesa: *podobat se, rozumět, vyhnout se, přát, věřit*
- d) 7. pád – předmět v 7. pádě je jen u několika sloves jako *pyšnit se, chlubit se, zabývat se*
- e) předložkové pády

Poměrně časté jsou případy, kdy je předmět vyjádřen infinitivem. Předmět může být vyjádřen také vedlejší větou předmětnou.

Příslovečné určení

Příslovečné určení závisí na slovese nebo na přídavném jménu nebo na příslovci. Závislost je vyjádřena přimykáním. Vyjadřuje rozmanité okolnosti jako místo, čas způsob, aj. Bývá vyjádřeno příslovcem, ale též prostým nebo předložkovým pádem jmen. Na příslovečné určení se ptáme jinými otázkami než pádovými.

Podle formy jsou příslovečná určení holá, rozvitá nebo několikanásobná. Několikanásobná jsou jen příslovečná určení stejného druhu.

Druhy příslovečných určení:

1. Místa

Odpovídá na otázky: kde?, kam?, odkud?, kudy?

2. Času

Odpovídají na otázky: kdy?, odkdy?, dokdy?, jak dlouho?, jak často?

3. Způsobu

Způsobová příslovečná určení se rozdělují na určení vlastního způsobu, míry, prostředku a zřetele.

A. Vlastního způsobu odpovídají na otázku *jak?*

Vyjadřují se přímo nebo přirovnáním.

a) přímo

Způsobový význam mají příslovce zájmenná nebo odvozená z přídavných jmen.

b) přirovnáním

Výraz je obvykle uveden spojkou *jak, jako*.

B. Míry

Přísllovečné určení míry odpovídá na otázky kolik?, jakou měrou?, do jaké míry?

C. Prostředku

Otázky na toto přísllovečné určení jsou: *jak?*, *jakým prostředkem?*

D. Zřetele

Přísllovečné určení zřetele vyjadřuje okolnost, která omezuje význam slovesa nebo přídavného jména.

4. Příčiny

Přísllovečné určení tohoto druhu se rozlišuje na určení vlastní příčiny, účelu, podmínky a přípustky.

A. Vlastní příčiny odpovídá na otázky *proč?*, *z jaké příčiny?*, *z jakého důvodu?*

B. Účelu

Na přísllovečné určení účelu se ptáme *proč?*, *za jakým účelem?*

C. Podmínky

Toto přísllovečné určení odpovídá na otázku za jaké podmínky?

D. Přípustky

Přípustka, okolnost nepříznivá, přes niž se však děj přesto uskuteční.

Další druhy přísllovečných určení mají svou zvláštnost v tom, že je nelze vyjádřit vedlejší větou. Nemají také zvláštní otázky, zjišťujeme je a třídíme podle významového vztahu k řídicímu členu, zpravidla slovesu. Jsou to přísllovečná určení:

5. Společenství a styku

6. Průvodních okolností

7. Průvodce

8. Původu a látky

9. Vztahu a vlastníka

Doplňek (D)

Doplňek vyjadřuje vlastnost, kterou má jméno za děje nebo která se mu dějem přisuzuje. Charakteristickým znakem doplňku je dvojí závislost: na slovese a na jméně. Doplňek bývá vyjádřen přídavným nebo podstatným jménem. Doplňkem je vždy přídavné jméno *rád*. Shodný doplňek bývá také vyjádřen zájmeny

a číslovkami, přechodníky. Doplněk může být vyjádřen také vedlejší větou doplňkovou.

Rozbor věty jednoduché

Rozbor věty zaznamenáváme graficky plošně. Postupujeme takto:

1. Určíme základní skladební dvojici. Zapišeme podmět a přísudek tak, jak za sebou následují ve větě, a spojíme je dvojitou čarou.
2. Závislé členy zapišeme do nižších rovin podle jejich postavení buď vlevo, nebo vpravo pod členy řídící.
3. Vyznačíme, čím je závislost vyjádřena: s = shodou, ř = řízeností, p = přimykáním.
4. Větné členy označíme zkratkou: Po = podmět, Př = přísudek, Pk = přívlastek, Pt = předmět, Pu = příslovečné určení, D = doplněk. U zkratky předmětu uvedeme číslem, v kterém je předmět pádě. Druhy souřadného poměru: slučovací +, stupňovací $\perp$, odporovací x, vylučovací v, důvodový $\longrightarrow$, důsledkový $\longleftarrow$.
Koordinálně spojené členy spojíme svorkou.

Interpunkce ve větě jednoduché

V jednoduché větě jsou nejdůležitější pravidla o kladení čárky. Čárkou oddělujeme:

1. Několikanásobné větné členy, nejsou-li spojeny spojkami *a, i, ani, nebo*.
2. Volně připojené větné členy
  - a) volná přívlastek
  - b) přístavek
  - c) přechodníková vazba
3. Samostatné části věty
  - a) vokativ
  - b) samostatný větný člen
  - c) citoslovce
  - d) vsuvka
  - e) dodatečně připojené údaje, vysvětlivky, výčty

Věta a souvětí

Souvětí vzniká spojením dvou nebo více vět v jeden celek tvořící jednotu po stránce obsahové a mluvnické. Podle mluvnické povahy se věty v souvětí dělí na hlavní a vedlejší. Věta hlavní je ta, která na žádné větě mluvnicky nezávisí. Věta vedlejší závisí na jiné větě jako její větný člen.

Věta hlavní je pro větu vedlejší vždy větou řídící. Věta vedlejší je vždy větou závislou, může být však sama větou řídící pro jinou vedlejší větu závislou.

Věty spojují v souvětí výrazy různého druhu:

- Spojky – podle povahy rozdělujeme spojky na souřadící a podřadící.
- Vztažná zájmena
- Vztažná příslovce
- Tázací zájmena
- Tázací příslovce
- Částice
- Příslovce

Spojení se může uskutečnit také dvojicí spojovacích výrazů rozložených do dvou vět. Věty mohou být spojeny v souvětí i bez spojovacích výrazů, asyndeticky.

Druhy souvětí

Souvětí se rozdělují na dva základní druhy: na souvětí souřadné (parataktické) a na souvětí podřadné (hypotaktické). K rozlišení slouží počet hlavních vět:

Souvětí, které má nejméně dvě hlavní věty, je souřadné.

Souvětí jen s jednou větou hlavní je podřadné.

Počet vedlejších vět v obou druzích nerozhoduje.

Toto rozlišení je mluvnické, vyplývá ze syntaktické povahy spojení vět.

V souvětí souřadném jsou hlavní věty spojeny vztahem koordinačním v různém významovém poměru, jako členy v členu několikanásobném.

Souvětí souřadné

Věty v souvětí souřadném jsou na sobě nezávislé, navzájem rovnocenné. Podle významového poměru rozlišujeme spojení slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, důvodové a důsledkové.

Poměr slučovací

Věty v slučovacím poměru vyjadřují po sobě následující rovnocenné děje. Spojovací výrazy jsou spojky *a*, *i*, *ani*, před nimiž v slučovacím poměru nepíšeme čárku, dvojice spojovacích výrazů *ani - ani*, *tu - tu*, *hned - hned*, *jednak - jednak*.

Poměr stupňovací

V tomto poměru vyjadřuje druhá věta důležitější, závažnější sdělení než věta první. Základní stupňovací spojka je *ba*, vedle ní se uplatňují další výrazy, často složené: *dokonce*, *ba i*, *ba ani*, *ba dokonce*, *ba i*, dvojice spojovacích výrazů *nejen - nýbrž* / *ale i* / *i*, stupňovací význam může mít i spojka *a*, častěji ve spojení *a ještě*.

Poměr odporovací

V odporovacím poměru obsahuje druhá věta sdělení, které je v rozporu se sdělením věty první. Základní spojkou je *ale*. Odporovací význam má několik odstínů:

1. protiklad

vyjadřuje se spojovacími výrazy: *naopak*, *zase*, *naproti tomu*, *a zatím*

2. konfrontace

Užívají se spojky *zatímco*, *kdežto*.

3. omezení

vedle spojky *ale* vyjadřují tento odstín spojky *však*, *avšak*.

4. výjimka

Spojky tu bývají *jen*, *jenom*, *jenže*, *jenomže*.

5. přípustka

Přípustku v druhé větě uvozují výrazy *a přece*, *přece*, *a přesto*.

6. popření prvního děje

Tento odstín vyjadřuje spojka *nýbrž* po první záporné větě.

Poměr vylučovací

Obsahy vět spojených v tomto poměru se navzájem vylučují. Univerzální vylučovací spojkou je *nebo*. Podle významu je vylučovací poměr:

1. eventualitní

Ve spojení platí jen jedna z možností. Vedle spojky *nebo / anebo* se přitom užívá i dvojice *bud'* – *nebo / anebo*.

a) s libovolnou eventualitou

Ve spojení neplatí jen jedna možnost, ale i další. Vedle spojky *nebo* se v tomto významu užívá dvojic *ať – ať*, *ať – nebo*.

b) s nutnou eventualitou

Vyloučení obsahuje i důsledek, který by se jinak uskutečnil. K vyjádření slouží prostředky: *jinak, sice*.

2. rektifikační

Druhá věta zpřesňuje význam věty první. Spojovací výrazy jsou: *nebo / či / lépe / spíše / raději*.

Poměr důvodový

Druhá věta v souvětí vyjadřuje příčinu nebo důvod věty první. Rozlišujeme spojení důvodové a vysvětlovací.

a) důvodové

Důvodovou spojkou je *neboť*.

b) vysvětlovací

Spojovací výrazy jsou *vždyť, totiž*.

Poměr důsledkový

V tomto poměru vyjadřuje druhá věta důsledek, který vyplývá z děje věty první. Nejčastější důsledkovou spojkou je *proto, a proto*.

Věty v poměru důvodovém a důsledkovém jsou ve zvláštním vzájemném vztahu. Převrácením vět a změnou spojek se jeden poměr změní v druhý.

Souvětí podřadné

V souvětí podřadném jsou věty vedlejší závislé na větě hlavní.

- a) Podle spojovacích výrazů se vedlejší věty rozdělují na vztažné a spojkové.
- b) Významové hledisko rozděluje věty na obsahové, doplňovací vztažné a příslovečné určovací.
- c) Podle toho, který větný člen věty hlavní vyjadřují, dělí se vedlejší věty na podmětné, přísudkové, předmětné, příslovečné, přívlastkové a doplňkové.

DRUHY VĚT VEDLEJŠÍCH

Věty podmětné

Vedlejší věta podmětná je vyjádřením podmětu věty řídící. Podle významu jsou podmětné věty dvojí:

1. Popisně jmenovací rozvádějí popisem význam podstatného jména.
2. Obsahové vyjadřují vlastní sdělení.

Podle druhů spojovacích výrazů jsou podmětné věty vztažné a spojkové.

1. Vztažné věty jsou připojeny vztažnými zájmeny, nejčastěji *kdo, co*.
2. Spojkové věty mívají spojky *že, aby, kdyby, jak*.

Pro souvětí s podmětnými větami jsou příznačné struktury řídících vět. V řídící větě bývají:

- a) zvrtná slovesa v 3. osobě
- b) zvrtné tvary sloves s významem všeobecného podmětu
- c) sponové sloveso s přídavným jménem
- d) sponové sloveso s podstatným jménem

Věty přísudkové

Věta přísudková nahrazuje jmennou část přísudku. V řídící větě je sponové sloveso a na jmennou část odkazuje podle její povahy zájmeno *ten* nebo *takový*. Věty nahrazují jmennou část vyjádřenou přídavným nebo podstatným jménem.

Věty přívlastkové

Přívlastkové věty závisí na podstatném jménu věty hlavní. Přívlastková věta bývá často do hlavní věty vložena.

Podle spojovacích výrazů jsou přívlastkové věty vztažné a spojkové.

1. Vztažné věty jsou připojené
  - a) vztažnými zájmeny

b) vztažnými příslovci

2. Spojkové věty

Věty připojují spojky *že, aby* nebo částice *zda, zdali*.

Věty doplňkové

Doplňková věta závisí na slovese i na jméně věty řídící. Ptáme se na ni otázkou *jak?* Doplňkové věty závislé na jméně v podmětu jsou poměrně řídké. Častěji se doplňková věta vztahuje k předmětu hlavní věty.

Věty předmětné

Vedlejší věta předmětná závisí na slovese nebo na přídavném jméně věty hlavní. Závislost zjišťujeme pádovými otázkami. Věta zaujímá nutnou valenční pozici slovesa.

Předmětné věty bývají připojeny tázacími zájmeny a příslovci, spojkami nebo částicemi.

Věty příslovečné

Príslovečné věty závisí na slovese nebo přídavném jménu věty hlavní. Druh vedlejších vět příslovečných naznačují spojovací výrazy. Takovým výrazem s jediným významovým užitím jsou např. spojky *protože* pro věty příčinné, *ačkoli* pro věty přípustkové.

1. Věty místní

Vyjadřují místní okolnosti a odpovídají na otázky *kde, kam, odkud, kudy*. Vedlejší věta může stát za svou větou hlavní i před ní.

2. Věty časové

Vyjadřují časové okolnosti stejné jako příslovečné určení času a odpovídají na stejné otázky. Časové věty bývají připojeny nejčastěji spojkami *když, až, jak, jakmile, sotva, kdykoli, než, zatímco*, méně často příslovci *kdy, dokud*.

3. Věty způsobové a měrové

Odpovídají na otázku *jak?*, měrové na otázku *kolik?* Dělíme je na přirovnávací a účinkové.

a) přirovnávací

Věty uvádějí, čemu se děj nebo vlastnost hlavní věty podobá. Přirovnání se vyjadřuje spojkou *jak, jako*, výrazy *jako by, jako kdyby, jako když*. Často bývají taková přirovnání ustáleným rčením.

b) účinkové

Způsob je v těchto vyjádřen jako účinek nebo výsledek toho, čím se projevila věta hlavní. Bývají zde různé spojovací výrazy: *tak – že, takže, tak – aby, aby*.

4. Věty prostředkové

Vyjadřují prostředek, jímž se uskutečňuje děj věty hlavní. Spojovacími výrazy v těchto větách bývají: *tím – že, tak – že, čím – tím*.

5. Věty zřetelové

Věty vyjadřují, k čemu se vztahuje děj věty hlavní. Bývají v nich výrazy *pokud jde o, pokud se týká, co se týče*.

6. Věty příčinné

Věty vyjadřují příčinu nebo důvod věty hlavní. Jejich mluvnické vyjádření je shodné, proto je není třeba rozlišovat. Věty odpovídají na otázku *proč?* Věty příčinné jsou pouze spojkové. Základní spojkou je *protože*.

7. Věty účelové

Vyjadřují cíl věty hlavní. Odpovídají na otázku *proč? Za jakým účelem?* Základní účelovou spojkou je *aby*.

8. Věty podmínkové

Vyjadřují okolnost, na které závisí průběh děje věty hlavní. Rozlišují se:

a) podmínkové věty skutečné – nejčastěji mívají spojku *jestliže, -li*

b) podmínkové věty neskutečné – mívají nejčastěji spojku *kdyby*

9. Věty přípustkové

Věty vyjadřují nepříznivou okolnost, která je na překážku uskutečnění děje věty hlavní. Pro přípustkové věty jsou typické spojovací výrazy *ačkoli, ač, třeba, třebaže, přestože*.

SOUVĚTÍ SLOŽITÉ

Za složité souvětí považujeme takové, které se skládá nejméně ze 3 vět spojených nejméně dvěma různými vztahy nebo druhy souřadného poměru. Podle druhů se složitá souvětí rozdělují na souřadná a podřadná.

Složité souvětí souřadné

1. všechny věty jsou hlavní
2. nejméně 2 věty hlavní a jedna věta nebo několik vět vedlejších
  - a) na jedné větě hlavní závisí jedna věta nebo více vět vedlejších
  - b) na každé větě hlavní závisí věta vedlejší

Složité souvětí podřadné

V souvětí je vždy jen jedna věta hlavní a nejméně dvě věty vedlejší.

1. na větě hlavní závisí nejméně dvě věty vedlejší spojené souřadně
2. na hlavní větě je závislá věta vedlejší, která je řídicí pro další větu vedlejší; je to tzv. řetězová závislost vedlejších vět.

Jednotlivé typy mohou být rozšiřovány o další věty a mohou se i vzájemně kombinovat.

Rozbor souvětí

Pro vystižení stavby souvětí využíváme grafického záznamu. Postup:

1. Očíslujeme průběžně všechny věty v souvětí
2. Zjistíme druhy vět: hlavní označíme H, vedlejší V.
3. Části vět rozdělených vloženými větami závislými označíme písmeny a, b, c
....
4. V schématu naznačíme do nejvyšší roviny věty hlavní.
5. V souřadném spojení vět hlavních i vedlejších vyznačíme poměr: slučovací +, stupňovací $\perp$, odporovací x, vylučovací v, důvodový $\longrightarrow$, důsledkový $\longleftarrow$.
6. Vedlejší věty zapíšeme do nižší roviny než věty hlavní. Při jejich zápisu zachováme jejich prostorové umístění vlevo – vpravo.
7. Naznačíme, na které větě vedlejší věta závisí.
8. K označení vedlejší připojíme spojovací výraz.

9. Určíme druh věty vedlejší a označíme jej zkratkou jako větné členy.
10. Určíme druh souvětí: souřadné – podřadné, složité souřadné – složité podřadné.

Interpunkce v souvětí

Kladení čárek v souvětí se řídí stavbou souvětí a zvýrazňuje její členění.

V souvětí čárkou oddělujeme:

1. Věty hlavní a souřadně spojeně věty vedlejší.
2. Věty vedlejší od závislých vět vedlejších
3. Řídící věty vedlejší od vět závislých

4. Metodické postupy při osvojování syntaktického učiva

Již od druhého ročníku se žáci seznamují se základy skladby, učí se poznávat hranice mezi větnými celky, rozlišovat věty jednoduché a souvětí, druhy vět podle modality.

„Cílem vyučování ve skladbě je, aby žák poznal stavbu české věty (pochoopil její strukturu, osvojil si větná schémata /vzorce/ a syntagmatická pravidla) i zákonitosti výstavby textu a naučil se vědomě užívat syntaktické poznatky v komunikační praxi při generování výpovědí i jejich rektifikaci. Při formulování cíle máme na mysli žáka jako adresáta projevu – má si uvědomovat a chápat významovou a formální stránku věty – i jako autora projevu – má umět tvořit věty (výpovědi) na základě znalostí věcného obsahu, který má být sdělován, i záměru a na základě požadavků formální stránky věty. Spolu s uvedeným cílem, zahrnujícím složku kognitivní (poznávací) a složku praktickou (komunikační), s vymezením jejich vztahů, souvisí formální složka daného cíle, tj. úsilí o rozvoj myšlení žáka.“ /1

„Samostatně je syntax vyčleněna sice až od 2. ročníku, ale již v prvním ročníku jsou vytvořeny předpoklady a podmínky pro pozdější plnění úkolů stanovených osnovami pro tuto jazykovou rovinu. Během prvního roku školní docházky se systematicky rozvíjí přirozená schopnost dětí vyjadřovat se ve větách a v souvětích tím, že se jim poskytne dostatek příležitostí k ústnímu projevu. Současně se však žáci učí jazyk pozorovat, užívat jeho spisovné podoby, členit krátké jazykové projevy na věty, uvědomovat si vztah mezi větou a slovem, tvořit věty, rozvíjet je a pronášet je se správnou intonací. Dětem se dostává prvního poučení o syntaktickém pravopise (velké písmeno na začátku, příslušné interpunkční znaménko na konci), na vhodných příkladech je jim demonstrován proces vzniku věty, poznávají přímou řeč.“ /2

Vychází se ze souvislého textu a směřuje se k jeho dílčím prvkům. Žáci se učí chápat vzájemný vztah celku a částí. Prvním krokem je rozpoznání hranic vět v textu. K tomu slouží úkoly typu: *přečti první (poslední) větu, přečti větu se slovem ..., opiš třetí větu* apod.

Věta a souvětí

Ve druhé třídě se začínají žáci učit základní skladební pojmy věta a souvětí.

Cílem této lekce je obrátit žákovu pozornost k jazykovým projevům, kterých běžně užívá, vidět v nich z hlediska dorozumívání určitou celost členitelnou na nižší jednotky. Máme naučit žáky rozlišovat větu jednoduchou a souvětí, poznávat spojovací výrazy, seznámit je se základy interpunkce.

Základní metodou je pozorování. Žák bude vycházet ze své dosavadní zkušenosti a poznávat větu jako jednotku s typickou intonací.

„V zásadě se vyhýbáme poučkám o větě. Žák nebude poznávat větu na základě definice, ale na základě zkušeností. Postup doplňujeme i o oživení grafické představy věty. (Pokyn: Opište tuto větu, tyto věty.) Upozorňujeme na velké písmeno na začátku a na interpunkci na konci. Z téhož důvodu by neměla chybět práce s větou tištěnou. V té souvislosti upozorňujeme žáky i na to, že za některými větami není tečka, ale jiné znaménko, někdy otazník jindy vykřičník. Postupně tak vytváříme v žákově povědomí představu, že věta je jednotka řeči, která má svůj obsah, stránku mluvenou i psanou – a postupně se stále více dotýkáme stránky mluvnické.“ /3

Na základě zvukového vjemu začínají žáci rozlišovat větu jednoduchou a souvětí. Mezi větami v souvětí jsou krátké přestávky, věty jsoucí za sebou mají melodii stoupavou, poslední věta má melodii klesavou. Učitel seznámí žáky se základními spojkami. „Nevyhýbáme se však jinému příležitostnému poučení, že totiž mohou být i případy, kdy spojka v souvětí vůbec není. Na to žáky upozorňujeme, ale opačný postup, aby např. žák utvořil bezspojčné souvětí, neprojektujeme.“ /3

Provádíme analýzu souvětí, kdy žáci zjišťují počet vět a znázorní stavbu věty schématem. Větu označíme písmenem V s indexem pořadí. Vyznačí se spojky a interpunkční znaménka.

„Když přijde Pavlík v pátek domů, dá se do úklidu a dělá v bytě pořádek.

Když V1, V2 a V3.“ /4

Provádíme i cvičení opačná, kdy mají žáci za úkol vytvořit souvětí podle zadaných schémat.

Postupně zařazujeme věty se spojkami souřadícími a podřadícími a vedeme žáky k rozlišování vět hlavních a vedlejších. Předvedeme žákům na praktickém příkladě, že na vedlejší větu se můžeme zeptat pomocí tázacího slova a některého výrazu věty hlavní, na větu hlavní se zpravidla takto ptát nemůžeme.

Skladební dvojice

„Těžištěm syntaktického učiva 3. ročníku je stavba věty jednoduché. Je to důležité naukové učivo. Žáci si mají osvojit pojmy základní skladební dvojice (a skladební dvojice ostatní), větný člen řídicí a závislý. Doposud poznali větu jako celek obsahový a zvukový, nyní se seznamují s její stránkou mluvnickou.“ /2

Vycházíme z analýzy věty, žáci hledají slova, která k sobě mají nejtěsnější vztah, váží se k sobě obsahem i formou. Můžeme uplatnit také syntetický postup, při němž necháme žáky rozvíjet základní větnou dvojici. Upozorníme žáky na to, že oba výrazy nejsou rovnocenné. Jeden člen zpřesňuje význam druhého členu. Ptáme se tázacím slovem a řídicím členem, členem závislým odpovídáme. „Členy skladební dvojice, v níž je jeden člen řídicí a druhý závislý, spojujeme svorkami a směr závislosti naznačujeme šipkou, která směřuje ke členu řídicímu:

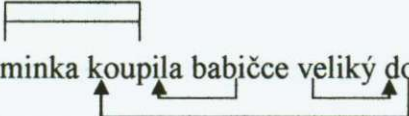
černý pes“ /2

Teprve poté přistoupíme k určování základní skladební dvojici. „Upozorňujeme žáky, že taková dvojice je ve větě vždy pouze jedna a že pouze v ní se můžeme ptát jedním členem na druhý. Pro mnohé žáky bude poznávacím znakem pro jeden člen základní větné dvojice určité sloveso. Vyplatí se proto jako příprava na vstupní hodinu opakování o slovních druzích spojené s určováním sloves.“ /3

Základní skladební dvojici znázorňujeme dvěma čarami bez šipek na jejich konci:

„Maminka koupila babičce veliký dort.“ /3

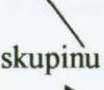

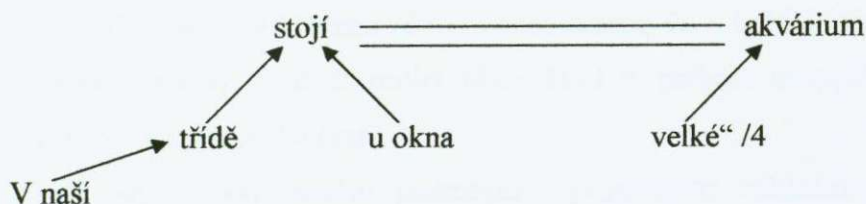
Stavbu věty můžeme zaznamenávat také plošně:

„ lod' přivezla

Bílá skupinu turistů

„Ke skladebním dvojicím ještě připojíme poučení:

1. Předložky nejsou samostatným členem dvojic, spojují se se jménem.

2. Složený slovesný tvar je jedním členem:

Pavel   by býval zaspal.   Marta   bude snídat.

3. Zvratné zájmeno se, si spojujeme se slovesem:

Přítel   se usmál.   Loď ^p   se kymácí. /4

Podmět a přísudek

Podmět je základní větný člen. Vyjadřuje o kom nebo o čem se něco vypovídá. Je vyjádřen jménem v 1. pádě. Ve větě může být více substantiv v 1. pádě, proto můžeme využít poučky, že v základní skladební dvojici se lze ptát jedním členem na druhý.

„Při procvičování je důležité, aby se žáci nesetkávali ve větách jen s podmětem v postavení před přísudkem. Tento náhodný znak by mohli chápat jako podstatný rys podmětu.“ /2

Přísudek vyjadřuje, co se vypovídá o podmětu, je vyjádřen slovesem. Rozlišujeme přísudek slovesný, jmenný a jmenný se sponou. Ve cvičeních nahrazujeme typy přísudků.

„Holý podmět i holý přísudek je ten, na němž nezávisí jiný větný člen: *Slunce svítí. Jablka zrají.*“ /4

Výklad lze podat na textu, v němž jsou věty metodicky vhodně řazeny. Nejprve je předložena věta s holým podmětem i přísudkem, pak věta s holým přísudkem a rozvitým podmětem, dále věta s rozvitým přísudkem a holým podmětem a nakonec s oběma rozvitými základními členy.

Na vhodných příkladech ukáže učitel dětem, že v češtině obvykle nevyjadřuje podmět zájmeny 1. a 2. osoby obou čísel = podmět nevyjádřený. Je známý z koncovky slovesného tvaru.

„U vět s nevyjádřeným podmětem vyznačujeme základní skladební dvojici graficky takto:

/já/ Dám kočce mléko.

Na výlet nepojedeme. /my/“ /2

Několikanásobný podmět je vyjádřen několika souřadnými výrazy. Jednotlivé členy jsou na sobě nezávislé, můžeme je samostatně spojit s týmž přísudkem. V grafickém znázornění spojujeme jednotlivé členy několikanásobného podmětu svorkou.

„Na polích se pěstuje pšenice, žito, oves a ječmen.“ /2

„Při procvičování je důležité, aby se žáci nesetkávali ve větách jen s podmětem v postavení před přísudkem. Tento náhodný znak by mohli chápat jako podstatný rys podmětu.“ /2

Druhy vět podle postoje mluvčího

Je učivem druhého ročníku. Rozeznáváme věty oznamovací, rozkazovací, tázací a přací. Při výkladu vycházíme od obsahu, zdůrazňujeme interpunkci a sledujeme melodii.

„Žáci se seznámí najednou se všemi druhy vět, jejich melodiemi a interpunkčními znaménky. Vychází se tedy opět z celku. Ze vzájemného srovnávání jednotlivých druhů vět si žák lépe uvědomí rozdíly mezi nimi. Toto učivo je důležité pro rozvoj kultivovaného vyjadřování, žáci si ho musí v tomto ročníku osvojit, dále je už jen součástí opakování. Lekce je proto uzavřena poučkami:

Rozlišujeme věty oznamovací, tázací, rozkazovací a přací.

Větami oznamovacími něco oznamujeme. Hlas na konci klesá.

Píšeme za nimi tečku.

Věty tázacími se tážeme. V tázacích větách ano-ne hlas na konci stoupá. Za všemi píšeme otazník.

Věty rozkazovacími něco rozkazujeme nebo někoho k něčemu vyzýváme. Hlas na konci klesá. Většinou za nimi píšeme tečku. Za důrazným rozkazem píšeme vykřičník.

Věty přacími (se slovy ať, kéž) vyslovujeme přání. Hlas na konci klesá. Píšeme za nimi většinou tečku.“ /2

Řeč přímá a nepřímá

„Toto učivo má splnit tři úkoly:

- a) Seznámit žáky s termíny přímá řeč, věta uvozovací, řeč nepřímá. Poučky se žáci neučí zpaměti, mají pochopit pouze smysl termínů.
- b) Naučit žáky interpunkci přímé a nepřímé řeči.
- c) Cvičit používání přímé a nepřímé řeči. „ /2

Řeč přímá reprodukuje projev doslova, má formu věty hlavní a k větě uvozovací je připojena asyndeticky. V řeči nepřímé dává mluvčí původnímu projevu novou podobu, dochází ke změně kategorie osoby, času a způsobu.

Důležité je věnovat náležitou pozornost změně jednoho typu na druhý a vést žáky k vhodnému užívání přímé řeči ve vypravování.

1/ Čechová, M., Styblík, V.: Čeština a její vyučování. SPN, Praha 1998, str. 137

2/ Brabcová, R. a kol.: Didaktika českého jazyka. SPN, Praha 1990, str. 158 - 170

3/ David, M.: Kapitoly z didaktiky českého jazyka. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2001, str. 73 – 81

4/ Hauser, P., Ondrášková, K.: Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň ZŠ. Masarykova univerzita, Brno 1991, str. 85 – 89

4.1 VALENČNÍ SYNTAX

„V současné době, kdy byla znovuotevřena otázka sjednocení školské jazykovědné terminologie, ukazuje se opět jako naléhavý úkol hledat takový gramatický popis syntaktické roviny jazyka, který by byl pro potřeby vyučování v češtině na základní škole nejvhodnější.“ /1

Pro výuku potřebujeme zřetelně odlišit dosud známé pojmy klasické syntaxe od pojmů valenční syntaxe. Základy valenční syntaxe položil již ve 30. letech 20. století francouzský lingvista Lucien Tesnière. V české lingvodidaktice proběhla rozsáhlá diskuse o principech valenční teorie ve vyučování češtině již v 80. letech 20. století.

„Valence

schopnost přísudkového slovesa vázat na sebe určitý počet větných členů, které tvoří jeho významové doplnění. Prísudkové sloveso a větné členy, které na sebe váže na základě své schopnosti valence, tvoří základovou větnou strukturu: sloveso *sbírat* na sebe váže větné členy podmět a předmět (*V lese děti nasbíraly jahody.*), sloveso *vejít* podmět a příslovečné určení místa (*Do domu vešel neznámý člověk.*).

Valenční pozice

pozice ve větě vytvořená přísudkovým slovesem na základě schopnosti valence. Jsou obsazovány základovými větnými členy.

Podle počtu valenčních pozic rozlišujeme slovesa nevalenční (*Prší. Rozednívá se.*), jednovalenční (*Stromy rozkvetly. Otrnulo mu.*), dvouvalenční (*Marcela se podobá matce.*), trojvalenční (*Otec daroval synovi kolo.*).“ /2

Valenční teorie už přinesla v pohledu na stavbu věty mnoho nového a zajímavého. Toho lze ve vyučování využít. Vypracovala pojem základová větná struktura (ZVS), kterým lze nahradit málo nosný termín holá věta, zastiňující rozdíl mezi podstatou větné struktury (v pojetí klasické syntaxe) a minimální větou. Základovou větnou strukturu stanovíme tak, že vyhledáme nejmenší část věty, která má smysl. Základovou strukturu může tvořit jeden, dva, tři nebo i více členů.

„Základovými členy jsou přísudek, podmět a předmět (jsou-li ve větě obsaženy), popřípadě valenční příslovečné určení a valenční doplněk.“ /1

Ve valenční syntaxi nacházíme i zdůvodnění, proč se vychází (a to i v tradičním větném rozboru) od predikátu: je sémantickým i strukturálním jádrem věty, má funkci větotvornou, je organizačním centrem věty – poutá k sobě jiné prvky (participanty) věty.

„Tato kniha nás bude zajímat.

Barevné listy sbírala Jana na zahradě.

Věty tohoto typu jsou pro učitele příležitostí k tomu, aby žákům vysvětlil, že přísudek působí jako organizační centrum věty, že vyžaduje další prvky věty, další doplnění, ale že současně v mnohých větách spojení přísudku s podmětem mluvčímu nestačí k tomu, aby mohl vytvořit smysluplnou větu.“ /3

Josef Hubáček navrhuje užívat termín základ věty, k tomu pak dále člen základový, člen nezákladový. Domnívá se, že termín základová větná struktura je pro žáka na 1. stupni ZŠ obtížný.

Přes teoretické zpracování podstaty valenční teorie není propracována jasná klasifikace s vymezením hranic mezi tzv. obligatorními a fakultativními členy. Obligatorní bývá člen (tzv. aktant, participant) označovaný klasickou syntaxí jako předmět přímý, ovšem není jím tzv. předmět nepřímý (mluví se o slabší závislosti), fakultativní bývá příslovečné určení, avšak některá příslovečná určení jsou nutným doplněním slovesa (*Lodka rychle směřovala k jezu*), a tedy jsou obligatorní. Zcela mimo valenci stojí přívlastek, ten však je zcela nezbytnou součástí věty (u příkladu *Náš Petr dosáhl v loňském školním roce špatných výsledků* je tzv. minimální věta *Petr dosáhl špatných výsledků*). Na rozdíl od přesného vymezení základní skladební dvojice (v klasické syntaxi) není zatím možné zcela striktní vymezení základové větné struktury v každé konkrétní větě, tzn. že není od sebe odděleno centrum a periférie, je mezi nimi plynulý přechod. To je z hlediska jazykové teorie i vyjadřovací praxe naprosto přirozené, avšak z hlediska systému vyučování to může působit značné potíže.

Valenční syntax věnuje velkou pozornost tvorbě základových větných struktur a větných struktur rozvitých.

„Rozvité větné struktury se vytvářejí obohacováním základových větných struktur nezákladovými členy, a sice pomocí pravidel rozvíjejících a rozšiřovacích.

- a) Rozvíjejícím pravidlům podléhají větné členy, mezi nimiž je syntaktický vztah dominance (dříve vztah závislosti). Vstupují do něj dva výrazy, z nichž jeden je dominující (řídící) a druhý dominovaný (závislý). Tyto výrazy jsou na sobě navzájem závislé, přičemž dominující výraz je výrazem dominovaným blíže určován. Vytvářejí tak jeden typ syntaktické konstrukce: skladební dvojice, např. *malý Péťa, cesta domů, spát pod širákem* apod. Rozvíjením vzniká ve větě další větný člen.
- b) Rozšiřováním vznikne ve větě jiný typ syntaktické konstrukce – skupina dvou či více výrazů. Členy této skupiny jsou si rovnocenné, tzn. žádný z jejích členů není dominován jiným členem skupiny. Mezi jednotlivými výrazy nastává vztah zmnožení. Dříve se tento typ spojení nazýval několikanásobný větný člen. Příklady: *matka a otec, Karel i Jan, Petr ani Pavel* apod. Mezi členy skupiny mohou vznikat různé významové poměry (slučovací, odporovací, vylučovací, stupňovací, důsledkový). Rozšiřováním nevznikne ve větě žádný další odlišný větný člen.“ /1

„Pokládáme za účelné vycházet od slovesa v určitém tvaru – pomocí vhodných otázek vytvářejí žáci nejprve základovou větnou strukturu, později i větu rozvitou. Od návodných otázek je možné později upustit.

Namísto je v tomto případě atraktivní grafické zpracování cvičení, například:

Kdo postaví nejvyšší pyramidu (eventuálně pyramidu s nejdelší základnou)?
Jednotlivé výrazy je nutno přepisovat postupně.

opravil

Tatínek opravil auto.

Tatínek včera opravil auto.

Tatínek včera odpoledne opravil auto.

Můj tatínek včera odpoledne opravil naše auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle opravil naše auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle před domem opravil naše auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle před domem opravil naše staré auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle před domem opravil naše staré auto značky Opel.“ /1

Ideálem není ani naprosté vytlačení klasické syntaxe z vyučování a její nahrazení syntaxí sémantickou, ani ignorování výsledků sémantické syntaxe didaktikou a vyučovací praxí. Jde o dvojí přístup k téže problematice (lišící se východiskem a cílem), od obsahu – významu – k vyjádření, nebo postupující naopak. Tradiční analýza vychází z hotové věty, z pozice adresáta, kdežto přístup valenční vychází z obsahu, jenž je vyjadřován, tedy z pozice autora projevu. Oba postupy chápeme jako komplementární procesy, jež se navzájem nevylučují, ale doplňují.

Nově je pojata textová syntax. Žák se seznamuje s výstavbou textu, s nadvětnými útvary (odstavec, kapitola) i s tematickými posloupnostmi vět. Vedle poznávání zákonitostí stavby textu se výuka zaměřuje na využití získaných poznatků v komunikační praxi, jejíž součástí jsou vzájemné transformace větných konstrukcí nejen se zřetelem k jejich sémantice, ale také k jejich slohové povaze.

Výuka syntaxe obsahuje dvě základní činnosti: analýzu – rozbor vět (výpovědí) – měla by obsahovat i analýzu textu (z hlediska textové syntaxe) – a konstruování výpovědí, popř. korekturu výpovědí/vět a komunikátů/textů.

„Přínos valenčního pojetí pro školskou praxi vidíme zejména v tom, že umožňuje pracovat s větou jakoby „z druhé strany“ – všímá si hlavně její tvorby a stavby z hledisek, které pojetí tradiční syntaxe nepostihuje.“ /1

„BYDLET, řidč. BYDLIT ned.

Val 1 – VF – Val 2

někdo - bydlí – někde / s někým

Val 1: S nom [hum]

Val 2: praep S / ADV [loc] // s S instr [hum]

V domku bydlel člověk samotář. – Původně jsme bydleli u nádraží, teď bydlíme na náměstí. – Paní Karásková bydlila hned vedle nás. – Nad námi bydlí Janečkovi. – Babička bydlela v pohorské vesničce na slezských hranicích. – Jediná stopa, že tu vůbec někdo bydlí, je kartáček na zuby. – Já bydlím u známých a manželka bydlí s rodiči. – Za studií jsem bydlela se dvěma Čiňankami, mluvily roztomile česky. –

Přen.: *V naší ulici bydlí smutek, a proto je ta ulice slepá. - # bydlet spolu / s někým pod jednou střechou: Mráčkovi už spolu dávno nebydlí. – Bydlíme s tchyní pod jednou střechou.*

Pozn.: Jestliže BYDLET je v implikovaném protikladu k nebydlet, může být jednovalenční: *Bud' rád, že bydlíš, a nevymýšlej si."* /4

[hum] - lidské bytosti, popř. i antropomorfně pojaté transcendentno – božstva, pohádkové bytosti

praep S – substantivum v předložkovém pádě, s předložkou

[loc] - locus, lokálnost, místní určení

1/ Kapitoly z moderní didaktiky českého jazyka. Pedagogická fakulta UK, Praha 2004 – Šmejkalová, M.: Vybrané problémy syntaxe v jazykové výchově na základní škole, str. 71 - 85

2/ Hauser, P. a kol.: Slovník jazykovědné terminologie. Nová škola, Brno 2001, str. 94

3/ Alexová, J.: K využití postupů valenční syntaxe. Časopis Komenský, roč.122, 1998, č. 7/8, str. 155 – 156

4/ Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: Slovesa v praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves. Academia, Praha 1997, str. 27

5. HODNOCENÍ UČEBNIC ČESKÉHO JAZYKA

V současné době existuje na českém trhu velké množství učebnic. Naskýtá se tedy možnost volby, podle jaké učebnice chceme učit. Z tohoto množství jsem vybrala na ukázkou tři různá nakladatelství. S těmito učebnicemi jsem měla sama možnost se seznámit

na praxi během svého studia.

„Učebnice jako základní prostředek realizace přijaté koncepce jazykového vyučování, jsou sestavovány na základě učebních osnov. Tak jako tvoří osnovy závaznou normu pro práci učitele, jsou učebnice v jazykovém vyučování nejčastěji používanou pomůckou.

Učebnice plní závažnou úlohu ve školním dialogu při komunikaci učitel – žák a zaujímá ve vyučovacím procesu významné místo mezi pomůckami. Tradičně totiž obsahuje soustavný výklad učiva. Stejně jako v minulosti se i dnes používá učebnice pouze jako doplněk učitelova výkladu, jako zdroj cvičení na procvičování učiva a domácích cvičení. Na základní škole není učebnice svou stavbou a pojetím uzpůsobená tomu, aby převzala řízení vyučovacího procesu.“ /1

5.1 UČEBNICE ČESKÉHO JAZYKA VYDANÉ NAKLADATELSTVÍM SPN

Všechny učebnice českého jazyka vydané Státním pedagogickým nakladatelstvím jsou zpracovány podle osnov vzdělávacího programu „Základní škola“.

Český jazyk pro 2. ročník ZŠ

Autoři: PhDr. Zdeňka Dvořáková, CSc., PhDr. Vlastimil Styblík, CSc., doc.

PhDr. Karla Ondrášková, CSc.

Ilustrace: Lenka Vybíralová

1/ Hauser, P., Ondrášková, K.: Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy. Masarykova univerzita, Brno 1991, str. 25

Nakladatelství: SPN Praha

Rok vydání: 1997

Počet stran: 184

Začátek učebnice je věnován opakování učiva z předchozího ročníku. Následuje učivo o větách, kde se žáci naučí poznávat věty, poznají, jaký je pořádek vět v textu, a naučí se rozlišovat druhy vět. Další kapitola je nazvaná „Věta a slovo“. Žáci se učí analyzovat větu na slova a jednotlivá slova vhodně užívat. Následující část učebnice je věnována pravopisu, slovním druhům a abecednímu řazení. Skladbou se ještě zabývá lekce „O souvětí“, v níž žáci poznávají větu jednoduchou a souvětí. Učebnici uzavírá závěrečné shrnutí, za nímž následuje slohová část.

Poučky jsou v učebnici vyznačeny červeným rámečkem.

Věty se učí žáci poznávat podle přestávek a podle melodie. Dostane se jim také poučení, že na začátku věty píšeme velké písmeno, za větami tečku, vykřičník nebo otazník. Nejprve čte učitel text a žáci poslouchají a poté dostávají úkoly, aby vyhledali určité věty. Tak se učitel přesvědčí, zda mají žáci jasnou představu o pojmu věta a dovedou ji rozpoznat.

V další lekci nazvané „Pořádek vět v textu“ žáci získávají základní povědomí o tom, že v jazykovém projevu jsou věty uspořádány podle jejich obsahu a jejich pořádek není možno libovolně měnit. Cvičení jsou zaměřena na správné řazení vět v souvislý text, žáci mají také sami vypravovat, co dělají od rána do večera. Pozornost se soustředí také na uspořádání vět podle místních souvislostí. Žáci jsou vedeni k užívání pojmů vpravo, vlevo, vpředu, vzadu, uprostřed, proti, nahore, dole apod.

„Rozlišujeme věty oznamovací, tázací, rozkazovací a přací.

Větami oznamovacími něco oznamujeme. Hlas na konci klesá, Píšeme za nimi tečku. Větami tázacími se tážeme. V tázacích větách ano – ne hlas na konci stoupá, v ostatních větách tázacích klesá. Za všemi píšeme otazník.

Větami rozkazovacími něco rozkazujeme nebo někoho k něčemu vyzýváme. Hlas na konci klesá. Většinou za nimi píšeme tečku. Za důrazným rozkazem píšeme vykřičník.

Větami pracími (se slovy *at', kéž*) vyslovujeme přání. Hlas na konci klesá. Píšeme za nimi většinou tečku; za důrazným přáním píšeme vykřičník.“ /1

Žáci jsou seznámeni se všemi druhy vět najednou. Žáci určují druhy vět v textu nebo i určitý druh věty tvoří. Jsou vedeni k tomu, aby si v různých cvičeních všimli melodie a odůvodňovali znaménka na konci vět.

V další lekci se žáci učí analyzovat větu na slova. Odlišují slova podle toho, že se píše samostatně. Žáci jsou vedeni k tomu, aby dokázali rozpoznat, že předložka se píše zvlášť, ale vyslovujeme ji společně s následujícím slovem.

Definice v učebnici říká, že „naše projevy jsou složeny z větných celků. Konec větného celku poznáme v řeči podle melodie, v písmu podle tečky, otazníku nebo vykřičníku. Větné celky se dělí na věty jednoduché a na souvětí. Souvětí se skládá ze dvou nebo více vět.“ /1

Žáci se učí rozlišovat větu jednoduchou a souvětí na základě zkušeností získaných v praktické činnosti. Učitel ukáže žákům na vhodném příkladě, že jednotlivé věty se dají spojovat v jeden celek: *Děti se rozpočítaly / a hrály si na babu.* Žáci mají za úkol najít a přečíst první, pak druhou větu. Učitel vysvětlí žákům, že slovu, které věty spojuje říkáme spojka. Učitel musí žáky poučit o tom, že spojky nespojují jen věty, ale mohou spojovat i jednotlivá slova. Také jsou žákům předkládány základní informace o tom, že mezi větami v souvětí píšeme čárku. Když jsou věty spojeny spojkou a, čárka se mezi nimi zpravidla nepíše.

V textech žáci rozlišují věty jednoduché a souvětí. Určují z kolika vět se souvětí skládá a podtrhávají spojku. Samy se také pokouší spojovat jednoduché věty v souvětí.

1/ Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Český jazyk pro 2. ročník ZŠ. SPN, Praha 1997.

Český jazyk pro 3. ročník ZŠ

Autoři: PhDr. Zdeňka Dvořáková, CSc., PhDr. Vlastimil Styblík, CSc.; doc.
PhDr. Karla Ondrášková, CSc.

Ilustrace: Miroslava Jakešová

Nakladatelství: SPN Praha

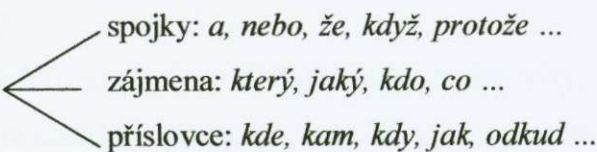
Rok vydání: 1997

Počet stran: 244

Do třetího ročníku je zařazeno učivo o promluvách a jejich stavbě, o stavbě souvětí a věty jednoduché.

Žáci opakují a prohlubují učivo z 2. ročníku. Protože už nyní poznávají slovesa, mohou jednotlivé věty rozlišovat podle sloves. Důležitým úkolem je procvičování interpunkce v souvětí. Žáci musí své řešení také správně odůvodnit. V učebnici je velké množství cvičení, v kterých žáci rozlišují věty jednoduché a souvětí, vypráví obsah textu, nahrazují spojky a slova ve větách, tvoří věty a souvětí, ale také určují pravopis a slovní druhy.

V lekci nazvané „Stavba souvětí“ se žáci učí vyjadřovat souvětí vzorcem a zároveň se cvičí v tvoření souvětí podle zadaných vzorců. Jednotlivá cvičení vedou žáky také k tomu, že věty jsou spojeny nejen spojkami, ale také zájmeny s příslovci:

Spojovací výrazy

Velmi důležité je učivo lekce „Stavba věty jednoduché“. Žáci poznávají mluvnickou stránku věty, jejímž základem jsou skladební dvojice. Učebnice žákům předkládá poučení o tom, že „slova, která ve větě k sobě patří, vytvářejí dvojice slov. Nazýváme je skladební dvojice. Dvojici, ve které se můžeme ptát vzájemně jedním členem na druhý, říkáme základní skladební dvojice.“ /1

Na příkladě *Malý Kubíček se radostně rozesmál* je uvedeno, že slovo *se* (zájmeno) patří ke slovesu a spolu s ním tvoří jeden člen dvojice. Podle metodické

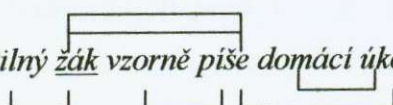

1/ Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Český jazyk pro 3. ročník ZŠ. SPN, Praha 1997.

příručky se doporučuje v základní skladební dvojici podtrhávat sloveso vlnovkou a člen, na který se ptáme otázkou *kdo, co*, rovnou čarou a aby svorka mezi nimi měla zdvojenou čáru. Např.

Malý Kubiček se radostně rozesmál.

Ostatní skladební dvojice se učí žáci vyhledávat tak, že se ptají důležitějším členem na člen méně důležitý všechny skladební dvojice pak graficky znázorňují. Např.:

Pilný žák vzorně píše domácí úkol.

Český jazyk pro 4. ročník ZŠ

Autoři: PhDr. Zdeňka Dvořáková, CSc., PhDr. Vlastimil Styblík, CSc.; doc.
PhDr. Karla Ondrášková, CSc., Milada Buriánková

Ilustrace: Milada Kudrnová – Papežová

Nakladatelství: SPN Praha

Rok vydání: 2000

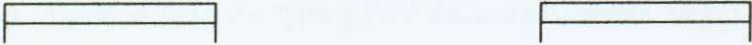
Počet stran: 208

Ve čtvrtém ročníku se žáci ve skladbě učí stavbu věty, poznávají podmět a přísudek, shodu podmětu s přísudkem, souvětí a jeho stavbu a také řeč přímou a nepřímou.

V lekci „Stavba věty si žáci zopakují učivo z nižších ročníků a zároveň se naučí pojmy člen řídicí a člen závislý v určovacích skladebních dvojicích. Ve cvičeních si žáci procvičí určování skladebních dvojic, učivo o slovech nadřazených a podřazených, ale také určování slovních druhů.

Žáci se učí rozlišovat oba členy základní skladební dvojice, podmět a přísudek. Pozornost je věnována rozlišování holého a rozvíteho podmětu a přísudku. Později se připojí i poučení o několikanásobném podmětu. „Několikanásobný podmět je vyjádřen několika souřadnými výrazy. Jednotlivé členy několikanásobného podmětu oddělujeme čárkami, nejsou-li spojeny spojkami a, i, nebo. Spojkou spojujeme

obyčejně dva poslední členy. Např. Na pasece voní řebříček, třezalka a zeměžluč.“ /1
Podle metodické příručky dělává žákům potíží označit základní skladební dvojici
u vět s nevyjádřeným podmětem:

(ty) Odpoledne půjdeš na hřiště. Na hřišti jsme se rozešli. (my)

Cvičení jsou zaměřena na grafické znázornění stavby věty a rozlišování holého
a rozvitého podmětu a přísudku.

Ve 4. ročníku se probírá shoda podmětu s přísudkem. Učivo je zaměřeno
především na shodu složených slovesných tvarů, jejichž součástí je přičestí minulé.
Učebnice podává tyto definice:

Je-li podmět v množném čísle rodu středního, má přičestí minulé v koncovce –a:
Stavení hostila vlaštovky. Mlád'ata otvírala zobáky.

Je-li podmět v množném čísle rodu ženského, píšeme v koncovce přičestí minulé –
y: *Lod'ky vyplouvaly. Kosti psům chutnaly.*

Děti si hrály. (ty děti – rod ženský)

Je-li podmět v množném čísle rodu mužského životného, píšeme v koncovce přičestí
minulé –i: *Rackové křičeli. Hoši se chystali na výlet. Koně se pásli. Lidé se
radovali. Rodiče čekali u školy.*

Je-li podmět v množném čísle rodu mužského neživotného, píšeme v koncovce
přičestí minulé –y: *Po nebi pluly obláčky. Okapy chrlily vodu.*

19. lekce učebnice je zaměřena na souvětí a jeho stavbu. Žáci opakují a prohlubují
učivo z druhého a třetího ročníku. Žáci se učí vytvářet obsahově hodnotná souvětí
podle daných vzorců, tvoří souvětí s danými spojovacími výrazy a cvičí správné
kladení interpunkčních znamének. Obměňují stavbu souvětí užitím jiných spojek
a uvědomují si změny ve vztahu vět.

Učebnice žáky seznamuje s pojmy řeč přímá, řeč nepřímá, uvozovací věta.
V definici je uvedeno, že přímá řeč zaznamenává doslova řeč mluvčího. Věta
uvozovací uvádí, kdo řeč pronesl. Může být před řečí přímou, za ní, anebo je do ní

1/ Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K., Buriánková, M.: Český jazyk pro 4.
ročník ZŠ. SPN, Praha 2000.

vložena. Někdy se věta uvozovací vypouští, je-li mluvčí známý z textu. Přímá řeč je obvykle na počátku a na konci ohraničena uvozovkami.

V učebnici je uvedeno schéma typů přímé řeči, s uvozovací větou na začátku, na konci a typu, kdy je uvozovací věta do přímé řeči vložena. Metodická příručka považuje interpunkci v přímé řeči za nesnadnou, proto doporučuje schéma přímé řeči nakreslit na větší papír a připevnit ho na magnetickou tabuli, aby se jím mohli žáci při psaní řídit a tak správné psaní interpunkčních znamének nacvičovali.

Toto učivo je využíváno ve slohových projevech, používají se cvičení na převádění řeči přímé do řeči nepřímé a obráceně, čtení podle rolí a dramatizace textu.

Český jazyk pro 5. ročník ZŠ

Autoři: PhDr. Zdeňka Dvořáková, CSc., PhDr. Vlastimil Styblík, CSc.; doc. PhDr. Karla Ondrášková, CSc.

Ilustrace: Zdeňka Krejčová

Nakladatelství: SPN Praha

Rok vydání: 1996

Počet stran: 184

Do pátého ročníku je zařazeno opakování a prohlubování učiva z ročníků předchozích, hlavně pak z ročníku čtvrtého. Jsou sem zařazeny kapitoly „Věta, skladební dvojice“, „Základní skladební dvojice a určování skladební dvojice“, „Podmět a přísudek“, „Shoda přísudku s podmětem“, „Souvětí“ a „Řeč přímá a nepřímá“.

V lekci „Věta a skladební dvojice“ si žáci zopakují poznatky o rozlišování věty jednoduché a souvětí podle počtu základních skladebních dvojic a o pořádku slov ve větě.

Další lekce je věnována určování základní skladební dvojice a určování skladební dvojice. Procvičuje se určování členů řídicích a závislých. Definice uvádí, že základní skladební dvojice mají v některých větách podobu úplné věty, v jiných

větech samy podobu úplné věty nemají. Má-li vzniknout úplná věta, je nutno doplnit alespoň jeden člen z určovací skladební dvojice: př. *Děti si stavějí sněhuláka.*

Učivo o podmětu a přísudku se doplňuje výkladem o přísudku jmenném se sponou. V definici se žáci učí, že přísudek, jehož základem je sloveso s plným významem, je přísudek slovesný. Základ přísudku může být vyjádřen také podstatným jménem nebo přídavným jménem a tvarem slovesa být. Sloveso být tu nemá plný význam, je to jen spona. Přísudek je tedy složen z podstatného jména nebo přídavného jména a ze spony. Je to přísudek jmenný se sponou. Základ přísudku jmenného se sponou a základ podmětu tvoří základní skladební dvojici.

Následující kapitola je zaměřena na shodu podmětu s přísudkem. Žáci si na vhodných cvičeních zopakují pravidla shody přičestí minulého s podmětem a nově se probírá shoda s podmětem několikanásobným. Je zde uvedeno, že pokud se mezi členy několikanásobného podmětu vyskytuje také podstatné jméno rodu mužského životného, píše se v koncovce přičestí *-i*. Jsou-li všechny členy několikanásobného podmětu středního rodu v množném čísle, je v koncovce přičestí *-a*.

Učivo o souvětí a o řeči přímé a nepřímé není nové, probírá se a procvičuje učivo z předchozího ročníku, jen se zvyšuje náročnost na žáky.

Následující lekce je zaměřena na zopakování syntaktického učiva.

Shrnutí

Na začátek každé učebnice je zařazeno opakování učiva z předchozího ročníku a učivo vždy uzavírá závěrečné shrnutí, kde mají žáci možnost zopakovat si, co se naučili. Poučky jsou v učebnicích vyznačeny červeným rámečkem. Slohové učivo je zařazeno jako samostatná kapitola na konci učebnice.

Na rozdíl od ostatních učebnic jsou učebnice vydané Státním pedagogickým nakladatelstvím málo doplňované ilustracemi, ale z hlediska vysvětlení učiva skladby patří mezi nejkvalitnější.

Metodické příručky k učebnicím Český jazyk pro 2. - 5. ročník ZŠ

Autoři: PhDr. Zdeňka Dvořáková, CSc., PhDr. Vlastimil Styblík, CSc.; doc.
PhDr. Karla Ondrášková, CSc.

Nakladatelství: SPN Praha

Rok vydání: 1998 (Metodická příručka pro 5. ročník 1999)

Metodické příručky pro učitele tvoří jednotný celek s učebnicemi Český jazyk pro 2. – 5. ročník základní školy.

Každá lekce je v metodické příručce uvedena věcným a metodickým výkladem učiva, které se v ní probírá. Následují metodické poznámky k jednotlivým cvičením. Metodická příručka nabízí řešení jednotlivých úkolů zadaných v učebnici a navazuje na ně dalšími možnými doplňujícími úkoly a podněty k práci.

Syntaktické učivo není většinou pro žáky příliš přitažlivé, proto je nutné čelit nezájmu zajímavými způsoby práce, stálou aktivizací probraného učiva a vhodnou motivací.

Metodická příručka je pro učitele vhodnou a přínosnou pomůckou. Slouží vyučujícímu nejen jako návod k postupu při vyučování, ale poskytuje mu i velké množství námětů k úkolům a cvičením pro vyučování českému jazyku, z kterých si může učitel podle časových možností a potřeb třídy vybrat.

„Série pracovních sešitů doplňuje učebnicovou řadu Vlastimila Styblíka, Zdeňky Dvořákové a Karly Ondráškové (autorský kolektiv sešitů byl rozšířen o Miladu Buriánkovou). Stejně jako učebnice nabízejí tyto nové pracovní sešity různé typy cvičení, možnosti využití rozličných metod práce vhodných pro vyučovací hodiny i pro samostatnou práci dětí doma i ve škole.

Nabídka úkolů je pestrá. Tematické celky často začínají oblíbenými doplňovačkami s tajenkou, popř. s hádankami. Autorský kolektiv drží již osvědčené tradice zařazování ukázek z dětské literatury a z lidové slovesnosti – hádanek, rozpočítadel, říkadel, a to nejen jako úvodních textů, ale také jako podkladů pro konkrétní úkoly. Např. v pracovním sešitu pro 2. ročník děti hledají věty jednoduché a souvětí v textu V. Čtvrťka, v sešitu pro 4. ročník z textů z časopisu Mateřídouška vypisují vlastní jména. Vedle cvičení doplňovacích autoři využívají např. cvičení

substituční, a zejména v kapitolách o skladbě zaujímají důležité místo cvičení konstrukční, jejichž zadání vede děti ke tvoření vět ze zadaných slov, konstruování vět podle schématu, úpravě (přestylizování) vět apod. Autoři nezapomínají na potřebu rozvíjení schopnosti, o níž se v poslední době často hovoří: od 2. ročníku vedou děti k samostatnému vyhledávání informací v textu. Pracovní sešity pro 2. a pro 4. ročník začínají např. cvičeními, v nichž děti hledají v krátkém textu odpověď na otázku. V pracovním sešitu pro 3. ročník je zařazen úkol poznat na obrázku horu Říp podle jejího krátkého popisu. Zcela samozřejmou součástí cvičení pro upevnění a procvičování nových poznatků je opakování znalostí z ročníků předchozích. Cvičení zaměřená na slovní druhy v sešitě pro 3. ročník jsou spojena s opakováním psaní *i/i* – *y/ý*, procvičení pravopisu umožňují i cvičení pro určování významových vztahů ve slovní zásobě v sešitech pro 4. a 5. ročník. Úkoly v kapitolách o větě jednoduché, větných členech a souvětí jsou často spojeny se zopakováním tvaroslovných jevů nezbytných ke zvládnutí skladebního učiva, především s určováním pádů podstatných jmen a s poznáváním slovesných gramatických kategorií.

V každém z pracovních sešitů je zařazena samostatná kapitola Slohové úkoly. Stylizační cvičení však bývají zařazena i do jiných tematických celků. V kapitolách o stavbě věty rozšiřují děti krátké věty tvořené podmětem a přísudkem o další slova pomocí otázek, popř. seřazují samostatná slova do vět. V kapitole o řeči přímé a nepřímé tvoří děti dialogy k obrázkům. Ve cvičeních ke slovní zásobě děti nahrazují slova synonymy, hodnotí slova podle spisovnosti či nespisovnosti, citového zabarvení apod. Některé slohové úkoly v pracovním sešitu pro 5. ročník mohou být i motivací pro práci v jiných předmětech – např. popis pracovního postupu může být využit ve výtvarné výchově apod.

Menší námitku by bylo možné vznést proti monotónnosti převážně doplňovacích cvičení pravopisných, kontrastující s pestrostí cvičení tvaroslovných, skladebních a cvičení ke slovní zásobě.

Pracovní sešity k učebnicím českého jazyka pro 2. až 5. ročník základní školy jsou dokladem bohatých metodických zkušeností autorského kolektivu i vysoké

odborné úrovně jeho členů. Pozitivně je hodnotí nejen učitelé 1. stupně základních škol, ale také děti a jejich rodiče.“ /1

5. 2 UČEBNICE VYDANÉ NAKLADATELSTVÍM ALTER

Český jazyk pro druhý ročník

Autor: Zuzana Nováková

Ilustrace: Vlasta Švejdová

Nakladatelství: ALTER Všeň

Rok vydání: 1994

Počet stran: 128

Ve druhém ročníku probírají žáci učivo o větě, družích vět, o souvětí.

Zeleně jsou v učebnici vyznačena cvičení, která jsou určena k písemnému vypracování, ve žlutém rámečku jsou uvedeny diktáty. Přípravná (rozšiřující) cvičení jsou označena modře. Učebnice uvádí, že tato cvičení pracují s dosud neprobraným učivem. Cílem je rozvoj vyjadřovacích schopností žáků a příprava na učivo, které se bude probírat později ve 2. ročníku nebo i ve vyšších ročnících. Rozhodnutí o jejich využití je ponecháno zcela na učiteli. Poučky jsou označeny červeně, podle učebnice nejsou určeny k memorování. Slouží k orientaci a utřídění probraného učiva. Žák s nimi bude pracovat:

- a) Bude doplňovat chybějící slova.
- b) Může tvořit otázky tak, aby bylo možno odpovědět větou z poučky.
- c) Některé poučky jsou uvedeny v několika obměnách. Jazykově nadaní žáci mohou v obměnách – na základě porozumění – odůvodňovat pravopisné jevy.

Učebnice obsahuje také kontrolní cvičení, která si může učitel okopírovat na zvláštní listy a použít je jako prověrky k posouzení míry osvojení učiva.

V každé lekci jsou oranžově označeny úkoly pro rozvoj vyjadřovacích schopností a fialově cvičení, která slouží jako úvod k mluvnickému učivu.

1/ Kolářová, I.: Pracovní sešity k učebnicím českého jazyka pro 2.- 5. ročník ZŠ. Časopis Komenský, roč. 127, 2003, č. 5, str. 40 - 41

Učebnice je velmi vhodně doplněna tabulkami a přehledy. Na konci učebnice jsou uvedeny diktáty pro závěrečné opakování a doplňovací cvičení.

Český jazyk pro třetí ročník

Autor: PhDr. Ladislav Dvorský

Ilustrace: Kateřina Lovis

Nakladatelství: ALTER Všeň

Rok vydání: 1995

Počet stran: 152

Učebnice začíná opakováním učiva 2. ročníku. Následuje kapitola o párových souhláskách uvnitř slov a abeceda, kterou se žáci učí podle učebnic z nakladatelství SPN a Nová škola již v ročníku druhém. Hlavní náplní učebnice jsou vyjmenovaná slova a učivo o slovních druzích. Ze syntaxe si žáci opakují a prohlubují učivo o větě jednoduché a souvětí. Slohová cvičení jsou zařazena v průběhu celé učebnice.

Žáci si zopakují učivo o souvětí ve cvičení, v nichž určují počet vět, vytváří souvětí podle vzorců nebo mění souvětí tak, aby odpovídala určitému vzorci. Nově se žáci učí spojovací výrazy, jimiž může být spojka, zájmeno nebo příslovce. Žákům se také dostane poučení o tom, že spojovací výraz někdy stojí i na začátku souvětí nebo může i chybět. Věty jsou pak odděleny čárkou. Následují cvičení na tvoření souvětí podle vzorců, doplňování vhodných spojovacích výrazů nebo cvičení, v němž mají žáci ze dvou vět za pomoci různých spojek sestavit co nejvíce souvětí. Jedno cvičení je na porovnávání počtu sloves s počtem vět. Žáci mají zjistit, že „V souvětí je tolik vět, kolik je tam sloves“.

V oddíle „Věta jednoduchá“ jsou cvičení na vyhledávání základních skladebních dvojic ve větách jednoduchých i v souvětí a na doplňování holých vět dalšími vhodnými slovy.

Český jazyk pro čtvrtý ročník

Autor: Rudolf Čechura

Ilustrace: Drahomíra Dvořáková

Nakladatelství: ALTER Všeň

Rok vydání: 1996

Počet stran: 161

Učebnice začíná tradičně opakováním z nižších ročníků, následuje učivo o stavbě slova, vyjmenovaných slovech, druzích slov a před závěrečným opakováním je zařazeno učivo o základních skladebních dvojicích, shodě přísudku s podmětem a o souvětí.

Žáci se učí, že základní skladební dvojice se skládá z podmětu a přísudku. Podmět i přísudek může být holý nebo rozvitý. Žáci se učí hledat část podmětovou a přísudkovou, tvoří věty s určitým druhem podmětu a přísudku a rozšiřují holé věty.

Učivo o shodě podmětu s přísudkem začíná vyvozovacím cvičením v němž žáci porovnávají rod a číslo podmětu a přísudku. První je uveden podmět rodu středního. Žáci jej procvičují na cvičení, v němž mají rozlišit, zda jde podmět v množném čísle rodu středního nebo v čísle jednotném rodu ženského. Následuje podmět rodu ženského. Žáci určují skladební dvojice nebo převádějí věty do čísla množného a odůvodňují pravopis koncovek. V učebnici je také uvedeno poučení o tom, že slovo dítě má v množném čísle tvar rodu ženského. Nakonec je uveden podmět rodu mužského. Žáci se učí rozlišovat podmět rodu mužského životného a podmět rodu mužského neživotného. Následují doplňovací cvičení na procvičení shody přísudku s podmětem.

V kapitole „Souvětí“ si žáci zopakují rozlišování věty jednoduché a souvětí, tvorbu souvětí podle vzorců a nově se naučí, že čárka neodděluje jen věty, ale může oddělovat pouze slova.

Český jazyk pro pátý ročník

Autor: Jana Štroblová

Ilustrace: Daniela Benešová

Nakladatelství: ALTER Všeň

Rok vydání: 1996

Počet stran: 184

Učebnice pro pátý ročník obsahuje kapitoly „Stavba slova“, „Význam slov“, „Slovní druhy ohebné“, „Skladba“, „Slovní druhy neohebné“, „Přímá řeč“.

Skladebné učivo je rozděleno do dvou částí. V první části je zařazeno učivo o podmětu, přísudku a o shodě přísudku s podmětem. Druhá část je věnována stavbě věty, přívlastku, souvětí a větě hlavní a vedlejší.

Žáci rozlišují podmět holý, rozvitý a několikanásobný a vytváří věty s několikanásobným podmětem. V učebnici je uvedeno, že podmět nevyjadřujeme, jestliže:

1. je znám z předešlé věty, např.: Robinson na svých cestách po ostrově objevil plody výborné chuti. Nasbíral si jich plnou kabelu. (Robinson)
2. je zřejmý z tvaru určitého slovesa, např.: Sáňkovali jsme až do večera. (my)
3. může být všeobecný (přesněji nepojmenovaní lidé), např.: Psali o tom v novinách. (blíže neurčení lidé, oni)

Při procvičování shody podmětu s přísudkem se v učebnici uplatňují zejména doplňovací cvičení, v nichž si žáci opakují zároveň i další pravopisné jevy, jako je psaní velkých písmen nebo vyjmenovaná slova. Žáci jsou rovněž upozorněni na rozdílné používání slov oči, uši a oka, ucha a na rozdílnou koncovku v přičestí minulém.

Učivo o přívlastku začíná cvičeními, v nichž se žáci pokouší rozvíjet podmět slovy, na něž se ptají otázkami jaký?, který?, čím?. Podle definice si mají žáci zapamatovat: Větné členy jsou buď základní (podmět a přísudek), nebo rozvíjející (odpovídají na otázky např. jaký, který, čím, kdy?, kde?, jak? apod). Ze všech větných členů můžeme tvořit skladební dvojice. Rozlišujeme skladební dvojice a) základní
b) určovací

Mezi členy základní skladební dvojice (podmětem a přísudkem) je shoda.

Podmětem se tážeme na přísudek a přísudkem se tážeme na podmět.

Mezi členy určovací skladební dvojice je vztah závislosti.

Určovací skladební dvojici tvoří člen řídicí a člen závislý.

Ptáme se vždy členem řídicím na člen závislý.

V grafickém vyjádření směřuje šipka k členu řídicímu.

Rozvíjející větný člen, který závisí na podstatném jménu a který toto podstatné jméno blíže určuje se nazývá přívlastek. Přívlastek bývá nejčastěji vyjádřen přídavným jménem.

Cvičení jsou zaměřena na rozvíjení podstatných jmen vhodným přívlastkem a na vyhledávání přívlastků v textu.

Do 5. ročníku je také zařazeno učivo o větě hlavní a vedlejší. Větu hlavní se učí žáci označovat jako Vh a větu vedlejší značkou Vv.

Pře závěrečné opakování je zařazena kapitola „Přímá řeč“. V definici je uvedeno: Přímá řeč uvádí doslova, co někdo řekl nebo napsal. Přímou řečí něco oznamujeme, ptáme se nebo rozkazujeme. Na konci píšeme (. ? , !).

Přímá řeč bývá na začátku i na konci ohraničena uvozovkami a ne jejím začátku píšeme velké písmeno. Přímá řeč bývá uvozena větou uvozovací.

Věta uvozovací může stát:

- a) před přímou řečí (za větou uvozovací píšeme dvojtečku),
- b) za přímou řečí (za větou uvozovací píšeme tečku),
- c) je do přímé řeči vložena (věta uvozovací se odděluje čárkami).

Přímou řeč nepovažujeme za souvětí, je to volné spojení vět.

Žáci se učí tvořit přímou řeč, k daným větám uvozovacím, doplňovat znaménka a převádět nepřímou řeč na přímou a naopak.

Shrnutí

Cyklus učenic českého jazyka od nakladatelství ALTER pro první stupeň základních škol zahrnuje učivo dané osnovami pro základní školy a splňuje požadavky pro druhou možnost pojetí českého jazyka na obecné škole.

Všechny učebnice obsahují úvodní opakování z předchozích ročníků i opakování závěrečné. Na konci jsou velmi vhodně doplněny nejrůznějšími tabulkami a přehledy učiva. Učebnice také nabízí nejrůznější doplňující cvičení diktáty a testy probraného učiva. Všechny učebnice jsou doplněny častými ilustracemi.

5.3 UČEBNICE VYDANÉ NAKLADATELSTVÍM NOVÁ ŠKOLA

Učebnice vydané nakladatelstvím Nová škola jsou zpracovány podle učebních dokumentů Vzdělávacího programu „Základní škola“. Učebnice je vhodné doplnit pracovními sešity vydanými nakladatelstvím Nová škola. V textu učebnic jsou zařazeny odkazy na příslušné stránky v pracovních sešitech, obohacují učebnici hravějšími prvky a přinášejí tvořivé úkoly pro děti.

Český jazyk 2

Autoři: PaedDr. Hana Mühlhauserová, Mgr. Zita Janáčková, PhDr. Olga Příborská

Ilustrace: Jiří Růžička

Nakladatelství: Nová škola Brno

Rok vydání: 1998

Počet stran: 96

Učebnice začíná opakováním základních znalostí z první třídy. Následuje kapitola „Věta – vyjadřování ústní a písemné“. Žáci se učí, že projevy jsou složeny z větných celků (zjednodušeně vět). Na začátku větného celku píšeme velké písmeno. Konec větného celku poznáme v řeči podle melodie (klesneme hlasem) a podle přestávky mezi větami. V písmu poznáme konec větného celku podle tečky, otazníku nebo vykřičníku. Poučky jsou uvedeny ve žlutém rámečku. Cvičení jsou zaměřena na tvoření vět, vedou žáky k tomu, aby si zapamatovali, že na začátku věty se píše velké písmeno.

Skladbě se věnuje část „Mluvíme o větách“ a následuje kapitola „Druhy vět“. Žáci si mají zapamatovat, že větný celek, který je tvořen jednou větou, se nazývá věta jednoduchá a souvětí je větný celek, který je tvořen dvěma nebo více větami. Učí se zároveň nejužívanější spojky a, i, nebo, ale, když, protože. Následují hrová cvičení, v nichž žáci spojují věty v souvětí, doplňují vhodné spojky nebo určují, z kolika vět se skládá větný celek.

Žáci se dozvědí, že při mluvení a psaní následují věty v určitém pořádku, který nemůžeme libovolně měnit. Učivo je spojeno se slohem. Žáci mají za úkol vyprávět podle osnovy a napsat věty ve správném pořadí.

Učivo o druzích vět je uvedeno přehlednou tabulkou, v které jsou uvedeny druhy vět spolu s interpunkčními znaménky. Nejprve se žáci učí o větách oznamovacích, následují věty tázací a nakonec se probírají dohromady věty rozkazovací a věty přací. Hned poté následuje opakování všech druhů vět. Žáci doplňují znaménka a určují o jaký druh věty se jedná.

V kapitole nazvané „Věta, slova a slovní význam“ se žáci seznamují s pojmy slovo nadřazené a podřazené, slova souřadná, protikladná a souznačná.

Ve druhém ročníku se žáci ještě učí abecedu, psaní y – ý po tvrdých souhláskách, psaní i – í po měkkých souhláskách, slova se skupinami dě, tě, ně, bě, pě, vě, mě, slovní druhy a psaní velkých písmen.

Český jazyk 3

Autoři: PaedDr. Hana Mühlhauserová, Mgr. Zita Janáčková, PhDr. Olga Příborská, Mgr. Jitka Zbořilová

Ilustrace: Jiří Růžička, Jitka Krejčířiková

Nakladatelství: Nová škola Brno

Rok vydání: 1999

Počet stran: 96

Celou učebnici provázejí kreslené postavičky – Všeználek a Neználek, což působí jako vhodná motivace.

Žáci se učí stavbu věty jednoduché, základní skladební dvojice, souvětí, spojování vět a doplňování souvětí.

Větu jednoduchou se žáci učí poznávat podle určitého slovesa. Základní skladební dvojici se žáci učí podle učebnice vyznačovat jen svorkou se zdvojenou čarou.

Větu jednoduchou se učí žáci označovat jako VJ a souvětí označují písmenkem S. Učebnice podává definici o tom, že souvětí bývají spojeny spojovacími výrazy. Jsou to:

a) spojky – a, i, ani, nebo, ale, aby, že, když, kdyby, protože, jelikož, poněvadž ...

b) jiná slova – který, jaký, kdo, co, kde, kam ...

Ve cvičení vyhledávají žáci spojky, spojují věty v souvětí nebo rozhodují, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí.

Český jazyk 4

Autoři: PaedDr. Hana Mühlhauserová, Mgr. Zita Janáčková, PhDr. Olga Příborská, Mgr. Jitka Zbořilová

Ilustrace: Jiří Růžička

Nakladatelství: Nová škola Brno

Rok vydání: 1999

Počet stran: 96

Ve čtvrtém ročníku se žáci učí stavbu věty jednoduché a souvětí, podmět a přísudek, shodu podmětu s přísudkem, stavbu věty a řeč přímou a nepřímou.

Na začátek je zopakováno, co již žáci vědí o větě a souvětí z nižších ročníků. Nově se žáci učí, že věty v souvětí bývají spojeny spojovacími výrazy, což mohou být:

1. spojky (a, ale, nebo, když ...)
2. zájmena (který, kdo, co, jenž ...)
3. příslovce (kde, odkud, kdy ...)

Následují cvičení na odlišení věty jednoduché a souvětí a doplňování čárek.

Na konci kapitoly se žáci učí sestavovat věty podle vzorců.

Přísudek je definován jako nejdůležitější člen každé věty. Bývá vyjádřen:

- a) slovesem ve tvaru určitém (Petr čte.),
- b) tvarem slovesa s neúplným významem + podstatným nebo přídavným jménem (Pavel je veselý. Ondra se stane lékařem.)

Podmět je doplnění přísudku. Bývá vyjádřen:

- a) podstatným jménem (Jan překonal první překážku.),
- b) přídavným jménem (Známý mu blahopřál.),
- c) zájmenem (On mu pomáhá.),
- d) číslovkou (Dva znamenají více než jeden.).

Následují cvičení, v nichž žáci doplňují vhodné sloveso a graficky znázorňují základní skladební dvojice.

V učebnici se mluví i o podmětu nevyjádřeném.

Shoda podmětu s přísudkem je na začátku kapitoly vyznačena v přehledné tabulce:

Podmět je v množném čísle rodu	<u>Koncovka v přísudku</u>	Příklad
středního	-a	Kořata předla.
ženského	-y	Kočky předly.
mužského životného	-i	Chlapci skákali.
mužského neživotného	-y	Prapory vlály.

Stavba věty jednoduché je shrnuta do opakování s „vodníkem Lojzíkem“, žáci si zapíší počet získaných růžiček a soutěž, která prolíná celou učebnicí, se na konci zhodnotí.

Český jazyk 5

Autoři: PaedDr. Helena Chýlová, Mgr. Zita Janáčková, PhDr. Eva Minářová, CSc., Mgr. Jitka Zbořilová

Ilustrace: Jiří Růžička

Nakladatelství: Nová škola Brno

Rok vydání: 1998

Počet stran: 145

V páté třídě se žáci učí o podmětu vyjádřeném, nevyjádřeném a všeobecném, rozvitém a několikanásobném.

V další kapitole se žáci seznamují s přísudkem slovesným. Žáci ve cvičeních vyhledávají různé druhy přísudků, určují je a graficky znázorňují.

Tabulka o shodě podmětu s přísudkem ze 4. ročníku je v pátém ročníku doplněna o podmět všeobecný (blíže neurčení lidé). V učebnici je také uvedeno:

1. Je-li podmětem dny i dni, píšeme v koncovce přičestí činného –y:

Dni ubíhaly. Dny ubíhaly.

2. Podstatné jméno středního rodu dítě je v množném čísle rodu ženského.

Dítě běželo. Děti běžely.

Shoda přísudku s několikanásobným podmětem je v učebnici uvedena v přehledné tabulce.

Obsahuje-li několikanásobný podmět podstatná jména stejného rodu, píšeme koncovku přičestí činného takto:

a) u rodu mužského životného – píšeme koncovku –i

Např.: Špačci a vrabci napadli sad třešní.

b) u rodu mužského neživotného – píšeme koncovku –y

Např.: Stromy a keře rozkvetly.

c) u rodu ženského – píšeme koncovku –y

Např.: Na rybníku plavaly husy a kačeny.

d) u rodu středního – píšeme koncovku –a

Např.: Kořata a štěňata unaveně usnula.

Obsahuje-li několikanásobný podmět podstatná jména různého rodu, píšeme koncovku přičestí činného takto:

a) Je-li alespoň jeden člen několikanásobného podmětu mužského rodu životného – píšeme koncovku –i

Např.: Cvrčci a kobylinky se ozývaly v trávě.

b) Není-li v několikanásobném podmětu člen mužského rodu životného – píšeme koncovku –y

Např.: Pařezy a kameny čněly pod hladinou.

c) Stojí-li ve větě přísudek před několikanásobným podmětem, může se koncovka přičestí činného shodovat s rodem nejbližšího jména. Obojí způsob pravopisu je povolen.

Např.: Ve vodě pluly žáby, ryby a raci. NEBO: Ve vodě pluli žáby, ryby a raci. (Ale pouze: Raci, žáby a ryby pluli ve vodě.)

Následují doplňovací cvičení a cvičení na sestavování vět s několikanásobným podmětem.

Další kapitola je nazvaná „Věta jednoduchá a souvětí, spojování vět v souvětí“. Opakuje se v ní učivo předchozích ročníků. Žáci vyhledávají základní skladební

dvojice, určují počet vět v souvětí, spojují věty v souvětí pomocí vhodných spojek a doplňují chybějící čárky.

Přímou řeč žáci opakují pomocí cviční, v nichž předvádějí přímou řeč do řeči nepřímé a naopak, vymýšlejí přímou řeč k uvozovacím větám a doplňují znaménka.

Shrnutí

Učebnice jsou velmi pěkně a vhodně ilustrovány. Slohové učivo je zařazeno v průběhu celé učebnice. Každá učebnice obsahuje úvodní i závěrečné opakování. Podle mého názoru však učebnice obsahují málo cvičení na procvičení a upevnění syntaktického učiva.

6. VÝZKUM ÚROVNĚ ZNALOSTI SYNTAKTICKÉHO UČIVA

Výzkum znalosti syntaktického učiva jsme prováděli ve 3. – 5. ročníku základních škol. Testy jsou složeny ze cvičení vybraných podle učebnic od nakladatelství ALTER a zadávala jsem je na 5 základních školách, kde se používají učebnice nakladatelství ALTER.

Výzkum na základních školách jsme prováděli v únoru a v březnu roku 2006. Testování se účastnilo celkem 267 žáků. Z toho 81 respondentů třetích tříd, 96 dotázaných žáků 4. tříd a 90 žáků 5. tříd. Testy byly zadávány v běžných hodinách českého jazyka. Testy byly vybrány úměrně k věku žáků. Při samostatné práci žáci jevíli zájem ke spolupráci. Doba trvání testů činila přibližně 20 minut.

Test pro 3. třídu

1. úkol

Změn věty oznamovací na věty rozkazovací.

Dáša koupí něco tatínkovi.

Bratříčkovi vymodeluje panáčka.

Mamince vyšije kapesník.

Babičce namaluje obrázek.

Pod stromečkem si zazpíváme koledy.

První cvičení testu pro 3. třídu bylo vybrané přesně podle učebnice českého jazyka pro 2. ročník, se kterou se žáci v předchozím roce setkali. Nejednalo se tedy o neznámé cvičení. Úkolem respondentů bylo změnit věty oznamovací na věty rozkazovací.

2. úkol

Napište dvě věty oznamovací, tázací, rozkazovací a práci.

Oznamovací:

Rozkazovací:

Tázací:

Přací:

Cílem úkolu bylo zjistit, zda žáci rozlišují jednotlivé druhy vět, jestli nezapomínají psát velká písmena na začátku věty a správná znaménka na konci věty.

3. úkol

Utvoř souvětí podle daných vzorců.

_____, ale _____. (V1, ale V2)

_____, protože _____. (V1, protože V2)

_____ a _____. (V1 a V2)

Když _____, _____. (Když V1, V2)

_____, že _____. (V1, že V2)

Třetí úkol spočíval ve vytvoření pěti souvětí. Úkolem žáků bylo dosadit do zadaného vzorce.

Test pro 4. třídu

1. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty	c) věty .....
b) věty	d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

- a)
- b)
- c)
- d)

Cvičení je vybráno z učebnice Český jazyk pro 3. ročník od nakladatelství Alter. Žáci měli za úkol vypsát čtyři druhy vět – oznamovací, rozkazovací, tázací a přací, s kterými se seznámili již v druhém ročníku a uvést příklady takových vět. Sledovala jsem, jestli si žáci jednotlivé druhy vět zapamatovali a umí je použít v praxi i se správnými znaménky. Tento úkol byl pro srovnání zadán i v ročníku pátém.

2. úkol

Vyznačte základní skladební dvojice a podle jejich počtu určete, zda větný celek je věta jednoduchá nebo souvětí.

Na obzoru se objevil černý mrak. ....

V zámeckém parku roste obrovský buk. ....

Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila. ....

Celý strom kvete, jen zlomená větev pomalu usychá. ....

Cvičení je opět vybráno z učebnice Český jazyk pro 3. ročník ZŠ od nakladatelství Alter, jen bylo poněkud zkráceno. Cvičení obsahuje celkem čtyři věty. Úkol žáků bylo graficky vyznačit v každé větě základní skladební dvojici a určit, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí. Cvičení se skládá z jednoho souvětí a tří vět jednoduchých.

3. úkol

Z následujících vět vypište základní skladební dvojice.

Odpoledne konečně svítilo sluníčko. ....

Zvědavý Jirka celé odpoledne čekal. ....

V autobuse děti celou cestu zpívaly. ....

Svěží vzduch voněl. ....

Další úkol byl zaměřen pouze na určení základní skladební dvojice. Cvičení je složeno celkem ze čtyř vět.

4. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Ve čtvrtém cvičení jsou zadány 4 vzorce, podle nichž mají žáci vytvořit souvětí. Tento úkol obsahuje také test pro 5. třídu.

5. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím. ....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

Cvičení je zadané obráceně než předcházející. Zde mají žáci zadána souvětí a musí zaznamenat vzorec i se správnou spojku. Cvičení je zároveň součástí testu pro 5. ročník, abychom mohli vytvořit potřebné srovnání.

Test pro 5. třídu

1. úkol

V následujících větách vyznačte základní skladební dvojici.

Kamion zastavil na hraničním přechodu.

Mladý žokej se při pádu z koně ošklivě zranil.

Rychlý kůň v závodě zvítězil.

Dozrávající třešně se červenaly mezi listím.

Cvičení je vybráno podle učebnice Český jazyk pro 4. ročník ZŠ z nakladatelství Alter, jen jsme ho pro naše účely poněkud zkrátili. Úkolem bylo určit a graficky znázornit základní skladební dvojici. Podmět a přísudek by měli žáci bezpečně poznat, neboť je to učivo, které se neustále opakuje a procvičuje.

2. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty .....

c) věty .....

b) věty .....

d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

a)

b)

c)

d)

Cvičení je shodné s 1. úkolem v testu pro 4. třídu. Cvičení bylo zadáno záměrně, abychom mohli sledovat, jak si žáci jednotlivých tříd s úkolem poradili. Druhy vět jsou náplní učiva již ve 2. ročníku, proto by měli žáci druhy vět již bezpečně znát.

3. úkol

Určete, zda větné celky jsou větami jednoduchými, nebo zda jsou to souvětí.

Napište vzorce souvětí a v každé větě vyznačte základní skladební dvojici.

Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.

.....

.....

Tma už zahalila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.

.....

.....

Sourozenci pak běhali po celém okolí, mihotavé světlo baterky osvětlovalo tmavá zákoutí, avšak kolo se ztratilo.

.....

.....

To si Pavel oddychl!

.....

.....

Toto cvičení je složeno ze tří dílčích úkolů. Nejprve mají žáci rozhodnout, zda se jedná o větu jednoduchou či souvětí, následuje určení základní skladební dvojice a u souvětí musí ještě žáci zapsat správný vzorec. Každou část cvičení jsme hodnotili odděleně.

4. úkol

Určete počty vět. Doplňte chybějící čárky.

Maminka zadělala na buchty protože je máme moc rádi.

.....

Těsto postavila na teplé místo aby dobře vykynulo.

.....

Asi za hodinu vykrájela malé kousky těsta a prsty je roztlačila na kolečka.

.....

Na ně dala povidla mák nebo tvaroh.

.....

Za půl hodiny byly upečené ale jíst se nedaly protože byly horké.

.....

Čtvrté cvičení se skládá ze dvou částí. Žáci mají určit a zapsat počet vět a zároveň doplnit chybějící čárky. Cvičení je vybráno z učebnice Český jazyk pro 4. ročník základní školy od nakladatelství Alter a skládá se celkem ze čtyř souvětí a jedné věty jednoduché.

5. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Pátý úkol se shoduje se cvičením čtvrtým v testu pro 4. třídu. Je vybrán z učebnice Český jazyk pro 3. ročník základní školy od nakladatelství Alter a podle toho soudím, že jeho úspěšné splnění by nemělo činit žákům 5. ročníku žádné závažnější problémy. Žáci mají sestavit souvětí podle zadaných vzorců.

6. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím. ....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

6. cvičení má opačné zadání než cvičení předchozí. Žákům jsou zadána souvětí, ke kterým mají žáci zaznamenat správné vzorce. Úkol je zadán podle učebnice Český jazyk pro 3. ročník ZŠ a je shodný s 5. cvičením testu pro 4. třídu.

6. 1 ROZBOR TESTU ÚROVNĚ ZNALOSTI SYNTAKTICKÉHO UČIVA NA ZŠ DUBLOVICE

Školu jsem měla možnost navštěvovat v rámci své souvislé praxe. Není to plně organizovaná škola, navštěvují ji žáci jen do 5. třídy.

Na této základní škole je český jazyk na prvním stupni vyučován podle učebnic vydaných nakladatelstvím ALTER.

3. třída

Třetí třídu navštěvuje 5 žáků, čtyři chlapci a jedna dívka. Třída je spojena s pátou třídou, v které je celkem 9 žáků.

1. úkol

Žáci zde měli za úkol převádět oznamovací věty v rozkazovací. Výsledky správnosti jsou uvedeny v následující tabulce. Cvičení obsahovalo celkem pět vět, které jsou v tabulce seřazeny v pořadí, jak za sebou následují v cvičení. V tabulce jsou zároveň uvedena procenta správných a chybných odpovědí.

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	4	80	1	20
2.	3	60	2	40
3.	4	80	1	20
4.	4	80	1	20
5.	2	40	3	60

Z tabulky jasně vidíme, že největší problém činila poslední věta – Pod stromečkem si zazpíváme koledy, kterou měli správně jen 2 žáci. Za ní se umístila věta Bratříčkovi vymodeluje panáčka s 2 chybnými řešeními. Zbývající tři věty měly shodně jedno chybné řešení.

2. úkol

Žáci měli v tomto cvičení za úkol vytvořit 2 věty oznamovací, dvě věty rozkazovací, dvě věty tázací a dvě věty přací. Sledovala jsem správnost druhu věty, zda je uvedeno správně znaménko na konci věty a začíná-li věta velkým písmenem.

Věty	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	4	80	1	20
Rozkazovací	3	60	2	40
Tázací	4	80	1	20
Přací	5	100	0	0

Z tabulky je patrné, že nejmenší problémy činila věta přací. Tu vytvořilo správně všech pět respondentů. Další místo obsadily, se 4 správnými odpověďmi, věty oznamovací a věty rozkazovací. Nejhůře dopadly věty rozkazovací. Špatně je doplnili dva žáci. Jeden žák vytvořil pouze jednu větu rozkazovací, což jsme neuznali jako správnou odpověď, protože v zadání bylo určeno vytvořit dvě věty každého druhu, a v druhém případě vytvořil žák místo věty rozkazovací větu oznamovací, jen na konci použil vykřičník.

3. úkol

Poslední úkol testu spočíval ve vytvoření správných souvětí podle zadaných vzorců. Cvičení bylo složeno celkem z pěti vzorců.

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1, ale V2	5	100	0	0
V1, protože V2	3	60	2	40
V1 a V2	5	100	0	0
Když V1, V2	4	80	1	20
V1, že V2	5	100	0	0

Vzorci V1, ale V2; V1 a V2; V1, že V2 nečinili žákům žádné potíže a všichni respondenti je vyplnili vhodnými větami. Špatná odpověď u vzorce Když V1, V2 je

dána tím, že jeden žák příslušnou kolonku vůbec nevyplnil. Nejmenší procentuelní úspěšnost je u vzorce číslo 2 – V1, protože V2.

4. třída

Čtvrtou třídu navštěvuje 14 žáků. Test byl zadán všem žákům ve třídě. Ve třídě jsou dva žáci s SPU.

1. úkol

Žáci měli za úkol správně stanovit čtyři druhy vět a ke každému napsat příklad takové věty.

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	14	100	0	0
Rozkazovací	12	85,7	2	14,3
Tázací	13	92,9	1	7,1
Přací	14	100	0	0

Druhy vět určili správně všichni respondenti, chyby vznikly nevyplněním příslušného příkladu.

2. úkol

Cvičení spočívá v určení a vyznačení základní skladební dvojice a zároveň musí žáci podle počtu základních skladebních dvojic poznat, zda se jedná o větu jednoduchou nebo souvětí.

Věta	Základní skladební dvojice				Určení větného celku			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	12	85,7	2	14,3	13	92,9	1	7,1
2.	11	78,6	3	21,4	14	100	0	0
3.	10	71,4	4	28,6	13	92,9	1	7,1
4.	8	57,1	6	42,9	13	92,9	1	7,1

Legenda: S – správně

CH – chybně

Určení větného celku, jak je patrné z tabulky, nečinilo žákům žádné větší potíže, ale v určování základních skladebních dvojic již tak úspěšní nebyli.

U druhé věty (V zámeckém parku roste obrovský buk.) odpověděli všichni dotázaní správně, že se jedná o větu jednoduchou. Všechny ostatní věty určilo správně 13 žáků ze 14.

Z tabulky je patrné, že největší problémy vznikly v určení základních skladebních dvojic v posledním souvětí (Celý strom kvete, jen zlomená větev pomalu usychá.). Určilo je správně pouze 8 respondentů, což znamená 57,1% dotázaných. Nejčastější chybou bylo vyznačení základní skladební dvojice pouze v první větě. Následuje 3.věta (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.), u níž správně určilo základní skladební dvojici 10 žáků. Na druhém místě v počtu správných odpovědí se umístila druhá věta (V zámeckém parku roste obrovský buk.) a nejlépe dopadla první věta, v níž správně určilo základní skladební dvojici 12 respondentů ze 14 dotázaných.

3. úkol

Třetí úkol spočíval ve vyznačení základních skladebních dvojic v celkem čtyřech větách.

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	14	100	0	0
2.	14	100	0	0
3.	11	78,6	3	21,4
4.	13	92,9	1	7,1

Je zřejmé, že cvičení nečinilo žádné větší potíže, jen snad třetí věta (V autobuse děti celou cestu zpívali.), v níž určili špatně základní skladební dvojici 3 dotázaní. Dva žáci určili základní skladební dvojici jako *cestou zpívaly* a jeden respondent úkol nesplnil.

4. úkol

Žáci měli zadané vzorce a podle nich měli vytvořit vhodná souvětí. Shodné cvičení bylo zadáno i v pátém ročníku.

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	14	100	0	0
V1, protože V2	12	85,7	2	14,3
Když V1, V2	10	71,4	4	28,6
V1, aby V2	12	85,7	2	14,3

Všech 14 respondentů doplnilo správně vzorec V1 a V2. Na druhém a třetím místě se shodným počtem správných odpovědí se umístily vzorce V1, protože V2 a V1, aby V2. Nejhůře dopadlo souvětí podle vzorce Když V1, V2, které vytvořilo správně pouze 10 žáků.

5. úkol

V pátém cvičení byla zadána čtyři souvětí, k nimž měli žáci doplnit příslušné vzorce. Toto cvičení se také opakuje v testu pro 5. ročník a na konci kapitoly jejich úspěšnost v jednotlivých třídách vzájemně srovnáme.

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	13	92,9	1	7,1
2.	11	78,6	3	21,4
3.	11	78,6	3	21,4
4.	9	64,3	5	35,7

K prvnímu souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) vytvořilo správný vzorec 13 dotázaných, v druhém a třetím souvětí udělali chybu 3 žáci a nejmenší procentuelní úspěšnost, 64,3%, je u posledního souvětí ve cvičení (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.).

5. třída

5. třídu navštěvuje celkem 9 žáků. Test byl zadán 8 žákům. Dvě dívky se hlásí na víceleté gymnázium. Ve třídě je 1 žák s SPU.

1. úkol

Cvičení obsahovalo celkem čtyři věty, v nichž měli žáci určit a graficky vyznačit základní skladební dvojice.

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	7	87,5	1	12,5
2.	5	62,5	3	37,5
3.	8	100	0	0
4.	5	62,5	3	37,5

První větu určilo správně 7 z 8 dotázaných. Jeden žák označil jako základní skladební dvojici *přechodu zastavil*. Druhou a čtvrtou větu zodpovědělo správně jen 5 dotázaných. U druhé věty určil 1 respondent jako základní skladební dvojici *při pádu zranil* a 2 dotázaní dvojici vůbec nevyznačili. U čtvrté věty označil jeden respondent jako základní skladební dvojici pouze *třešně červenaly* a 2 dotázaní opět neodpověděli. Nejlépe dopadlo určení základní skladební dvojice v 3. větě, kterou určili správně všichni dotázaní.

2. úkol

Žáci musí ve cvičení napsat, jaké druhy vět rozlišujeme a ke každému druhu uvést příklad, abychom poznali, zda žáci umí jednotlivé druhy od sebe odlišit.

Cvičení je shodné s 1. úkolem v testu pro 4. třídu. Na konci kapitoly dojde ke srovnání úspěšnosti v jednotlivých třídách.

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	7	87,5	1	12,5
Rozkazovací	7	87,5	1	12,5
Tázací	5	62,5	3	37,5
Přací	8	100	0	0

Z předcházející tabulky můžeme jasně určit, že přací větu napsalo správně všech 8 respondentů. Větu oznamovací a rozkazovací vytvořilo správně shodně 7 respondentů. Nejméně úspěšných řešení jsme zaznamenali u věty tázací, správně ji vytvořilo pouze 5 žáků.

3. úkol

Cvičení se skládá ze tří částí. Žáci musí rozhodnout, zda větný celek je věta jednoduchá nebo souvětí, vytvořit vzorec souvětí a vyznačit základní skladební dvojici. Cvičení obsahuje celkem 4 věty. Každý úkol je v následující tabulce vyhodnocen zvlášť.

Věta	Určení, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí				Vzorec souvětí				Základní skladební dvojice			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	6	75	2	25	8	100	0	0	2	25	6	75
2.	5	62,5	3	37,5	7	87,5	1	12,5	3	37,5	5	62,5
3.	8	100	0	0	3	37,5	5	62,5	2	25	6	75
4.	8	100	0	0	-	-	-	-	1	12,5	7	87,5

Všichni respondenti uvedli správně, že v třetím případě se jedná o souvětí, a čtvrtý větný celek je věta jednoduchá. Dvě chybné odpovědi jsme zaznamenali u prvního souvětí a tři špatná určení u souvětí druhého.

Vzorec souvětí v prvním případě určili správně všichni žáci. V druhém souvětí v pořadí chyboval 1 žák, který místo spojky *a* zapsal mezi věty čárku. Třetí vzorec zapsali správně pouze tři žáci (37,5%).

Nejtěžší částí se, v tomto cvičení, ukázalo být určování základních skladebních dvojic. Pět chybných odpovědí jsme zaznamenali v druhém souvětí. Ve všech případech žáci vyznačili základní skladební dvojici pouze v první větě a to nemůžeme považovat za správnou odpověď. 6 chybných odpovědí se vyskytlo u prvního a třetího souvětí. Největší počet chyb jsme zaznamenali u věty poslední. Zde byla uvedena pouze jedna správná odpověď.

4. úkol

Čtvrtý úkol se skládal ze dvou částí. Žáci měli určit počet vět a zároveň doplnit chybějící čárky. Každá část je v tabulce vyhodnocena zvlášť.

Věta	Určení počtu vět				Doplnění čárek			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	4	50	4	50	8	100	0	0
2.	8	100	0	0	8	100	0	0
3.	6	75	2	25	2	25	6	75
4.	1	12,5	7	87,5	8	100	0	0
5.	5	62,5	3	37,5	4	50	4	50

Největší problémy činila žákům 4. věta (Na ně dala povidla, mák nebo tvaroh.). Pouze jeden žák z osmi dotázaných správně určil, že se jedná pouze o jednu větu. Na druhém místě se umístila první věta se čtyřmi správnými a čtyřmi chybnými odpověďmi. 5 správných odpovědí jsme zaznamenali u páté věty a šest správných odpovědí u věty třetí. Všichni respondenti uvedli správně, že 2. souvětí se skládá ze dvou vět.

Při doplňování čárek chybovali nejvíce nejvíce žáci u třetího souvětí, kde šest respondentů napsalo čárku před spojkou *a*.

5. úkol

Pátý úkol se skládal ze čtyř vzorců. Žáci měli za úkol sestavit souvětí, které bude určitému vzorci odpovídat. Cvičení se shoduje se 4. úkolem v testu pro 4. třídu. Úspěšnost v jednotlivých třídách bude vzájemně porovnána.

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	8	100	0	0
V1, protože V2	6	75	2	25
Když V1, V2	5	62,5	3	37,5
V1, aby V2	8	100	0	0

Souvětí podle vzorců *V1 a V2* a *V1, aby V2* vytvořilo správně všech 8 dotázaných. U vzorce *V1, protože V2* chybovali dva žáci. Chyby vznikly tím, že uvedení žáci příslušné souvětí vůbec nevytvořili. Nejmenší počet správných odpovědí jsme zaznamenali u vzorce tři (*Když V1, V2*). Správně odpovědělo pouze 5 respondentů. Zbývajících tři žáci souvětí vůbec nevytvořili.

6. úkol

V 6. cvičení byla zadána čtyři souvětí a úkolem žáků bylo vytvořit jejich vzorce. Stejný úkol byl zadán i v testu pro 4. třídu. Úspěšnost v jednotlivých třídách bude vzájemně porovnána.

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	4	50	4	50
2.	5	62,5	3	37,5
3.	3	37,5	5	62,5
4.	4	50	4	50

Nejlépe dopadlo druhé souvětí, u něhož určilo správný vzorec 5 žáků. První a čtvrté souvětí mělo shodně čtyři správné a čtyři chybné odpovědi. Nejméně správných odpovědí jsme zaznamenali u třetího souvětí. Správně odpověděli 3 respondenti a chybně 5 respondentů. Nejčastějším problémem bylo vynechání spojky.

Porovnání úkolů ve 4. a 5. třídě

1. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty .....

c) věty .....

b) věty .....

d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
Oznamovací	14	100	0	0	7	87,5	1	12,5
Rozkazovací	12	85,7	2	14,3	7	87,5	1	12,5
Tázací	13	92,9	1	7,1	5	62,5	3	37,5
Přací	14	100	0	0	8	100	0	0

2. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
V1 a V2	14	100	0	0	8	100	0	0
V1, protože V2	12	85,7	2	14,3	6	75	2	25
Když V1, V2	10	71,4	4	28,6	5	62,5	3	37,5
V1, aby V2	12	85,7	2	14,3	8	100	0	0

3. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím. ....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	13	92,9	1	7,1	4	50	4	50
2.	11	78,6	3	21,4	5	62,5	3	37,5
3.	11	78,6	3	21,4	3	37,5	5	62,5
4.	9	64,3	5	35,7	4	50	4	50

6. 2 ROZBOR TESTU ÚROVNĚ ZNALOSTI SYNTAKTICKÉHO UČIVA NA ZŠ PETROVICE

Na této základní škole je český jazyk na prvním stupni vyučován podle učebnic vydaných nakladatelstvím ALTER.

3. třída

Třetí třídu navštěvuje 25 žáků. Testu se zúčastnilo 19 žáků. 1 má SPU – dyslexie a dysgrafie.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	17	89,5	2	10,5
2.	15	78,9	4	21,1
3.	16	84,2	3	15,8
4.	17	89,5	2	10,5
5.	10	52,6	9	47,4

Z tabulky jasně vidíme, že největší problém činila poslední věta (Pod stromečkem si zaspíváme koledy.). Větu rozkazovací vytvořilo správně pouze 10 respondentů (52,6%). Druhou větu (Bratříčkovi vymodeluje panáčka.) převedli

špatně 4 respondenti (21,1%). Třetí větu (Mamince vyšije kapesník.) vyřešilo správně 16 respondentů (84,2%). Nejlépe si žáci poradili s 1. větou (Dáša koupí něco tatínkovi.) a se 4. větou (Babičce namaluje obrázek.), v kterých jsme zaznamenali shodně 2 chybná řešení.

2. úkol

Věty	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	17	89,5	2	10,5
Rozkazovací	17	89,5	2	10,5
Tázací	15	78,9	4	21,1
Přací	13	68,4	6	31,6

Nejvíce chybovali žáci ve větách přacích. Správně je vytvořilo pouze 13 respondentů (68,4%). Ve většině případů zapsali žáci místo vět přacích věty oznamovací. U věty tázací jsme zaznamenali 4 chybná řešení. Jeden žák měl špatné znaménko na konci věty a 3 žáci věty tázací nevytvořili. Věty oznamovací a rozkazovací vytvořilo správně 17 z 19 dotázaných.

3. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1, ale V2	17	89,5	2	10,5
V1, protože V2	17	89,5	2	10,5
V1 a V2	14	73,7	5	26,3
Když V1, V2	15	78,9	4	21,1
V1, že V2	14	73,7	5	26,3

Největší problémy činili žákům vzorce *V1 a V2* a *V1, že V2*, v kterých chybovalo vždy 5 respondentů. U vzorce *V1 a V2* vytvořili žáci v některých případech pouze několikanásobný podmět. Poslední vzorec (*V1, že V2*) 3 respondenti vůbec nedoplňovali. Ve vzorci *Když V1, V2* chybovalo 21,1% dotázaných. Největší úspěšnost

jsme zaznamenali u vzorců *V1*, *ale V2* a *V1*, *protože V2*, kde chybovali vždy pouze dva respondenti.

4. třída

Čtvrtou třídu navštěvuje 22 žáků. Test byl zadán 18 žákům ve třídě. Ve třídě jsou 4 žáci s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	17	94,4	1	5,6
Rozkazovací	16	88,9	2	11,1
Tázací	17	94,4	1	5,6
Přací	14	77,8	4	22,2

Největší problémy činilo žákům vytvoření věty přací. V tomto příkladě chybovali 4 dotázaní (22,2%). Větu rozkazovací vytvořili špatně 2 žáci a 1 chybnou odpověď jsme zaznamenali u věty oznamovací a tázací.

2. úkol

Věta	Základní skladební dvojice				Určení větného celku			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	17	94,4	1	5,6	18	100	0	0
2.	15	83,3	3	16,7	18	100	0	0
3.	18	100	0	0	17	94,4	1	5,6
4.	17	94,4	1	5,6	16	88,9	2	11,1

Z tabulky je patrné, že největší problémy vznikly při určování základní skladební dvojice v 2. větě (V zámeckém parku roste obrovský buk.). Chybně ji vyznačili 3 respondenti. V první větě a ve 4. souvětí chyboval vždy jeden žák. Stoprocentně úspěšní byli žáci v 3. větě (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.).

Určení větného celku nečinilo žákům žádná větší potíže. První dvě věty určilo správně všech 18 dotázaných. V 3. větě (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.) chyboval jeden žák a ve 4. větě jsme zaznamenali dvě chyby. Vznikly tím, že uvedení 2 žáci větný celek vůbec neurčili.

3. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	16	88,9	2	11,1
2.	17	94,4	1	5,6
3.	17	94,4	1	5,6
4.	15	83,3	3	16,7

Nejvíce chybovali žáci v poslední větě. Chybně zde označili základní skladební dvojici 3 respondenti. Dva žáci úkol nesplnili a jeden respondent se domníval, že základní skladební dvojice je *Svěží voněl*. 2 chybné odpovědi jsme zaznamenali v 1. větě (Odpoledne konečně svítilo sluníčko.). V 2. a 3. větě udělali žáci shodně jednu chybu.

4. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	15	83,3	3	16,7
V1, protože V2	17	94,4	1	5,6
Když V1, V2	14	77,8	4	22,2
V1, aby V2	16	88,9	2	11,1

Nejúspěšnější byli žáci ve vytváření souvětí podle vzorce *V1, protože V2*. Správně souvětí vytvořilo 17 respondentů (94,4%). Dvě chybná řešení jsme zaznamenali u souvětí podle vzorce *V1, aby V2*. V souvětí podle vzorce *V1 a V2* se objevila 3

chybná řešení. Největší potíže činilo žákům vytvoření souvětí podle vzorce *Když V1, V2*, v němž chybovali 4 respondenti.

5. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	17	94,4	1	5,6
2.	14	77,8	4	22,2
3.	18	100	0	0
4.	17	94,4	1	5,6

Všech 18 respondentů doplnilo správný vzorec k třetímu souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.). Jednu chybu jsme zaznamenali v prvním souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) a ve čtvrtém souvětí (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.). Nejméně úspěšní byli žáci ve vytváření vzorce k druhému souvětí (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.). Správně odpovědělo pouze 14 dotázaných.

5. třída

5. třídu navštěvuje celkem 19 žáků. Test byl zadán všem žákům ve třídě. Tři žáci se hlásí na víceleté gymnázium. Ve třídě je 1 žák s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	19	100	0	0
2.	18	94,7	1	5,3
3.	19	100	0	0
4.	16	84,2	3	15,8

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že správnou základní skladební dvojici v první a třetí větě správně určilo všech 19 respondentů. Jeden žák určil chybně základní skladební dvojici v 2. větě, když se domníval, že základní skladební dvojice je *při pádu zranil*. Tři chybná řešení jsme zaznamenali v poslední větě (Dozrávající

třešně se červenaly mezi listím.). Jeden žák základní skladební dvojici neurčil a dva respondenti označili jako základní skladební dvojici pouze *třešně červenaly*.

2. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	19	100	0	0
Rozkazovací	18	94,7	1	5,3
Tázací	18	94,7	1	5,3
Přací	15	78,9	4	21,1

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že vytvoření věty oznamovací nečinilo žákům žádné potíže, správně ji vytvořilo všech 19 respondentů. Větu rozkazovací a tázací vytvořilo správně shodně 18 dotázaných. Nejméně úspěšných řešení jsme zaznamenali u věty přací, chybovali v ní 4 žáci.

3. úkol

Věta	Určení, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí				Vzorec souvětí				Základní skladební dvojice			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	19	100	0	0	18	94,7	1	5,3	17	89,5	2	10,5
2.	17	89,5	2	10,5	17	89,5	2	10,5	18	94,7	1	5,3
3.	19	100	0	0	9	47,4	10	52,6	8	42,1	11	57,9
4.	19	100	0	0	-	-	-	-	9	47,4	10	52,6

Určení větného celku, jak je patrné z předcházející tabulky, nečinilo žákům žádné větší potíže. Jen u druhého souvětí se dva respondenti domnívali, že se jedná o větu jednoduchou.

Dalším úkolem bylo zapsat vzorec souvětí. 18 respondentů (94,7%) určilo správně vzorec v prvním souvětí (Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.), v druhém souvětí bylo úspěšných 17 žáků. Nejvíce chybovali žáci v třetím souvětí. Vzorec zapsalo správně pouze 9 dotázaných (47,4%).

Nejvíce chybných odpovědí jsme zaznamenali v určování základních skladebních dvojic. Z tabulky je patrné, že v druhém souvětí (Tma už zahalila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.) chyboval pouze jeden žák, v prvním souvětí (Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.) označilo základní skladební dvojice 17 respondentů (89,5%). V poslední větě ale chybovalo již 10 žáků (52,6%). 4 respondenti určili jako základní skladební dvojici pouze *Pavel oddychl* a šest žáků základní skladební dvojici v této větě nevyznačilo. Největší počet chyb bylo v souvětí číslo tři (Sourozenci pak běhali po celém okolí, mihotavé světlo baterky osvětlovalo tmavá zákoutí, avšak kolo se ztratilo.). Zde vyznačilo správně základní skladební dvojice pouze 8 žáků (42,1%).

4. úkol

Věta	Určení počtu vět				Doplnění čárek			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	17	89,5	2	10,5	17	89,5	2	10,5
2.	15	78,9	4	21,1	17	89,5	2	10,5
3.	14	73,7	5	26,3	16	84,2	3	15,8
4.	7	36,8	12	63,2	14	73,7	5	26,3
5.	10	52,6	9	47,4	11	57,9	8	42,1

Větší problémy činila žákům první část cvičení, určování počtu vět. 12 respondentů se domnívalo, že 4. věta (Na ně dala povidla, mák nebo tvaroh.) se skládá ze dvou vět. 9 chybných odpovědí jsme zaznamenali v posledním souvětí (Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly, protože byly horké.). Počet vět v třetím souvětí určilo špatně pět respondentů. Dva z nich se domnívali, že je to souvětí, které se skládá ze 3 vět a zbývající tři žáci na otázku vůbec neodpověděli. V druhém souvětí (Těsto postavila na teplé místo, aby dobře vykynulo.) se objevily 4 chyby a v prvním souvětí určilo správně počet vět 17 z 19 dotázaných.

V prvním a druhém souvětí doplnilo správně čárku 17 dotázaných (89,5%). 3 respondenti chybovali v třetím souvětí, v němž doplnili čárku před spojku a.

Ve čtvrté větě jsme zaznamenali 5 chyb. Nejméně úspěšní byli žáci ve větě poslední, v níž se objevilo 8 chyb. Žáci většinou doplnili čárku pouze před spojku *ale*.

5. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	16	84,2	3	15,8
V1, protože V2	18	94,7	1	5,3
Když V1, V2	14	73,7	5	26,3
V1, aby V2	16	84,2	3	15,8

Největší počet chyb jsme zaznamenali v souvětí podle vzorce *Když V1, V2*. Všech pět chybujících respondentů souvětí vůbec nevytvořilo. Shodně tři chyby jsme zaznamenali v souvětí podle vzorců *V1 a V2* a *V1, aby V2*. Největší počet správných řešení jsme zaznamenali u souvětí podle vzorce *V1, protože V2*. Správné řešení vytvořilo 18 z 19 dotázaných.

6. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	11	57,9	8	42,1
2.	10	52,6	9	47,4
3.	15	78,9	4	21,1
4.	14	73,7	5	26,3

Nejvíce správných odpovědí jsme zaznamenali v třetím souvětí, kde správný vzorec zaznamenalo 15 žáků. 14 respondentů (73,7%) vytvořilo správný vzorec k poslednímu souvětí (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.). Osm chybných odpovědí se objevilo v prvním souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.). Žáci oddělovali ve vzorci věty pouze čárkou. Nejtěžším se ukázalo být souvětí číslo dvě (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.), u kterého vytvořilo správný vzorec pouze 10 respondentů.

Porovnání úkolů ve 4. a 5. třídě

1. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty .....

c) věty .....

b) věty .....

d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
Oznamovací	17	94,4	1	5,6	19	100	0	0
Rozkazovací	16	88,9	2	11,1	18	94,7	1	5,3
Tázací	17	94,4	1	5,6	18	94,7	1	5,3
Přací	14	77,8	4	22,2	15	78,9	4	21,1

2. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
V1 a V2	15	83,3	3	16,7	16	84,2	3	15,8
V1, protože V2	17	94,4	1	5,6	18	94,7	1	5,3
Když V1, V2	14	77,8	4	22,2	14	73,7	5	26,3
V1, aby V2	16	88,9	2	11,1	16	84,2	3	15,8

3. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím.

.....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	17	94,4	1	5,6	11	57,9	8	42,1
2.	14	77,8	4	22,2	10	52,6	9	47,4
3.	18	100	0	0	15	78,9	4	21,1
4.	17	94,4	1	5,6	14	73,7	5	26,3

6.3 ROZBOR TESTU ÚROVNĚ ZNALOSTI SYNTAKTICKÉHO UČIVA NA ZŠ CHLUM

Na této základní škole je český jazyk na prvním stupni vyučován podle učebnic vydaných nakladatelstvím ALTER.

3. třída

Třetí třídu navštěvuje 20 žáků. Testu se zúčastnili všichni žáci ve třídě.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	16	80	4	20
2.	15	75	5	15
3.	13	65	7	35
4.	13	65	7	35
5.	8	40	12	60

Z tabulky jasně vidíme, že největší problém činilo, stejně jako v předcházejících školách, převedení poslední věty. Správně změnilo větu oznamovací ve větu rozkazovací pouze 8 respondentů (40%). 13 správných odpovědí jsme zaznamenali shodně u třetí věty (Mamince vyšije kapesník.) a u čtvrté věty (Babičce namaluje

obrázek.). Druhou větu (Bratříčkovi vymodeluje panáčka.) převedlo chybně pět respondentů (15%). Největší počet správných řešení jsme zaznamenali v první větě (Dáša koupí něco tatínkovi.), kterou změnilo správně 16 respondentů (80%).

2. úkol

Věty	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	16	80	4	20
Rozkazovací	14	70	6	30
Tázací	17	85	3	15
Přací	8	40	12	60

Největší počet chyb jsme zaznamenali ve vytváření vět přací. Pouze 8 respondentů (40%) vytvořilo obě věty správně. Pět žáků vytvořilo pouze jednu větu přací, což nepovažujeme za správnou odpověď. Věty rozkazovací vymyslelo a zapsalo správně 14 dotázaných (70%). Ve větách oznamovacích chybovali 4 žáci (20%). Ve větách tázacích udělali chybu 3 respondenti. Dva žáci napsali na konci věty špatné znaménko a v jednom případě zapsal respondent pouze jednu větu.

V některých případech zapomínali žáci psát velké písmeno na začátku věty a znaménko na konci.

3. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1, ale V2	15	75	5	25
V1, protože V2	17	85	3	15
V1 a V2	10	50	10	50
Když V1, V2	15	75	5	25
V1, že V2	15	75	5	25

Souvětí podle vzorce *V1 a V2* vytvořilo špatně 10 respondentů (50%). Šest žáků nevytvořilo souvětí, pouze větu s několikanásobným podmínkem. Souvětí podle vzorců *V1, ale V2*; *Když V1, V2* a *V1, že V2* vytvořilo chybně shodně pět

respondentů. Největší úspěšnost jsme zaznamenali v souvětí podle vzorce V1, protože V2. Správné řešení vytvořilo 17 žáků.

4. třída

Čtvrtou třídu navštěvuje 21 žáků. Test byl zadán všem žákům ve třídě. Ve třídě jsou dva žáci s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	21	100	0	0
Rozkazovací	19	90,5	2	9,5
Tázací	20	95,2	1	4,8
Přací	20	95,2	1	4,8

Druhy vět určili všichni respondenti. Větu oznamovací vytvořilo správně všech 21 žáků. Jednu chybnou odpověď jsme zaznamenali u věty tázací a přací. Největší problémy činilo žákům vytvoření věty rozkazovací. V tomto příkladě chybovali dva žáci.

2. úkol

Věta	Základní skladební dvojice				Určení větného celku			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	20	95,2	1	4,8	21	100	0	0
2.	19	90,5	2	9,5	21	100	0	0
3.	20	95,2	1	4,8	20	95,2	1	4,8
4.	18	85,7	3	14,3	19	90,5	2	9,5

Určení větného celku, jak je patrné z tabulky, nečinilo žákům žádné větší potíže. První dvě věty určilo správně všech 21 dotázaných. V třetí větě (Rozmazaná princezna své královské rodiče velice trápila.) chyboval jeden žák (4,8%) a ve čtvrté větě jsme zaznamenali dvě chyby (9,5%). Uvedené chyby vznikly tím, že 2 žáci větný celek vůbec neurčili.

Z tabulky je patrné, že největší problémy vznikly při určování základních skladebních dvojic v posledním souvětí (Celý strom kvete, jen zlomená větev pomalu usychá.). Chybně je vyznačili tři respondenti. Nejčastější chybou bylo vyznačení základní skladební dvojice pouze v první větě. Následuje druhá věta (V zámeckém parku roste obrovský buk.), u níž správně určilo základní skladební dvojici 19 žáků (90,5%). V první větě (Na obzoru se objevil černý mrak.) a v třetí větě (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.) jsme zaznamenali vždy pouze jednu chybu.

3. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	20	95,2	1	4,8
2.	21	100	0	0
3.	21	100	0	0
4.	19	90,5	2	9,5

Je zřejmé, že cvičení nečinilo žádné větší potíže, jen snad poslední věta (Svěží vzduch voněl.), v níž určili špatně základní skladební dvojici dva dotázaní. Jeden žák určil základní skladební dvojici jako *Svěží voněl* a jeden respondent úkol nesplnil. Jednu chybou odpověď jsme zaznamenali v první větě (Odpoledne konečně svítilo sluníčko.). Základní skladební dvojice u druhé a třetí věty určilo správně všech 21 respondentů.

4. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	18	85,7	3	14,3
V1, protože V2	20	95,2	1	4,8
Když V1, V2	17	81	4	19
V1, aby V2	18	85,7	3	14,3

Nejúspěšnější byli žáci ve vytváření souvětí podle vzorce *V1*, protože *V2*. Správně souvětí vytvořilo 20 respondentů (95,2%). Tři chybná řešení jsme zaznamenali u souvětí podle vzorce *V1 a V2* a *V1, aby V2*. Největší potíže činilo žákům vytvoření souvětí podle vzorce *Když V1, V2*, v němž chybovali 4 respondenti (19%).

5. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	19	90,5	2	9,5
2.	17	81	4	19
3.	19	90,5	2	9,5
4.	18	85,7	3	14,3

K prvnímu souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) a třetímu souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.) vytvořilo správný vzorec shodně 19 dotázaných (90,5%). V posledním souvětí (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.) chybovali 3 žáci. Nejméně úspěšní byli žáci ve vytváření vzorce k druhému souvětí (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.). Správně odpovědělo pouze 17 dotázaných (81%).

5. třída

5. třídu navštěvuje celkem 21 žáků. Test byl zadán 20 žákům. 4 žáci se hlásí na víceleté gymnázium. Ve třídě je tři žáci s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	20	100	0	0
2.	18	90	2	10
3.	19	95	1	5
4.	18	90	2	10

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že správnou základní skladební dvojici

v první větě správně označilo všech 20 respondentů. Jeden žák určil chybně základní skladební dvojici v třetí větě (Rychlý kůň v závodě zvítězil.), když označil jako základní skladební dvojici v *závodě zvítězil*. Druhou větu (Mladý žokej se při pádu z koně ošklivě zranil.) a čtvrtou větu dozrávající třešně se červenaly mezi listím.) zodpovědělo správně 18 dotázaných. U druhé věty 2 dotázaní základní skladební dvojici vůbec nevyznačili. U čtvrté věty označil jeden respondent jako základní skladební dvojici pouze *třešně červenaly* a jeden žák opět základní skladební dvojici vůbec nevyznačil.

2. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	20	100	0	0
Rozkazovací	19	95	1	5
Tázací	20	100	0	0
Přací	17	85	3	15

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že vytvoření věty oznamovací a věty tázací nečinilo žákům žádné potíže, správně je vytvořilo všech 20 respondentů. Větu rozkazovací vytvořilo správně 19 dotázaných. Nejméně úspěšných řešení jsme zaznamenali u věty přací, v níž chybovali 3 žáci.

3. úkol

Věta	Určení, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí				Vzorec souvětí				Základní skladební dvojice			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	19	95	1	5	19	95	1	5	20	100	0	0
2.	20	100	0	0	19	95	1	5	17	85	3	15
3.	20	100	0	0	8	40	12	60	10	50	10	50
4.	20	100	0	0	-	-	-	-	13	65	7	35

Určení větného celku, jak je patrné z předcházející tabulky, nečinilo žákům žádné větší potíže. Jen u prvního souvětí se jeden respondent domníval, že se jedná o větu jednoduchou.

Dalším úkolem bylo zapsat vzorec souvětí. 19 respondentů (95%) určilo správně vzorec v prvním souvětí (Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.) i v druhém souvětí (Tma už zahalila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.) Nejvíce chybovali žáci v třetím souvětí. Vzorec zapsalo správně pouze 8 dotázaných (40%).

Nejvíce chybných odpovědí jsme zaznamenali v určování základních skladebních dvojic. Základní skladební dvojice v prvním souvětí označilo správně všech 20 dotázaných. V druhém souvětí jsme zaznamenali již tři chybná řešení. Ve všech případech žáci vyznačili základní skladební dvojici pouze v první větě a to nemůžeme považovat za správnou odpověď. Sedm chybných odpovědí se vyskytlo v poslední větě. Tři respondenti uvedli jako základní skladební dvojici pouze *Pavel* oddychl a čtyři dotázaní základní skladební dvojici vůbec neoznačili. Největší počet chyb jsme zaznamenali u věty třetí (Sourozenci pak běhali po celém okolí, mihotavé světlo baterky osvětlovalo tmavá zákoutí, avšak kolo se ztratilo). Zde se objevilo 10 chybných řešení.

4. úkol

Věta	Určení počtu vět				Doplnění čárek			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	19	95	1	5	20	100	0	0
2.	20	100	0	0	19	95	1	5
3.	19	95	1	5	17	85	3	15
4.	15	75	5	25	20	100	0	0
5.	18	90	2	10	14	70	6	30

Cvičení se skládalo ze dvou částí. Žáci měli určit počet vět a doplnit chybějící čárky.

Pět respondentů určilo, že čtvrtá věta (Na ně dala povidla, mák nebo tvaroh.) se skládá ze dvou vět. Dvě chybné odpovědi jsme zaznamenali v posledním souvětí (Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly, protože byly horké.). Počet vět v třetím souvětí (Asi za hodinu vykrájela malé kousky těsta a prsty je roztlačila na kolečka.) určil špatně jeden respondent, který se domníval, že je to souvětí, které se skládá ze 3 vět. V prvním souvětí (Maminka zadělala na buchty, protože je máme moc rádi.) jsme zaznamenali také jednu chybnou odpověď. V druhém souvětí (Těsto postavila na teplé místo, aby dobře vykynulo.) určilo správný počet vět všech 20 dotázaných.

V prvním a čtvrtém souvětí doplnilo správně čárku všech 20 dotázaných. 1 respondent chyboval v druhém souvětí, když nedoplnil čárku před spojku *aby*. V třetí větě jsme zaznamenali tři chyby. Nejméně úspěšní byli žáci ve větě poslední, v níž se objevilo 6 chyb. Žáci většinou doplnili čárku pouze před spojku *ale*.

5. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	18	90	2	10
V1, protože V2	20	100	0	0
Když V1, V2	17	85	3	15
V1, aby V2	19	95	1	5

Souvětí podle vzorce *V1, protože V2* vytvořilo správně všech 20 dotázaných. Ve vzorci *V1, aby V2* jsme zaznamenali jednu chybnou odpověď. Dvě chyby v souvětí podle vzorce *V1 a V2*, vznikly tím, že žáci příslušnou větu vůbec nevytvořili. Nejmenší počet správných odpovědí jsme zaznamenali u vzorce tři (*Když V1, V2*). Správně odpovědělo pouze 17 respondentů. Zbývající tři žáci souvětí vůbec nevytvořili.

6. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	20	100	0	0
2.	17	85	3	15
3.	19	95	1	5
4.	19	95	1	5

Nejvíce správných odpovědí jsme zaznamenali v prvním souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.), kde správný vzorec zaznamenalo všech 20 žáků. Shodně 19 respondentů vytvořilo správný vzorec k třetímu souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.) a k poslednímu souvětí (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.). Nejtěžším se ukázalo být souvětí číslo dvě (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.), v kterém chybovali tři dotázaní. Nejčastějším problémem bylo vynechání spojky ve vzorci.

Porovnání úkolů ve 4. a 5. třídě

1. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty .....

c) věty .....

b) věty .....

d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
Oznamovací	21	100	0	0	20	100	0	0
Rozkazovací	19	90,5	2	9,5	19	95	1	5
Tázací	20	95,2	1	4,8	20	100	0	0
Přací	20	95,2	1	4,8	17	85	3	15

2. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
V1 a V2	18	85,7	3	14,3	18	90	2	10
V1, protože V2	20	95,2	1	4,8	20	100	0	0
Když V1, V2	1	81	4	19	17	85	3	15
V1, aby V2	18	85,7	3	14,3	19	95	1	5

3. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím. ....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	19	90,5	2	9,5	20	100	0	0
2.	17	81	4	19	17	85	3	15
3.	19	90,5	2	9,5	19	95	1	5
4.	18	85,7	3	14,3	19	95	1	5

6. 4 ROZBOR TESTU ÚROVNĚ ZNALOSTI SYNTAKTICKÉHO UČIVA NA ZŠ CHYŠKY

Na této základní škole je český jazyk na prvním stupni vyučován podle učebnic vydaných nakladatelstvím ALTER.

3. třída

Třetí třídu navštěvuje 21 žáků. Test psalo 18 žáků. 6 žáků má SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	16	88,9	2	11,1
2.	18	100	0	0
3.	17	94,4	1	5,6
4.	18	100	0	0
5.	12	66,7	6	33,3

Z tabulky jasně vidíme, že největší problém činilo, stejně jako v předcházejících školách, převedení poslední věty (Pod stromečkem si zazpíváme koledy.). Správně změnilo větu oznamovací ve větu rozkazovací pouze 12 respondentů (66,7%). První větu (Dáša koupí něco tatínkovi.) převedli špatně 2 respondenti a v třetí větě (Mamince vyšije kapesník.) jsme zaznamenali jednu chybu. Druhou větu (Bratříčkovi vymodeluje panáčka.) a čtvrtou větu (Babičce namaluje obrázek.) vytvořilo správně všech 20 respondentů.

V jednotlivých větách se často objevoval špatný slovosled.

2. úkol

Věty	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	16	88,9	2	11,1
Rozkazovací	17	94,4	1	5,6
Tázací	16	88,9	2	11,1
Přací	17	94,4	1	5,6

Nejvíce chybovali žáci ve větách oznamovacích a tázacích. Správně je vytvořilo 16 respondentů (88,9%). U vět tázacích psali žáci na konci vykřičník. Ve větách rozkazovacích a pracích chyboval shodně jeden žák.

3. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1, ale V2	17	94,4	1	5,6
V1, protože V2	18	100	0	0
V1 a V2	16	88,9	2	11,1
Když V1, V2	17	94,4	1	5,6
V1, že V2	18	100	0	0

Vzorce *V1, protože* a *V1, že V2* nečinili žákům žádné potíže a všichni respondenti je vyplnili vhodnými větami. Špatná odpověď u vzorců *Když V1, V2* je dána tím, že jeden žák příslušnou kolonku vůbec nevyplnil. Jednu chybu jsme zaznamenali také u vzorce *V1, ale V2*. Nejmenší procentuelní úspěšnost je u vzorce číslo tři (*V1 a V2*), v němž chybovali dva žáci.

4. třída

Čtvrtou třídu navštěvuje 23 žáků. Test byl zadán 22 žákům. Ve třídě jsou dva žáci s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	21	95,5	1	4,5
Rozkazovací	22	100	0	0
Tázací	22	100	0	0
Přací	19	86,4	3	13,6

Druhy vět určili správně všichni respondenti. Větu rozkazovací a tázací vytvořilo správně všech 22 žáků. Jednu chybnou odpověď jsme zaznamenali u věty

oznamovací. Největší problémy činilo žákům vytvoření věty práci. V tomto příkladě chybovali tři žáci.

2. úkol

Věta	Základní skladební dvojice				Určení větného celku			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	22	100	0	0	22	100	0	0
2.	22	100	0	0	22	100	0	0
3.	20	90,9	2	9,1	21	95,5	1	4,5
4.	21	95,5	1	4,5	22	100	0	0

Z tabulky je patrné, že největší problémy vznikly při určování základní skladební dvojice v třetí větě (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.). Chybně ji vyznačili dva respondenti. V posledním souvětí chyboval jeden žák, protože vyznačil pouze jednu základní skladební dvojici. Stoprocentně úspěšní byli žáci v první větě (Na obzoru se objevil černý mrak.) a v následující větě (V zámeckém parku roste obrovský buk.).

Určení větného celku nečinilo žákům žádné větší potíže. První, druhou a čtvrtou větu určilo správně všech 22 dotázaných. V třetí větě (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.) chyboval jeden žák.

3. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	21	95,5	1	4,5
2.	22	100	0	0
3.	22	100	0	0
4.	22	100	0	0

Z tabulky je zřejmé, že cvičení nečinilo žádné větší potíže. Pouze v první větě (Odpoledne konečně svítilo sluníčko.) chyboval jeden žák, když označil jako

základní skladební dvojici *odpoledne svítlo*. V druhé, třetí i čtvrté větě určilo správně základní skladební dvojici všech 22 respondentů.

4. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	19	86,4	3	13,6
V1, protože V2	21	95,5	1	4,5
Když V1, V2	18	81,8	4	18,2
V1, aby V2	20	90,9	2	9,1

Nejúspěšnější byli žáci ve vytváření souvětí podle vzorce *V1, protože V2*. Správně souvětí vytvořilo 21 respondentů (95,5%). Dvě chybná řešení jsme zaznamenali u souvětí podle vzorce *V1, aby V2*. V souvětí podle vzorce *V1 a V2* se objevila tři chybná řešení. Největší potíže činilo žákům vytvoření souvětí podle vzorce *Když V1, V2*, v němž chybovali čtyři respondenti.

5. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	20	90,9	2	9,1
2.	18	81,8	4	18,2
3.	22	100	0	0
4.	21	95,5	1	4,5

Všech 22 respondentů doplnilo správný vzorec k třetímu souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.). Jednu chybu jsme zaznamenali ve čtvrtém souvětí (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.). K prvnímu souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) vytvořili chybný vzorec dva žáci. Nejméně úspěšní byli žáci ve vytváření vzorce k druhému souvětí (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.). Správně odpovědělo pouze 18 dotázaných (81,8%).

5. třída

5. třídu navštěvuje celkem 20 žáků. Test byl zadán všem žákům. 3 žáci se hlásí na víceleté gymnázium. Ve třídě jsou 2 žáci s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	20	100	0	0
2.	19	95	1	5
3.	20	100	0	0
4.	19	95	1	5

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že správnou základní skladební dvojici v první a třetí větě správně určilo všech 20 respondentů. Jeden žák určil chybně základní skladební dvojici v druhé větě a jedna chybná odpověď se objevila také v poslední větě (Dozrávající třešně se červenaly mezi listím.), v níž označil jeden žák jako základní skladební dvojici *červenaly mezi listím*.

2. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	20	100	0	0
Rozkazovací	19	95	1	5
Tázací	19	95	1	5
Přací	17	85	3	15

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že vytvoření věty oznamovací nečinilo žákům žádné potíže, správně ji vytvořilo všech 20 respondentů. Větu rozkazovací a tázací vytvořilo správně shodně 19 dotázaných. Nejméně úspěšných řešení jsme zaznamenali u věty přací, chybovali v ní 3 žáci.

3. úkol

Věta	Určení, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí				Vzorec souvětí				Základní skladební dvojice			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	19	95	1	5	19	95	1	5	18	90	2	10
2.	20	100	0	0	18	90	2	10	19	95	1	5
3.	20	100	0	0	9	45	11	55	15	75	5	25
4.	20	100	0	0	-	-	-	-	17	85	3	15

Určení větného celku, jak je patrné z předcházející tabulky, nečinilo žákům žádné větší potíže. Chyba se objevila jen u prvního souvětí, o němž se jeden žák domníval, že se jedná o větu jednoduchou.

Dalším úkolem bylo zapsat vzorec souvětí. 19 respondentů (95%) určilo správně vzorec v prvním souvětí (Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.), v druhém souvětí bylo úspěšných 18 žáků (90%). Nejvíce chybovali žáci v třetím souvětí. Vzorec zapsalo správně pouze 9 dotázaných (45%).

Nejtěžší částí se, v tomto cvičení, ukázalo být určování základních skladebních dvojic. Pět chybných odpovědí (25%) jsme zaznamenali v třetím souvětí. V poslední větě chybovali 3 žáci, když označili jako základní skladební dvojici pouze *Pavel oddychl*. V prvním souvětí (Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.) jsme zaznamenali dvě chybná řešení. Nejlépe si žáci poradili s druhým souvětím (Tma už zahalila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.), v němž se objevilo pouze jedno chybné řešení.

4. úkol

Věta	Určení počtu vět				Doplnění čárek			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	19	95	1	5	20	100	0	0
2.	20	100	0	0	20	100	0	0
3.	18	90	2	10	19	95	1	5
4.	11	55	9	45	20	100	0	0
5.	16	80	4	20	17	85	3	15

Cvičení se skládalo ze dvou částí. Větší problémy činila žákům první část cvičení, určování počtu vět. Devět respondentů (45%) se domnívalo, že 4. věta (Na ně dala povidla, mák nebo tvaroh.) se skládá ze dvou vět. Čtyři chybné odpovědi jsme zaznamenali v posledním souvětí (Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly, protože byly horké.). Počet vět v třetím souvětí určili špatně dva respondenti, kteří na otázku vůbec neodpověděli. V prvním souvětí (Maminka zadělala na buchty, protože je máme moc rádi.) se objevily dvě chyby. V druhém souvětí určilo správně počet vět všech 20 respondentů.

Při doplňování čárek chybovali žáci nejvíce v posledním souvětí (Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly, protože byly horké.). Zaznamenali jsme zde 3 chybné odpovědi (15%). V třetím souvětí doplnilo správně čárku 19 dotázaných (95%). V první, druhé a čtvrté větě doplnili čárky správně všichni respondenti.

5. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	19	95	1	5
V1, protože V2	20	100	0	0
Když V1, V2	17	85	3	15
V1, aby V2	18	90	2	10

Největší počet chyb jsme zaznamenali v souvětí podle vzorce *Když V1, V2*. Tři chybujících respondenti souvětí vůbec nevytvořili. Dvě chyby jsme zaznamenali v souvětí podle vzorce *V1, aby V2*. V souvětí podle vzorce *V1 a V2* chyboval jeden žák. Správné souvětí podle vzorce *V1, protože V2* vytvořilo všech 20 respondentů.

6. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	18	90	2	10
2.	17	85	3	15
3.	19	95	1	5
4.	20	100	0	0

Nejvíce správných odpovědí jsme zaznamenali v posledním souvětí, kde správný vzorec určilo všech 20 žáků. Jedna chybná odpověď se objevila v třetím souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.) Vzorec k prvnímu souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) určilo správně 18 žáků (90%). 17 respondentů (85%) vytvořilo správný vzorec k druhému souvětí (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.).

Porovnání úkolů ve 4. a 5. třídě

1. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

- a) věty ..... c) věty .....
 b) věty ..... d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
Oznamovací	21	95,5	1	4,5	20	100	0	0
Rozkazovací	22	100	0	0	19	95	1	5
Tázací	22	100	0	0	19	95	1	5
Přací	19	86,4	3	13,6	17	85	3	15

2. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
V1 a V2	19	86,4	3	13,6	19	95	1	5
V1, protože V2	21	95,5	1	4,5	20	100	0	0
Když V1, V2	18	81,8	4	18,2	17	85	3	15
V1, aby V2	20	90,9	2	9,1	18	30	2	10

3. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím. ....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	20	90,9	2	9,1	18	90	2	10
2.	18	81,8	4	18,2	17	85	3	15
3.	22	100	0	0	19	95	1	5
4.	21	95,5	1	4,5	20	100	0	0

6. 5 ROZBOR TESTU ÚROVNĚ ZNALOSTI SYNTAKTICKÉHO UČIVA NA ZŠ KOSOVA HORA

Na této základní škole je český jazyk na prvním stupni vyučován podle učebnic vydaných nakladatelstvím ALTER.

3. třída

Třetí třídu navštěvuje 21 žáků. Test psalo 19 žáků. 7 žáků má SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	17	89,5	2	10,5
2.	18	94,7	1	5,3
3.	19	100	0	0
4.	19	100	0	0
5.	15	78,9	4	21,1

Z tabulky jasně vidíme, že největší problém činila poslední věta (Pod stromečkem si zazpíváme koledy.). Větu rozkazovací vytvořilo pouze 15 respondentů (78,9%). První větu (Dáša koupí něco tatínkovi.) převedli špatně 2 respondenti (10,5%). Jedno chybné řešení jsme zaznamenali v druhé větě (Bratříčkovi vymodeluje panáčka.). Nejlépe si žáci poradili s třetí a čtvrtou větou, kterou vytvořili správně všichni dotázaní.

2. úkol

Věty	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	19	100	0	0
Rozkazovací	19	100	0	0
Tázací	19	100	0	0
Přací	19	100	0	0

Z tabulky je patrné, že toto cvičení nebylo pro žáky žádným překvapením. Všechny věty vytvořili správně.

3. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1, ale V2	19	100	0	0
V1, protože V2	18	94,7	1	5,3
V1 a V2	12	63,2	7	36,8
Když V1, V2	18	94,7	1	5,3
V1, že V2	18	94,7	1	5,3

Největší problémy činil žákům vzorec *V1 a V2*, v kterém chybovalo 7 respondentů. U tohoto vzorce vytvořili žáci v některých případech pouze několikanásobný podmět. Ve vzorcích *V1, protože V2; Když V1, V2 a V1, že V2* chyboval vždy jeden žák. Největší úspěšnost jsme zaznamenali u prvního vzorce (*V1, ale V2*), ke kterému vytvořilo vhodné souvětí všech 19 respondentů.

4. třída

Čtvrtou třídu navštěvuje 25 žáků. Test byl zadán 21 žákům. Ve třídě je 8 žáků s SPU. Velmi slabá třída.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	19	90,5	2	9,5
Rozkazovací	18	85,7	3	14,3
Tázací	15	71,4	6	28,6
Přací	11	52,4	10	47,6

Největší problémy činilo žákům vytvoření věty přací. V tomto příkladě chybovalo 10 žáků (47,6%). Větu tázací vytvořilo špatně 6 žáků a 3 chybné odpovědi jsme zaznamenali u věty rozkazovací. Nejlépe si žáci poradili s větou oznamovací. Správně ji vytvořilo 19 respondentů (90,5%).

2. úkol

Věta	Základní skladební dvojice				Určení větného celku			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	18	85,7	3	14,3	21	100	0	0
2.	17	81	4	19	20	95,2	1	4,8
3.	9	42,9	12	57,1	14	66,7	7	33,3
4.	15	71,4	6	28,6	13	61,9	8	38,1

Z tabulky je patrné, že největší problémy vznikly v určení základních skladebních dvojic v třetí větě (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.). Určilo ji správně pouze 9 respondentů, což znamená 42,9% dotázaných. V sedmi případech žáci označili jako základní skladební dvojici *rodiče trápila* a pět žáků základní skladební dvojici vůbec nevyznačilo. Základní skladební dvojice v posledním souvětí (Celý strom kvete, jen zlomená větev pomalu usychá.) určilo správně pouze 15 respondentů (71,4%). U druhé věty (V zámeckém parku roste obrovský buk.) jsme zaznamenali 4 chybné odpovědi. V první větě (Na obzoru se objevil černý mrak.) chybovali 3 respondenti.

Další částí bylo určení větného celku. První větu určilo správně všech 21 dotázaných. V druhé větě (V zámeckém parku roste obrovský buk.) jsme zaznamenali jednu chybnou odpověď. Třetí větu (Rozmazlená princezna své královské rodiče velice trápila.) určilo správně již pouze 14 respondentů (66,7%). V posledním souvětí (Celý strom kvete, jen zlomená větev pomalu usychá.) chybovalo 8 žáků (31,8).

3. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	20	95,2	1	4,8
2.	9	42,9	12	57,1
3.	14	66,7	7	33,3
4.	16	76,2	5	23,8

Nejvíce chybovali žáci v druhé větě (Zvědavý Jirka celé odpoledne čekal.) Chybně zde označilo základní skladební dvojici 12 respondentů (57,1%). Devět žáků úkol nesplnilo a tři respondenti označili jako základní skladební dvojici spojení *Svěží voněl*. Sedm chybných odpovědí jsme zaznamenali v třetí větě (V autobuse děti celou cestu zpívali.). V poslední větě vytvořili žáci pět chybných řešení. Nejlépe si žáci poradili s první větou, v které jsme zaznamenali pouze jedno chybné řešení.

4. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	20	95,2	1	4,8
V1, protože V2	20	95,2	1	4,8
Když V1, V2	18	85,7	3	14,3
V1, aby V2	19	90,5	2	9,5

Nejúspěšnější byli žáci ve vytváření souvětí podle vzorců *V1 a V2* a *V1, protože V2*. Správně souvětí vytvořilo 20 respondentů (95,2%). Dvě chybná řešení jsme zaznamenali u souvětí podle vzorce *V1, aby V2*. Největší potíže činilo žákům vytvoření souvětí podle vzorce *Když V1, V2*, v němž chybovali 3 respondenti.

5. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	9	42,9	12	57,1
2.	13	61,9	8	38,1
3.	7	33,3	14	66,7
4.	12	57,1	9	42,9

K třetímu souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.) vytvořilo správný vzorec pouze 7 žáků (33,3%). V prvním souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) chybovalo 12 žáků (57,1%). Vzorec k poslednímu souvětí vytvořilo správně 12 žáků (57,1%) a vzorec u druhého souvětí zapsalo správně 13 žáků (61,9%).

5. třída

5. třídu navštěvuje celkem 24 žáků. Testu se zúčastnilo 23 žáků. 3 žáci se hlásí na víceleté gymnázium. Ve třídě jsou 4 žáci s SPU.

1. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	23	100	0	0
2.	22	95,7	1	4,3
3.	23	100	0	0
4.	19	82,6	4	17,4

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že správnou základní skladební dvojici v první větě (Kamion zastavil na hraničním přechodu.) a v třetí větě (Rychlý kůň v závodě zvítězil.) správně určilo všech 23 respondentů. Jeden žák určil chybně základní skladební dvojici v druhé větě (Mladý žokej se při pádu z koně ošklivě zranil.). Nejméně správných odpovědí jsme zaznamenali v poslední větě (Dozrávající třešně se červenaly mezi listím.), v níž označil jeden žák jako základní skladební dvojici *červenaly mezi listím* a tři žáci základní skladební dvojici vůbec nevyznačili.

2. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
Oznamovací	22	95,7	1	4,3
Rozkazovací	23	100	0	0
Tázací	22	95,7	1	4,3
Přací	20	87	3	13

Z předchozí tabulky můžeme jasně určit, že vytvoření věty rozkazovací nečinilo žákům žádné potíže, správně ji vytvořilo všech 23 respondentů. Větu oznamovací a tázací vytvořilo správně shodně 22 dotázaných. Nejméně úspěšných řešení jsme zaznamenali u věty přací, chybovali v ní 3 žáci.

3. úkol

Věta	Určení, zda jde o větu jednoduchou nebo souvětí				Vzorec souvětí				Základní skladební dvojice			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	21	91,3	2	8,7	21	91,3	2	8,7	20	87	3	13
2.	23	100	0	0	22	95,7	1	4,3	21	91,3	2	8,7
3.	23	100	0	0	6	26,1	17	73,9	16	69,6	7	30,4
4.	22	95,7	1	4,3	-	-	-	-	19	82,6	4	17,4

Určení větného celku, jak je patrné z předcházející tabulky, nečinilo žákům žádné větší potíže. Druhé a třetí souvětí určilo správně všech 23 dotázaných. V poslední větě jsme zaznamenali jedno chybné řešení a v prvním souvětí chybovali dva žáci.

Dalším úkolem bylo zapsat vzorec souvětí. 22 respondentů (95,7%) určilo správně vzorec v druhém souvětí (Tma už zahalila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.). V prvním souvětí (Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.) jsme zaznamenali dvě chybná řešení. Nejvíce chybovali žáci v třetím souvětí. Vzorec zapsalo správně pouze 6 dotázaných (26,1%).

Nejvíce chybných odpovědí jsme zaznamenali v určování základních skladebních dvojic. Základní skladební dvojice v druhém souvětí označilo správně 21 respondentů (91,3%). V prvním souvětí jsme zaznamenali tři chybná řešení. Ve všech případech žáci vyznačili základní skladební dvojici pouze v první větě a to nemůžeme považovat za správnou odpověď. Ve čtyřech případech chybovali žáci v poslední větě. Sedm chybných odpovědí se vyskytlo v třetí větě.

4. úkol

Věta	Určení počtu vět				Doplnění čárek			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	20	87	3	13	23	100	0	0
2.	23	100	0	0	21	91,3	2	8,7
3.	21	91,3	2	8,7	21	91,3	2	8,7
4.	22	95,7	1	4,3	18	78,3	5	21,7
5.	18	78,3	5	21,7	16	69,6	7	30,4

Cvičení se skládalo ze dvou částí. V první části měli žáci za úkol určit počet vět. Pět chybných odpovědí jsme zaznamenali v posledním souvětí (Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly, protože byly horké.). V prvním souvětí chybovali (Maminka zadělala na buchty, protože je máme moc rádi.) tři respondenti. Počet vět v třetím souvětí určili špatně dva respondenti. V druhém souvětí určilo správně počet vět všech 23 respondentů.

Při doplňování čárek chybovali žáci nejvíce v posledním souvětí (Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly, protože byly horké.). Zaznamenali jsme zde 7 chybných odpovědí (30,4%). Pět chybných odpovědí (21,7%) se vyskytlo ve čtvrtém souvětí. V druhém a třetím souvětí doplnilo správně čárky 21 respondentů (91,3%). V první větě doplnili správně čárku všichni dotázaní.

5. úkol

Vzorec	Správně	%	Chybně	%
V1 a V2	21	91,3	2	8,7
V1, protože V2	23	100	0	0
Když V1, V2	22	95,7	1	4,3
V1, aby V2	23	100	0	0

Souvětí podle vzorců *V1, protože V2* a *V1, aby V2* vytvořilo správně všech 23 dotázaných. Ve vzorci *Když V1, V2* jsme zaznamenali jednu chybnou odpověď. Dvě

chyby v souvětí podle vzorce V1 a V2, vznikly tím, že žáci příslušnou větu vůbec nevytvořili.

6. úkol

Věta	Správně	%	Chybně	%
1.	23	100	0	0
2.	21	91,3	2	8,7
3.	23	100	0	0
4.	22	95,7	1	4,3

Z tabulky je patrné, že tento úkol nečinil žákům žádné větší potíže. Nejvíce správných odpovědí jsme zaznamenali v prvním souvětí (Maminka se ptala, kdy se vrátím.) a v třetím souvětí (Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.), kde správný vzorec určilo všech 23 žáků. Jedna chybná odpověď se objevila v posledním souvětí (Tatínek nevěděl, kde mě má hledat.) Správný vzorec k druhému souvětí (Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.) vytvořilo 21 dotázaných (91,3%).

Porovnání úkolů ve 4. a 5. třídě

1. úkol

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty .....

c) věty .....

b) věty .....

d) věty .....

Napiš příklady takových vět:

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
Oznamovací	19	90,5	2	9,5	22	95,7	1	4,3
Rozkazovací	18	85,7	3	14,3	23	100	0	0
Tázací	15	71,4	6	28,6	22	95,7	1	4,3
Přací	11	52,4	10	47,6	20	87	3	13

2. úkol

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2

V1, protože V2

Když V1, V2

V1, aby V2

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
V1 a V2	20	95,2	1	4,8	21	91,3	2	8,7
V1, protože V2	20	95,2	1	4,8	23	100	0	0
Když V1, V2	18	85,7	3	14,3	22	95,7	1	4,3
V1, aby V2	19	90,5	2	9,5	23	100	0	0

3. úkol

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím. ....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná. ....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází. ....

Tatínek nevěděl, kde mě má hledat. ....

Věta	4. třída				5. třída			
	S	%	CH	%	S	%	CH	%
1.	9	42,9	12	57,1	23	100	0	0
2.	13	61,9	8	38,1	21	91,3	2	8,7
3.	7	33,3	14	66,7	23	100	0	0
4.	12	57,1	9	42,9	22	95,7	1	4,3

7. ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývá syntaktickým učivem na prvním stupni základní školy. V úvodu podává přehled této problematiky, ve druhé části se snaží obrátit pozornost k výkladu a ovládnutí látky. V praktické části jsme se pokusili o rozbor některých učebnic českého jazyka a metodických příruček pro první stupeň základní školy. Jádrem práce je výzkum znalostí a dovedností žáků na prvním stupni základní školy.

Snažili jsme se podat srovnání klasické a valenční syntaxe. Valenční syntax do škol plně nepronikla. Učitelé i metodikové se ji dosud spíše vyhýbají.

V práci jsme řešili problém výkladu klasické syntaxe (nazýváme ji jako šmilauerovská a hauserovská) a syntaxe valenční. Přihlédli jsme i k novinovým článkům (Alexová, J.: K využití postupů valenční syntaxe. Časopis Komenský; Hubáček, J.: Pro valenční syntax v nižších ročnících. Časopis Komenský) a ke studii M. Šmejkalové Vybrané problémy syntaxe v jazykové výchově na základní škole.

Z výzkumu je jasné, že i když se syntaktickému učivu na prvním stupni věnuje více času, stále převládají určité nedostatky.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Hubáček, J., Jandová, E., Svobodová, J.: Čeština pro učitele. VADE MECUM BOHEMIAE, Opava 2002.
2. Čechová, M. a kol.: Čeština – řeč a jazyk. ISV, Praha 2003.
3. Hauser, P.: Základy skladby češtiny. Masarykova univerzita, Brno 2003.
4. Čechová, M., Styblík, V.: Čeština a její vyučování. SPN, Praha 1998.
5. Hubáček, J. a kol.: Český jazyk pro studující učitelství v 1. – 4. ročníku základní školy. SPN, Praha 1990.
6. Hauser, V.: Skladba češtiny pro studium učitelství 1. stupně ZŠ. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Brno 1988.
7. Grepl, M., Karlík, P.: Skladba češtiny. ISV, Praha 1999.
8. David, M.: Kapitoly z didaktiky českého jazyka na 1. stupni základní školy. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2001.
9. Brabcová, R. a kol.: Didaktika českého jazyka. SPN, Praha 1990.
10. Havránek, B., Jedlička, A.: Stručná mluvnice česká. Fortuna, Praha 2002.
11. Čechová, M., Styblík, V.: Didaktika češtiny. SPN, Praha 1989.
12. Styblík, V., Čechová, M., Hlavsa, Z., Tejnor, A.: Přehledná mluvnice češtiny pro základní školy. Fortuna, Praha 1992.
13. Hauser, P., Uher, F., Cvičení z lexikologie a syntaxe. Masarykova univerzita, Brno 1990.
14. Hauser, P., Ondrášková, K.: Základy didaktiky českého jazyka pro první stupeň základní školy. Masarykova univerzita, Brno 1991.
15. Kapitoly z moderní didaktiky českého jazyka. Pedagogická fakulta UK, Praha 2004.
16. Hauser, P. a kol.: Slovník jazykovědné terminologie. Nová škola, Brno 2001.
17. Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: Slovesa v praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves. Academia, Praha 1997.
18. Brabcová, R. a kol.: Čeština našich dní. Oddíl Co víme o větě a souvětí. Jinan, Praha 1996.

19. Zouharová, M.: Valence v české lingvistice a v praxi při výuce mateřského jazyka. In: Philologica X. UP, Olomouc 1990.
20. Alexová, J.: K využití postupů valenční syntaxe. Časopis Komenský, roč.122, 1998, č. 7/8, str. 155 – 156
21. Hubáček, J.: Pro valenční syntax v nižších ročnících. Časopis Komenský, roč. 122, 1998, č. 7/8, str. 154 – 155
22. Kolářová, I.: Pracovní sešity k učebnicím českého jazyka pro 2.- 5. ročník ZŠ. Časopis Komenský, roč. 127, 2003, č. 5, str. 40 - 41

UČEBNICE

1. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Český jazyk pro 2. ročník ZŠ. SPN, Praha 1997.
2. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Český jazyk pro 3. ročník ZŠ. SPN, Praha 1997.
3. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K., Buriánková, M.: Český jazyk pro 4. ročník ZŠ. SPN, Praha 2000.
4. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Český jazyk pro 5. ročník ZŠ. SPN, Praha 1996.
5. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro 2. ročník ZŠ. SPN, Praha 1998.
6. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro 3. ročník ZŠ. SPN, Praha 1998.
7. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K., Buriánková, M.: Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro 4. ročník ZŠ. SPN, Praha 1998.
8. Dvořáková, Z., Styblík, V., Ondrášková, K.: Metodická příručka k učebnici Český jazyk pro 5. ročník ZŠ. SPN, Praha 1999.
9. Nováková, Z.: Český jazyk pro druhý ročník. ALTER, Všeň 1994.
10. Dvorský, L.: Český jazyk pro třetí ročník. ALTER, Všeň 1995.
11. Čechura, R.: Český jazyk pro čtvrtý ročník. ALTER, Všeň 1996.
12. Štroblová, J.: Český jazyk pro pátý ročník. ALTER, Všeň 1996.

13. Mühlhauserová, H., Janáčková, Z., Příborská, O.: Český jazyk 2. Nová škola, Brno 1998.
14. Mühlhauserová, H., Janáčková, Z., Příborská, O., Zbořilová, J.: Český jazyk 3. Nová škola, Brno 1999.
15. Mühlhauserová, H., Janáčková, Z., Příborská, O., Zbořilová, J.: Český jazyk 4. Nová škola, Brno 1999.
16. Chýlová, H., Janáčková, Z., Minářová, E., Zbořilová, J.: Český jazyk 5. Nová škola, Brno 1998.
17. Hlaváčová, E., Sedláček, B.: Český jazyk souhrnně. BLUG, Praha.

PŘÍLOHA

1. Ukázka z Metodické příručky k učebnicím Český jazyk pro 2. ročník ZŠ, nakladatelství SPN, 1998.
2. Ukázka výkladu učiva o větě tázací a některých cvičení z učebnice Český jazyk pro druhý ročník. ALTER, Všeň 1994.
3. Otázky pro souhrnné opakování z učebnice Český jazyk pro druhý ročník. ALTER, Všeň 1994.
4. Ukázka výkladu a některých cvičení z učebnice Český jazyk 4. Nová škola, Brno 1999.
5. Testy žáků z našeho výzkumu
6. Kapitoly z moderní didaktiky českého jazyka. Pedagogická fakulta UK, Praha 2004 – Martina Šmejkalová: Vybrané problémy syntaxe v jazykové výchově na základní škole.

rychlý běh, hodně uběhaný, rychle běhat; hlasitý bzukot, včela bzučí, bzučí bzzz ...)

- c) D i k t á t: Netopýr ve dne odpočívá. V noci chytá hmyz. Tím je užitečný. V zimě netopýři spí. Zachytí se dráčky a visí hlavou dolů. Odůvodněte pravopisné jevy. (Ve slovech *spí* a *visí* žáci neodůvodňují koncové *-í* tím, že tato slova nejsou mezi vyjmenovanými slovy, protože nejde o *i, y* uvnitř slov; v koncovkách slovesných tvarů v přítomném čase se píše měkké *i, í*.)

33. Robinsonův pes

- a) Přečtěte článek a vypravujte jeho obsah. Vyjádřete jinak: *být utěšitelem* (utěšovat), *být sluhou* (sloužit). K slovu *prám* řekněte slovo významem nadřazené. (*plavidlo*) Řekněte k slovu *prám* slova významem souřadná. (*vor, loďka, loď, parník ...*) Řekněte k slovu *prám* slovo příbuzné. (*pramice*)
b) Pracuje se podle pokynů v učebnici. (V článku chybějí částice a citoslovce.)

Skladba

13. LEKCE: O promluvhách a jejich stavbě

Hlavním úkolem této lekce je zopakovat a procvičit učivo o větě jednoduché a souvětí z 2. ročníku. Nejde tu však jen o pouhé opakování a procvičování učiva, nýbrž i o jeho prohloubení a doplnění. Až dosud poznávali žáci jednotlivé věty v souvětí především na základě jejich významu, v mluvených projevech i podle melodie a přestávek, v psaných projevech podle interpunkce. Protože však nyní už žáci poznávají slovesa, mohou jednotlivé věty rozlišovat podle sloves (přesněji podle určitých sloves, ale pojem určitý slovesný tvar dosud neznají; znají pouze infinitiv jako slovesný tvar neurčitý). Ve větách dvoječlenných a slovesných jednočlenných je zpravidla sloveso. V souvětí je tedy (obvykle) tolik vět, kolik je tam sloves. Toto zjednodušené poučení zatím žákům stačí pro většinu případů, s nimiž se v cvičeních setkají.

Procvičujeme také interpunkci souvětí, a to řešením daných úkolů písemně, nikoli jen slovně. Svá řešení ovšem žáci vysvětlují, odůvodňují. (Mezi větami v souvětí se píše čárka; když jsou věty spojeny spojkou *a*, čárka se zpravidla nepíše. V mluvené řeči oddělujeme věty přestávkou.) Z metodických důvodů neužíváme formulaci, že se čárka píše před spojkou (nadto to není vždy pravda). Spojovací výrazy věty spojují (v písmu i v řeči); čárky věty oddělují v písmu, přestávky v řeči. Např. v souvětí *Komu se nelení, tomu se nelení* napíšeme za slovem *nelení* čárku, protože je tam hranice dvou vět, jedna věta končí a druhá začíná.

ÚKOLY K CVIČENÍM 13. LEKCE

1. Sluneční zátoka

- a) Přečtěte článek a vypravujte jeho obsah.
b) Jak rozumíte vyjádření, že les počal řidnout? (Hoši šli k jeho okrajům a stromů bylo stále méně.) Jak rozumíte vyjádření, že palouček byl sevřený mezi řekou, les a skály? (Palouček ležel mezi nimi.) Nahraďte slovo (začali) *jasat* slovem podobného významu. (začali *se radovat*) Vyjádřete jinak větu *Zlézali kdekterou okolní skalku. (Lezli na každou skalku v okolí.)* Co tu znamená slovo *koupaliště*? (Místo vhodné ke koupání.)
c) Rozlište věty jednoduché a souvětí. Kolik je vět jednoduchých? (Dvě.) Z kolika vět se skládá první souvětí a z kolika druhé? (Ze tří, z šesti.)
d) Proč se v článku píše slovo *sluneční* s velkým začátečním písmenem? (*Sluneční zátoka* je vlastní název.)
e) Ví někdo z vás, z kterých knih je tento úryvek a kdo knihu napsal? (Z knihy Hoši od Bobří řeky od Jaroslava Foglara.)

2. Pes o ježkovi

- a) Přečtěte článek a povězte, jaký jiný nadpis by mohl článek mít. (Co vyprávěl pes o ježkovi. Apod.)
b) Proč se uvádí, že se ježek probudí v březnu? (Ježek přečkává zimu zimním spánkem.)
c) Jak rozumíte slovu *dráždil* ve druhé větě? (Ježek spal, ale psovi vadila jeho nepěkná vůně. Označil ji jako podezřelou, byl to tedy zápach.) Jak rozumíte slovu *nectnosti*? (Nepěkné vlastnosti.) Pes říká, že ježek hrozně funí; jak by se mohlo nahradit slovo *hrozně*? (*děsně, strašně, nebo i příšerně*) Je to vyjádření zveličelé, přehnané, místo běžného *velice*. Jak můžeme nahradit nespisovné a hanlivé slovo *stláská*? (*sní, sežere*)
d) Dále se pracuje podle pokynů v učebnici. (Sem vřetných celků, tři souvětí.)
e) Odůvodněte *i, y* v slovech *zimu, vydával, slimáka, myš, bukvice*.
f) Zná někdo z vás knihu, z které je úryvek? (Já Baryk.)

3. Čtenáři

- a) Pracuje se podle pokynů v učebnici. (Pět větných celků; 1. a 3. jsou věty jednoduché; 2. a 4. celek po dvou větách, 5. jsou čtyři věty.)
b) Která jména mají Honza a Anička napsána v rodném listě? (*Jan, Anna*) Uveďte jiné domácí podoby těchto jmen. (*Jeník, Jenda, Jeníček, Anča, Andula ...*)
c) Mají Voříškovci ještě jiné děti než Honzu a Aničku? (Ne.)

- Podle čeho jste to poznali? (Podle číslovky *obě*. Kdyby v první větě bylo uvedeno, že si dvě Vofířkovy děti četly, věděli bychom, že mají víc dětí.)
- d) Nahradte slova *hlasitě, pak, kousek, tolik* v textu slovy se stejným nebo podobným významem. (*nahlas, potom, malý úryvek, velice*)
Nahradte vyjádření *těšilo ho* vyjádřením s tímž významem. (*měl radost*)
Co znamená, že Honza Aniče knihu doporučil? (Řekl jí, aby si ji přečetla.)

4. Telátko

- a) Přečtete článek a vyprávějte jeho obsah.
b) Najděte v článku slova stejného významu, která označují totéž zvíře. (*telátko, tele*) Které z těchto slov znamená, že to zvíře bylo milé? (*telátko*)
c) Jaký význam má slovo *chundelaté*? (Huňaté, hustě chlupaté.)
Co znamená slovo *čupřinka*? (Kadeř, zvlněné vlasy, zde hustá srst.)
Proč Bořek hrábl telátko do čupřiny? (Líbilo se mu, chtěl se s ním pomazlit.)
d) Dále se pracuje podle pokynů v učebnici. (První dva celky jsou věty jednoduché.)
e) V první větě určete slovní druhy.

5. Co se stalo

- a) K pokynům v učebnici: Dbáme, aby doplněné věty tvořily s danými větami pěkná, smysluplná souvětí.
b) Umí někdo nahradit v prvním souvětí spojku *protože* jinou spojkou s tímž významem? (*jelikož, poněvadž, neboť*)
(Totéž pak v posledním souvětí se spojkou *neboť*.)
c) Kterými spojkami můžeme nahradit spojkou *ale* ve čtvrtém souvětí? (*avšak, však* – ta nemůže být na prvním místě věty)
(Totéž pak v předposledním souvětí se spojkou *avšak*.)
d) Umí někdo nahradit spojkou *když* v pátém souvětí? (*jestliže*)
e) Všimněte si, že mezi větami jsou napsány čárky a že na začátku druhých vět jsou jiné spojky než *a*.

6. Co se ještě stalo

- a) K pokynům v učebnici: Dbáme na utvoření pěkných souvětí. Za zvlášť pěkná souvětí žáky pochválíme.
b) Nahradte spojky v souvětích jinými s tímž významem. (*když – jestliže; ačkoli – ač, i když, přestože, třebaže; protože – jelikož, poněvadž; ukážeme žákům, že na začátku souvětí není možno užít spojkou neboť, tu je možno užít jen v druhé větě: Odpocínuli jsme si, neboť jsme byli velice unaveni; přestože – ač, ačkoli(v), i když, třebaže; jelikož – protože, poněvadž, na druhém místě také neboť*)
c) Vyjádřete první tři uvedené věty jinak. (Když bylo hezké počasí – *Když bylo hezky; I když jsme měli hlad – I když jsme byli hladoví; Ačkoli začala dosti silně přšet – Ačkoli se spustil dosti silný déšť*)

- d) Proč je místo slova *slunce* užito slovo *sluníčko*? (Znamená to, že je milé, vítané.)

7. Cvičení vede k umění

- a) Pracuje se podle pokynů v učebnici. (Řazení vět: *Pavláv ... Pavel ... Proto ... Začal ... Doma ... Ve hře ... Teprve ... Nakonec ...*)
b) Určete druhy těchto slov v textu: *hraní, hudba, hra, pokrok* – podstatná jména; *Pavláv* – či? – přídavné jméno)
c) Vyhledejte ve větách infinitivy. (*bavit, chodit, hrát*)
d) Učí se někdo z vás hrát na nějaký hudební nástroj? Kdo z vás umí vyprávět o tom, jak se na něj hraje a jak hru cvičí?

8. Co všechno by bylo

- a) K pokynu v učebnici: Dbáme, aby žáci tvořili pěkná souvětí. Upozorníme na kladení čárek mezi větami a zdůrazňujeme spisovné podoby tvarů podmiňovacího způsobu *kdybych, kdybys, kdybychom, kdybyste* a *bych, bys, bychom, byste* (je vhodné napsat je na tabuli). Nejde zatím o povinné učivo, ale nápodobou mohou tyto spisovné tvary ovládnout aspoň někteří žáci a působit pak i na další žáky ve třídě.
b) Zdůrazníme žákům, že psaní tvrdého *y* v slovech *bych ... , kdybych ...* (a také *abych ...*) souvisí s vyjmenovaným slovem *být*.

9. Co ještě by bylo

- a) Pracuje se podle pokynu v učebnici.
b) Další úkoly jsou stejné jako v cvičení 8.

10. Výlov rybníka

- a) Rozčleňte text na věty jednoduché a souvětí. (*O ... káděmi. Děti zajásaly, že ... rybníka. Už ... vyučování, aby ... rybu, která ... rybářům. Paběrkování ... nepletili. Pozdě ... dětí. Volání ... Janovic. – První a poslední větný celek jsou věty jednoduché.*)
b) Vysvětlíte význam slova *kádě* (velká široká dřevěná nádoba), *paběrkování* (sbírání zbytků, zde ryb), vyjádření *nepsané právo* (dodržovaná zvyklost, na rozdíl od psaného práva, vyplývajícího ze zákonů a nařízení), *ráj* (původně místo, kde žili šťastně první lidé, zde místo blaženosti dětí).
c) Z kterého slova byla utvořena slova *rybář* a *rybník*? (*ryba*)
Vysvětlíte, co znamená slovo *rybář* (člověk chytající ryby nebo starající se o chov ryb), *rybník* (umělá vodní nádrž, v které se chovají ryby).
d) Uveďte slova souznačná k slovu *auto* (*automobil*), *obrovský* (*veliký, ohromný*).
e) Uveďte k slovu *ryba* slova významem podřazená. (*kapr, štika ...*)
f) Odůvodněte *i, y* v slovech *výlov, vyučování, vychytat, smích*.
g) Napište cvičení s doplněnými čárkami a tečkami.

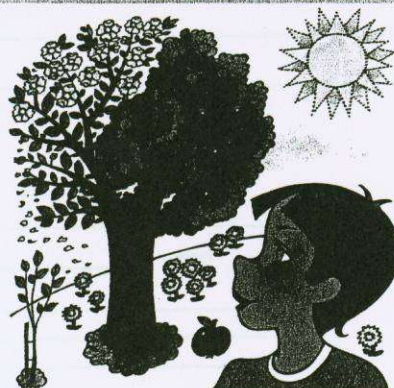
11. Kamarádky

- a) Pracuje se podle pokynů v učebnici:
Je to věta jednoduchá, nebo souvětí?

Věty tázací

1. Proč

Proč vyrostl z proutku strom?
 Aby rozkvétal.
 Proč rozkvetl v slunci strom?
 Aby opadal.
 Proč květ stromu opadal?
 Aby plody dal.
 A proč jsou ta jablíčka?
 Abys ochutnal.

- ① Přečtete báseň jako rozhovor tatínka a syna.
- ② Řekni, jak vyroste z proutku strom.
- ③ V které roční době kvetou stromy?
- ④ Kdy dozrávají jablka?
- ⑤ Které další ovocné stromy znáš?

- ① O každé větě tázací řekni, na co se tou větou chlapec táže (na co se ptá).
- ② Říkejte věty, kterými se ptá maminka doma, zákazník v obchodě, babička v zahradě, cizí paní.

2. Pozoruj, co píšeme za větami tázacími.

Pamatuj si:

Věty, kterými se na něco tážeme, jsou věty tázací.
Větami tázacími se někoho na něco tážeme (ptáme).
Za větami tázacími píšeme vždy otazník.

3. Ptej se dospělých lidí:

paní učitelky (pana učitele), zda si můžeš vzít nový sešit;
 maminky, zda se můžeš dívat na televizi;
 babičky, zda ti přečte pohádku;
 tatínka, zda ti spraví autíčko;
 dědečka, zda s tebou půjde na procházku.
 Nezapomeň na „kouzelné“ slovíčko! Které to je?

4. Napiš věty tázací.

čte	malíř	na klavír
hraje	Pavel	obrázek
maluje	Radek	taneček
tančí	Lenka	pohádky

Pamatuj si:

Dosud jsme se učili, že při čtení (při mluvení) na konci věty klesneme hlasem.
U některých vět tázacích melodie hlasu stoupá.
Nacvičte společně správnou výslovnost vět tázacích.

OTÁZKY PRO SOUHRNNÉ OPAKOVÁNÍ

VĚTA

	maximální počet bodů	dosažený počet bodů
1. Věta je částí projevu	1	____
2. Na začátku věty píšeme _____	3	____
3. Za větami píšeme _____ , _____ nebo _____	4	____
4. Známe čtyři druhy vět: 1. _____ 2. _____ 3. _____ 4. _____	3	____
5. Napiš větu oznamovací: _____ Větou oznamovací někomu něco _____ Za větou oznamovací píšeme _____	4	____
6. Napiš větu tázací: _____ Větou tázací se někoho na něco _____ Za větou tázací píšeme _____	3	____
7. Napiš větu rozkazovací: _____ Větou rozkazovací někomu něco _____ Za větou rozkazovací píšeme zpravidla _____ Důrazný rozkaz naznačíme _____	6	____
8. Napiš, jak pozdravíš dospělého člověka: ráno _____ v poledne _____ odpoledne _____ večer _____ když vejdeš do místnosti _____ když odcházíš _____	24	____
Maximální počet bodů: 24		
Skutečně dosažený počet bodů: ____		

VIII. STAVBA VĚTY

1. VĚTA JEDNODUCHÁ A SOUVĚTÍ

1. Vyhleďte v textu slovesa. Rozlišujte věty jednoduché a souvětí.

Jednou před mnoha lety byla v Praze ukrutná povodeň. Vltava rychle stoupla a řeka nesla po Praze vše, co pobrala na horním toku. Vyvrácené stromy se řítily v proudech kalné vody, otáčely se ve vírech a pak se zase vynořovaly. Na břehu stála spousta zvědavých lidí. Dívali se na tu spoušť a najednou uviděli na vodě kolébku, ve které leželo dítě. (Podle F. Langera)

CO UŽ VÍME O VĚTÁCH

Naše projevy se skládají z vět.
Rozlišujeme věty jednoduché a souvětí.
Ve větě jednoduché je jedno sloveso ve tvaru určitém. (Jana zpívá.)
Souvětí vznikne spojením dvou nebo více vět jednoduchých. Obsahuje proto dvě nebo více sloves ve tvaru určitém. (Jana zpívá a Petr si čte.)

2. Rozlišujte věty jednoduché a souvětí.

Celé odpoledne prožil Hynek ve vodě ne jako obyčejný kluk. Jak se to stalo? Měl na nohou ploutve a na hlavě potápěčské brýle, proto se podobal nějakému vodnímu tvorovi. Jeho kamarád Toník byl vyzbrojen podobně, takže oba šlídili pod vodou. Plašili menší rybky a chňapali po větších. Najednou se ozval hlasitý výkřik. Toník chytil velikánského lína. Hynek v duchu litoval, že se takový kousek nepodařil jemu.

- a) Věty převedte do času budoucího.
b) Vyhleďte přídavná jména.

3. Vyhleďte v textu slova, kterými jsou spojeny věty v souvětí.

Seděl jednou kmotr Lišák ve dveřích své nory a pokuřoval z dýmky. Viděl to jeho soused kmotr Vlka, který zrovna běžel kolem. Zastavil se, aby si s Lišákem popovídal. Lišák byl jeho přítel, ale dnes se na Vlka mračil, protože jej vyrušil z jeho odpočinku.

PORADÍŠ, str. 52

- a) Řekněte, jak by se k sobě měli chovat sousedé.

- Věty v souvětí bývají spojeny spojovacími výrazy, což mohou být:
  1. spojky (a, ale, nebo, když...),
  2. zájmena (který, kdo, co, jenž...),
  3. příslovce (kde, odkud, kdy...).

- Některé věty jsou odděleny samotnou čárkou bez spojky.
- Čárku píšeme také před většinou spojovacích výrazů. Pouze před spojkami
- a, i, nebo čárku obvykle nepíšeme.

4. Rozlišujte věty jednoduché a souvětí.

Má zářivé barvy, ale nezáří. Je smutná. Občas si dokonce i popláče, protože s ní Pepík špatně zachází. Klidně s ní hodí na podlahu nebo mu spadne do bláta. Je tolik věcí, které musí nosit! Ráno do ní Pepík nahází školní potřeby na jednu hromadu a pospíchá do školy. O prázdninách si ji zase nikdo nevnímá, leží pohozená v koutě a připadá si opuštěná.

- a) Zdůvodněte, proč jsou nebo nejsou věty v souvětí odděleny čárkami.
b) Vymyslete nadpis úryvku. Popište svoji aktovku. Všimněte si, z jakého je materiálu, jaký má tvar, barvu, členění, způsob zavírání, nápadné znaky...

5. Hra.

Jeden žák si zvolí libovolnou věc z aktovky a napíše ji zezadu na tabuli. Ostatní spolužáci mu kladou otázky, na které může odpovědět ano nebo ne. Vyhrává ten hráč, který nejdříve uhádne, jaká věc je napsaná na tabuli.

6. Určete počet vět ve větých celcích a zdůvodněte psaní čárek v souvětí.

Čert se snažil ze všech sil, ale Matoušovu duši nezískal. Rozhodl se tedy, že aspoň zničí jeho úrodná pole. Vzal s sebou velký kožený pytel a začal do něj sbírat kameny ve velikém lomu pod Žebrákovským kopcem. Dávno se vystřídaly noc a den, když byl Satanáš s prací hotov. Obrovský pytel hodil přes rameno, letěl ztěžka a kámen po kameni cestou trousil. Utrácený doletěl nad Matoušův statek, kde zjistil, že je jeho měch prázdný. (Podle J. Pechy)

- a) Do jednoho sloupce vypište slova s předponou, do druhého předložky se slovem.

7. Pomozte Lojzíkovi doplnit čárky v souvětí.

Postavou se podobá člověku ale je celý porostlý chlupy. Má neupravené ježaté vlasy odkud mu vyčuhují rohy. Ty mu rostou asi tři prsty nad čelem. Jeho ocas se podobá kravské ohánce a koně připomíná svým kopytem. Pořád podupává nebo přešlapuje na místě. Často se přestrojuje aby nebyl mezi lidmi tak nápadný. Nejraději má převlek myslivce. Zdalipak víte proč?

- a) Uveďte název některé pohádky, ve které se setkáváme s čertem.
b) Vzpomeňte si na jeho jméno nebo jména čertů sami vymýšlejte.
c) Tvořte otázky tak, abyste na ně mohli odpovídat větami z textu.
d) Popište podobným způsobem jinou pohádkovou postavu. PORADÍŠ, str. 53

8. Spojte věty v souvětí, společně rozhodujte o psaní čárek v souvětí.

Jsem nemocný. Nemůžu chodit ven.
Uzdravím se. Budu zase běhat.
Venku svítí sluníčko. Nebe je krásně modré.
Půjdeš na vycházku? Zůstaneš doma?
Dnes je opravdu krásně. Půjdu určitě ven.

- Stavbu souvětí můžeme naznačit pomocí **větného vzorce**.
- Do vzorce napíšeme značku **V** pro větu, číslici vyjadřující pořadí věty
- v souvětí a všechna **znaménka ve větách**.

Šli jsme do ZOO a viděli jsme tam mnoho zvířat.
Vzorec: **V1 a V2.**
Nejvíc jsme se těšili na to, že se nám ukáže mládě lva.
Vzorec: **V1, že V2.**
Mládě bylo roztomilé, ale za chvíli uteklo a už se neukázalo.
Vzorec: **V1, ale V2 a V3.**

9. Doplňte souvětí a napište ke každému jeho vzorec.

Večer se umyju a _____.
Rádi jezdíme vlakem, protože _____.
Chci být zdravý, proto _____.
Chceš si hrát na schovávanou nebo _____?
Vodník je postava, která _____.

- a) *Odůvodněte psaní čárek.*
b) *Vymýšlejte podobná zadání pro své spolužáky.*

10. Vymýšlejte různá souvětí podle daných vzorců.

- a) V1, protože V2.   c) V1 a V2 a V3.
b) V1 nebo V2.   d) V1, aby V2.

11. Doplňte spojovací výrazy a říkejte, kde napíšete čárku.

Byli jednou tři synové ___ neměli otce ani matku. Zůstalo jim po nich jen dědictví ___ to dědictví jim nebylo k ničemu. Nemohli se totiž mezi sebou dohodnout ___ majetek po rodičích rozdělit. Nakonec si řekli ___ půjdou ke králi ___ poprosí ho ___ je podělil. Vydali se na cestu. Vpředu šel nejstarší ___ za ním kráček prostřední ___ docela vzadu klopytal nejmladší z bratrů.

- a) *Napište vzorce k některým souvětím.*
b) *Napište podle diktátu.*

PORADÍŠ, str. 54-55

2. PODMĚT A PŘÍSUDEK

1. Vyhleďte slovesa v básni. Určete počet vět v každém větném celku.

Byla jednou jedna nula.   Sotva se k ní posunula,
Moc dlouho se nepohnula.   tak ji rázem uhranula,
Když vichřice zavanula,   nula málem utonula.
tak se nula nahnula   a k řece se hrnula.   (E. Lear)

a) *Čím jsou zajímavá rýmující se slova v básni?*

- Nejdůležitějším členem každé věty je **přísudek**. Bývá vyjádřen:
  - a) slovesem ve tvaru určitém (Petr čte.),
  - b) tvarem slovesa s neplným významem + podstatným nebo přídavným jménem (Pavel je veselý. Ondra se stane lékařem.).

2. Doplňte do vět vhodné přísudky.

Železné dveře Kubovi _____ malý čertík. _____ stojky, hvězdice a salta. Vtom Lucifer _____ ze své kanceláře. Ani Kubu _____ ke slovu. Hned ho _____ k pokladně. V pokladně _____ samé zlato. Ale Kuba _____ jenom starý mlýnek. Mlýnek _____ pod oknem mezi psacím strojem a hromadou razítek. (Podle J. Wericha)

- Podmět** je doplnění přísudku. Podmět je vždy v **1. pádě**.
- Na podmět se ptáme pádovou otázkou **Kdo, co?** a **přísudkem**.
- Př.: Petr se učí. Kdo, co se učí? → Petr (**Petr** je podmět).
- Bývá vyjádřen: a) podstatným jménem (**Jan** překonal první překážku.),
- b) přídavným jménem (**Známý** mu blahopřál.),
- c) zájmenem (**On** mu pomáhá.),
- d) číslovkou (**Dva** znamenají více než jeden.).

3. Doplňte do věty nejvhodnější sloveso ze závorek. Věty napište.

Vyznačte v nich podmět a přísudek podle vzoru.

Vzor: Zedník staví dům.

Žáci (se učí, skákají, závodí) ve škole.

Malíř (kreslí, maluje, vyrábí) obrazy.

Závodník právě (vbíhá, dohání, rozbíhá se) do cíle.

Lékař (léčí, předepisuje, zotavuje) nemocné.

Letuška (rozvázala, rozhazovala, vnucovala) cestujícím občerstvení.

Třída: 3.

A

Jméno:

Božena Zelinka

Změň věty oznamovací na věty rozkazovací.

Dáša koupí něco tatínkovi. Dáša, kup něco tatínkovi.

Bratříčkovi vymodeluje panáčka. Vymodeluj bratříčkovi panáčka.

Mamince vyšije kapesník. Vyšij mamince kapesník.

Babičce namaluje obrázek. Namaluj babičce obrázek.

Pod stromečkem si zazpíváme koledy. Zazpívejme si koledy pod stromečkem.

Napište dvě věty oznamovací, tázací, rozkazovací a práci.

Oznamovací:

Šiši se žení.

Je nemocný.

Rozkazovací:

Uklid se pokoj!

Uklid se pokoj!

Tázací:

Ješ dnes ven?

Čišeš něco?

Práci:

Šiši byl byli šťastný.

Šiši je šťastný.

Utvor souvětí podle daných vzorců.

Chciš bych jít ven, ale nemůžu protože jsem nemocný. (V1, ale V2)

Pos mami ven, protože jsem nemocný. (V1, protože V2)

Maminka vyšije a tatínek opravuje. (V1 a V2)

Když je teplo, chodí se ven. (V1, V2)

Maminka mi dá mouchu, já jsem přišel a bratříčkovi a panáček
minut později.

Třída: 3.

Jméno: *Kuba Doležal*

Změň věty oznamovací na věty rozkazovací.

Dáša koupí něco tatínkovi.

Da enka koup něco tatínkovi.

Bratříčkovi vymodeluje panáčka.

Bratříčkovi vymodeluj panáčka!

Mamince vyšije kapesník.

Vyšij mamince kapesníky.

Babičce namaluje obrázek.

Namaluj babičce obrázek!

Pod stromečkem si zazpíváme koledy.

Zazpíváme si pod stromečkem koledy.

Napište dvě věty oznamovací, tázací, rozkazovací a práci.

Oznamovací: ~~Mám kamaráda.~~

Mám rád nárek.

Sam tomu vědu.

Rozkazovací:

Budeš doma!

Bud' brzo lono!

Tázací:

Můžou jít se kamarádov?

Máš sjeva školn?

Přací:

Kež by bylo jano.

Dej bsem desal auto.

Utvoř souvětí podle daných vzorců.

Než si můj bratřek ^{doma} si hraje. (V1, ale V2)

Ješ du ke kamarádovi ^{doma} na návštěvu. (V1, protože V2)

Budu si hrát a potom půjdu ^{doma} na. (V1 a V2)

Když mám volno, tak si hraju. (Když V1, V2)

Remanid. de. ke. ^{da} si budu me hrát. (V1, že V2)

~~Kež by bylo jano.~~

Třída: 5.

Jméno: Michaela Pačková

V následujících větách vyznačte základní skladební dvojici.

Kamion zastavil na hraničním přechodu.

Mladý žokej se při pádu z koně ošklivě zranil.

Rychlý kůň v závodě zvítězil.

Dozrávající třešně se červenaly mezi listím.

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty Ja mám doma psa samostatná

b) věty Uklid si pokoj! rozkazovací

Napiš příklady takových vět:

c) věty Pišdes dnes ven? otázka

d) věty Keď by už byly prázdniny, práci podmínková

a)

b)

c)

d)

Určete, zda větné celky jsou větami jednoduchými, nebo zda jsou to souvětí. Napište vzorce souvětí a v každé větě vyznačte základní skladební dvojici.

Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.

.....
souvětí
V1, aby V2

Tma už zahálila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.

.....
souvětí
V1 a V2

Sourozenci pak běhali po celém okolí, mihotavé světlo baterky osvětlovalo tmavá zákoutí, avšak kolo se ztratilo.

.....
souvětí
V1, V2, avšak V3

To si Pavel oddychl!

.....
věta jednoduchá

Určete počty vět v souvětí. Doplňte chybějící čárky.

Maminka zadělala na buchty, protože je máme moc rádi.

.....
dvě
dvě

Těsto postavila na teplé místo aby dobře vykynulo.

Asi za hodinu vykrájela malé kousky těsta, a prsty je roztlačila na kolečka.

.....
jedna

Na ně dala novidlo, mák nebo třešň

.....
dvě

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2 Napřed jsme jeli k babičce a potom jsme jeli k bratrancovi.

V1, protože V2 Už jsme domů, protože začalo pršet.

Když V1, V2 Když je venku ~~je~~ horko, musíme zůstat doma.

V1, ale V2 Chodím na počítač, ale moc mě to nebaví.

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím.

V1, V2.....

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.

V1, V2.....

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.

V1, V2.....

Třída: 5.

Jméno: *Imanah Taha*

V následujících větách vyznačte základní skladební dvojici.

Kamion zastavil na hraničním přechodu.

Mladý žokej se při pádu z koně ošklivě zranil.

Rychlý kůň v závodě z vítězil.

Dozrávající třešně se červenaly mezi listím.

Rozlišujeme čtyři druhy vět:

a) věty *základní*

b) věty *podřadkové*

c) věty *základní*

d) věty *podřadkové*

Napiš příklady takových vět:

a) *Šel jsem do školy, protože jsem měl zkoušku.*

b) *Matka kradla se kradla.*

c) *Je třeba mít peníze.*

d) *Ležet si!*

Určete, zda větné celky jsou větami jednoduchými, nebo zda jsou to souvětí. Napište vzorce souvětí a v každé větě vyznačte základní skladební dvojici.

Maminka přikázala, aby Pavel uklidil kolo.

souvětí
V1, a V2

Tma už zahalila všechno kolem a vylekaný Pavlík pobíhal okolo domu.

jednoduchá
V1, a V2

Sourozenci pak běhali po celém okolí, mihotavé světlo baterky osvětlovalo tmavá zákoutí, avšak kolo se ztratilo.

souvětí
V1, a V2

To si Pavel oddychl!

jednoduchá
V1, a V2

Určete počty vět v souvětí. Doplňte chybějící čárky.

Maminka zadělala na buchty, protože je máme moc rádi.

1
.....

Těsto postavila na teplé místo, aby dobře vykynulo.

2
.....

Asi za hodinu vykrájela malé kousky těsta a prsty je roztlačila na kolečka.

.....

Na ně dala povídky, mák nebo tvaroh.

.....

Za půl hodiny byly upečené, ale jíst se nedaly protože byly horké.

.....

Napište věty podle vzorců:

V1 a V2 Děda mi pomohl s prací, a bylo to hezké.

V1, protože V2 Porouchala se mi autičko, proto jsem na něj rovně šlápl.

Když V1, V2 Když je hezká, máma baba se hodně rebová.

V1, ale V2 Chácel jsem rozstálat stěny, ale nestlo mi to.

Napište vzorce souvětí.

Maminka se ptala, kdy se vrátím.

V1, kdy V2

Oskar nám vysvětlil, kterým tlačítkem se přístroj vypíná.

V1, kterým V2

Kapitán podle řeči poznal, odkud cizinec pochází.

V1, odkud V2

kryju, píšou, mažou, kryjou; kopám, dělám; pečou, pečou, peč aj.).

Uplatňování těchto tendencí pak vede k důslednému rozlišování prostředků neutrálních od knižních, které jsou stále více omezovány na psané texty.

- 1) Hauser, P.: *Didaktika českého jazyka. Stav a perspektiva*. In: Škola - jazyk - literatura. Sborník prací PedF MU v Brně, sv. 127, řada jazyková a literární č. 26. Brno 1993, s.9.
- 2) *Mluvnice češtiny 2*. Praha 1986, s. 306.
- 3) *Podrobněji se této problematice věnuje stať R. Brabcové, Kolísání rodu podstatných jmen*. In: *Filologické studie VII*. Praha 1976, s. 29-43; *dále táž, Novinky z pravopisu a tvarosloví*. 2.doplněné vydání. Praha 2000; *táž, K některým tendencím substantiv kolísajících v rodě*. In *Sborník 2002. Technická univerzita v Liberci, fakulta pedagogická*. 2001, s.133-139. ISBN 80-7083-632-6; *táž, Je to už pěkná řádka let... (Využití substantiv kolísajících v rodě)*. In *Čeština – univerzália a specifiká*, 4. Hladká, Z. – Karlík, P. (eds.). Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2002, s. 157-161. V. Šmilauer, *Nauka o českém jazyku*. Praha 1972.
- 4) *Mluvnice češtiny 2*. Praha 1986, s. 177, 426.

VYBRANÉ PROBLÉMY SYNTAXE V JAZYKOVÉ VÝCHOVĚ NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

MARTINA ŠMEJKALOVÁ

V současné době, kdy byla znovuotevřena otázka sjednocení školské jazykovědné terminologie, ukazuje se opět jako naléhavý úkol hledat takový gramatický popis syntaktické roviny jazyka, který by byl pro potřeby vyučování češtině na základní škole nejvhodnější. Všimněme se dnes některých zkušeností, které učinili vyučující českého jazyka na základních školách se zaváděním prvků valenční syntaxe do jazykové výuky. Aniž bychom si činili aspirace na obsažení celé šíře problému, pokusíme se zde pojmenovat některé problémy, které podle našeho mínění nejvíce přispívají k převážně rezervovanému vyladění učitelské veřejnosti vůči valenčnímu pojetí větné skladby, a nastínit některé možnosti jejich řešení.

1. První úskalí se zdá být na první pohled poněkud triviální – mnozí učitelé z nejrůznějších důvodů základní principy valenční teorie neznají, a nevědí proto, jaké stanovisko mají zaujmout k těm pasážím v učebnicích češtiny, které větu z tohoto hlediska interpretují.

2. Doposud nebyla dostatečně vysvětlena otázka, proč vlastně výuku syntaxe postavenou na valenčním principu do jazykové výchovy zavádět. Častým argumentem bývá, že takto pojatá výuka naučí žáky vytvářet smysluplné výpovědi. Tomuto argumentu ovšem lze oponovat tím, že každý rodilý mluvčí má ve své jazykové kompetenci schopnost vytvářet gramaticky správné věty¹, a není tedy třeba jej to ještě zvlášť učit.

3. Jako neúčelné a pro školskou praxi nadbytečné jeví se některým učitelům rozpoznávání základu věty. Hlavní úskalí vidí především v tom, jak bez akcentování základní skladební dvojice naučit pravopis *i/y* v koncovkách příčestí činného. Vytváření a rozpoznávání základů vět podle tohoto argumentu žáky mate, neboť ztrácejí jasnou orientaci v tom, co je ve větě pro správnou interpretaci tohoto gramatického jevu „nejdůležitější“.

4. Standardním argumentem proti jsou přijímací zkoušky na střední školu, neboť někteří učitelé češtiny se brání vyučovat něčemu, co žák bezprostředně nezúročí. Zároveň rozhodně nelze podceňovat tlak rodičů, kteří jistě od učitelů češtiny očekávají důkladnou přípravu svých dětí k přijímacím zkouškám. Nastává syndrom bludného kruhu – málokterá střední škola do svých přijímacích požadavků

zařadí něco jiného než „tradiční“ požadavky znalostí z větné skladby, neboť nemá jistotu, zda se stavbě věty z jiných hledisek na základních školách věnují.

5. Nejednoznačný postoj učitelské veřejnosti je zřejmě způsoben též dosud nejednotnou terminologií, která se projevuje i v jednotlivých učebnicích pro základní školy. Mnozí učitelé navíc poukazují na to, že část učebnic pracuje způsobem charakteristickým pro formální přístup k „větnému rozboru“ a část je postavena na principech sémanticky orientované skladby.

6. Až překvapivě často slyšíme otázku: „*Jak si představujete, že to máme známkovat?*“ Domníváme se, že tento dotaz více než co jiného ilustruje bezradnost, kterou učitelé tváří i tvář valenční syntaxi pociťují.

7. Jistě závažným problémem je pojetí syntaktického vyučování v dosud platných vzdělávacích programech Základní škola², Obecná škola³, Občanská škola⁴ a Národní škola⁵ a nejnověji i v Rámcovém vzdělávacím programu (RVP)⁶. Uvedme některé termíny, které se v částech věnovaných skladbě v těchto textech objevují. Učební osnovy vzdělávacího programu Základní škola používají například termíny *holá věta* (4. ročník, s. 23), *věty dvojčlenné a jednočlenné*, stanovují rozvíjející větné členy (například *doplňk*, 7. ročník, s. 27) atd. V těchto osnovách se neobjevují žádné termíny, s nimiž běžně pracuje valenční syntax (*základ věty, valence* apod.). O charakteru syntaktického vyučování v pojetí osnov Základní školy mnohé vypovídá i velmi častá frekvence výskytu slov *určování* a *vyhledávání*, např. pro 7. ročník: *určování druhů vět, určování prostředků charakteristických pro jednotlivé věty, určování vět na základě zvládnutí základních větných členů, vyhledávání a určování základních větných členů, určování podmětu a slovního druhu, kterým je vyjádřen, určování přísudku a slovního druhu, kterým je vyjádřen, různé typy přívlastků, příslovecná určení a jejich určování, rozlišování hlavní a vedlejší věty, nahrazování větných členů vedlejšími větami, vyhledávání spojovacích výrazů* (s. 27). Je patrné, že autoři takto pojatých osnov upřednostňují analýzu již hotových vět, aniž by si věty všímali i z hlediska jejího vzniku. Významová stránka větných struktur není v osnovách rovněž ani naznačena. Naopak učební osnovy Obecné školy, jež jsou definovány pro 1.-5. třídu, zdůrazňují, že „základní pojmy by se měly vysvětlovat jasně a v souladu s výsledky vědy“ (s. 87). Neobjevuje se zde například pojem „*holá věta*“ a již pro 2. ročník autoři formulují požadavek „*žáci poznávají významově úplný základ věty, který dále rozvíjejí*“ (s. 86). V tomto přístupu pokračují učební osnovy Občanské školy (6.-9. ročník). V 6. ročníku se zde zavádí pojem *část podmětová* a *část přísudková*, zmiňují se některé základní participanty (*konatel, nositel, děj, činnost, stav...*, s. 89), v 7. ročníku je zdůrazňována existence „*dvou rovin větné stavby a vytvoření představy o systému větných vztahů a větných členů*“ (s. 90) a doporučuje se do syntaktického vyučování zařadit „*tvorbu vět na základě zadaných schémat větněčlenské stavby*“ (s. 90).

Vzdělávací program Národní škola zařazuje do vzdělávacího obsahu předmětu český jazyk v zredukované podobě v podstatě totéž jako program Základní škola. RVP jen „*rámcově*“ určuje: „*vyhledává (žák – M. Š.) základní skladební dvojici a neúplné základní skladební dvojici označuje základ věty*“.

V zásadě tak lze říci, že učitelé, kteří se řídí vzdělávacím programem Obecná ev. Občanská škola, mají k dispozici základní východiska, z nichž vychází tzv. sémanticky orientovaná syntax.

Za hlavní náplň syntaktického vyučování byly donedávna pokládány větné rozborů. Jak je vidět z výše uvedených citací, některé učební programy a někteří učitelé toto pojetí neopustili doposud. S větou se téměř výhradně pracovalo jako s utvořenou, definitivní jednotkou, která byla rozkládána na menší části. Zjišťovalo se zejména, jaké vztahy jsou mezi výrazy tvořícími skladební dvojice, a těmto výrazům byla přisuzována funkce konkrétního větného členu (*podmět, přísudek, předmět, přívlastek, příslovecné určení a doplňk*). Takto se větou zabývá „tradiční“ závislostní syntax, která je založena na určování syntaktických vztahů a větněčlenských funkcí výrazů ve větě. V současné době se však učitelé mohou setkat v učebnicích, které používají ke své práci, se dvěma přístupy k české větě – s tzv. tradiční syntaxí a syntaxí valenční. Jelikož aplikace valenčních principů do školské praxe se zdá být problematická, pokusíme se vysvětlit otázky, jež jsme předeslali úvodem.

Ad 1) Nejprve je nutné zdůraznit, že oba principy se nejenže navzájem nevyklučují⁷, ale dokonce se mohou velmi dobře doplňovat. Rozhodně tedy není namístě pocit, že jakási „nová“ teorie vytlačuje vše, co jsme doposud učili. Ostatně ani výraz „nová“ syntax není výstižný, neboť základy valenční syntaxe položil již ve 30. letech 20. století francouzský lingvista Lucien Tesnière. V české lingvodaktice proběhla rozsáhlá diskuse o principech valenční teorie ve vyučování češtině již v 80. letech 20. století (např. na stránkách ČJL tehdy na podnětný článek Zdeňka Hlavsy s různými stanovisky reagovali Karel Svoboda, Olga Müllerová nebo Bohumil Sedláček).

Ad 2) Přínos valenčního pojetí pro školskou praxi vidíme zejména v tom, že umožňuje pracovat s větou jakoby „z druhé strany“ – všímá si hlavně její tvorby a stavby z hledisek, které pojetí tradiční nepostihuje. Pokusíme se poukázat na některé jevy, jež uvedené dva přístupy interpretují odlišně.

Všimněme si například procesu vzniku věty v závislosti na lexikálním významu slovesa. Schopnost slovesa v určitém tvaru vázat na sebe výrazy, kterým zároveň předepisuje formu (valence slovesa), totiž s jeho lexikálním významem úzce souvisí. Vyplývá z toho, že schopnost vytvářet rozdílné větné struktury se může měnit s posunem lexikálního významu sloves majících stejnou grafickou podobu. Uvedme pro ilustraci následující věty:

Turista sešel z dobře vyznačené cesty.

Tvoje matka ale sešla!

Základním úkonem tradičního větného rozboru je stanovení tzv. základní skladební dvojice. Získáme tak dvojice výrazů

turista sešel

a

matka sešla

Z tohoto rozboru ale nevyplývá, že sloveso *sejít* s významem „odbočit“ vytváří zcela odlišný typ větné struktury než sloveso *sejít* s významem „zchátrat“. Nejmenší částí věty *Turista sešel z dobře vyznačené cesty*, která má smysl, je *turista sešel z cesty*. Sloveso *sejít* zde vyžaduje dvě významově nutná doplnění: **někdo** – sešel – **odněkud**. Naopak nejmenší smysluplná část věty *Tvoje matka ale sešla!* je pouze *matka sešla*, neboť v tomto případě sloveso *sejít* vyžaduje jen jedno významově nutné doplnění **někdo** – sešel. Je zřejmé, že stanovením základní skladební dvojice naplňujeme pouze formálně gramatické kritérium „rozboru“ bez ohledu na význam věty.

Obdobně lze postupovat i v těchto případech:

1. *Magda chodila s Petrem dlouho.*

2. *Náš Vojtíšek už chodí!*

3. *Všichni moji kamarádi chodí na univerzitu.*

Přístup formální opět spočívá v určení tzv. holé věty (základní skladební dvojice). K významu vzniklého tvrzení se nepřihlíží:

Ad 1. *Magda chodila*. Toto tvrzení vzhledem k větě uvedené pod bodem 1 nedává smysl.

Ad 2. *Vojtíšek chodí*. Toto tvrzení je vzhledem k větě uvedené pod bodem 2 významově v pořádku.

Ad 3. *Kamarádi chodí*. Toto tvrzení vzhledem k větě uvedené pod bodem 3 nedává smysl.

Přístup valenční naopak spočívá ve stanovení té nejmenší části věty, které rozumíme, která vyjadřuje nějaké tvrzení, jež je významově i gramaticky v pořádku (*základ věty*, viz dále):

Ad 1. Význam slovesa je „mít známost“. Sloveso *chodit* v tomto významu vyžaduje tato dvě významově nutná doplnění: **někdo** – chodí – s **někým**. Nejmenší část věty, která má ještě smysl, je tedy *Magda chodila s Petrem*.

Ad 2. Význam slovesa je „být schopen pohybu po vlastních nohou“. Sloveso *chodit* v tomto významu vyžaduje jen **jedno** významově nutné doplnění: **někdo** – chodí. Nejmenší část věty, která má ještě smysl, je tedy *Vojtíšek chodí*.

Ad 3. Význam slovesa je „studovat“. Sloveso *chodit* v tomto významu vyžaduje dvě významově nutná doplnění: **někdo** – chodí – **někam**. Nejmenší část věty,

kteřá má ještě smysl, je tedy *Kamarádi chodí na univerzitu*.

Některé další případy, kdy se se změnou lexikálního významu slovesa mění struktura věty: *Hučím do tebe už skoro deset minut. Stará kamna tajemně hučí. V horách od severu zahučelo. – Marta znechuceně sklapla knihu. A pastička sklapla! Tak ti konečně sklaplo! – Už v první třídě Honzík hezky psal. Většinou píšu rukou, ne na počítači. Napsala jsem si našim o peníze. Teď právě píšu o poslední Smetanově opeře. – Odpusť z vany trochu vody! Tak už mi konečně odpusť!*

Je zřejmé, že propojení slohového a syntaktického vyučování se zde přímo nabízí.

Variací na uvedené příklady jsou ta jazyková cvičení, ve kterých je zadáním vytvořit co nejvíce vět s daným slovesem. Cílem je opět sledovat, kolik různých typů větných struktur sloveso v závislosti na svém lexikálním významu vytváří. Pokud žákům zadáme například sloveso *hrát*, mohou vzniknout následující věty:

1. *Od pěti let hraji hokej.*

2. *Dagmar Patrasová hrála zlou princeznu Xenii.*

3. *Už dva roky hraji na housle.*

4. *Předevčírem hrála Sparta se Slávií.*

5. *Duha hraje všemi barvami.*

Sloveso *hrát* zde vytváří základové větné struktury, které bychom mohli charakterizovat:

Ad 1., 2. a 3. Někdo – hraje – něco/někoho/na něco.

Ad 4. Někdo – hraje – něco – s někým.

Ad 5. Něco – hraje – nějak.

Uvedme i některé příklady pro sloveso *jít*, které má podle Slovníku spisovné češtiny šestnáct významů:

1. *Táta jde zítra poprvé do práce.*

2. *Petr jde přespolní závod.*

3. *Hodiny nejdou.*

4. *V pololetní písemné práci jde o všechno.*

5. *Moje sestra jde známým za svědka.*

Zajímavá je v těchto větách konfrontace základových větných struktur (ZVS) se základními skladebními dvojicemi. Zatímco ZVS se v závislosti na významu mění, základní skladební dvojice zůstává bez ohledu na význam (vyjma bodu 4): **XY = jde**.

Těžším typem cvičení je ten případ, kdy stejné sloveso s tímž lexikálním významem alternativně obsazuje pozice větné struktury: *Snažil se, aby přišel včas. Snažil se přijít včas. Snažil se o včasný příchod.*

(Pomůckou pro tvorbu podobných cvičení může být tzv. valenční slovník Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: Slovesa pro praxi. Praha 1997.)

Ad 3) Doposud jsme se snažili přidržovat pokud možno praktického výkladu, abychom budoucím učitelům nastínilí některé možnosti, jak může valenční přístup obohatit vyučování skladbě. Přesto jsme se nevyhnuli některým termínům, které je nutno pro pochopení základních principů valenční syntaxe vysvětlit.

Základní rozdíl mezi formálním přístupem, který reprezentuje tradiční syntax, a přístupem reprezentovaným syntaxí valenční, bychom si mohli ukázat na větě

Matka políbila dítě.

Můžeme k ní přistupovat různými způsoby – například rozložit ji do skladebních dvojic slov, která k sobě významově i mluvnicky náležejí, tedy:

matka = políbila

políbila ..... *dítě*

a zjišťovat, jakými větnými členy jednotlivá slova ve větě jsou. Grafický záznam rozboru této věty by vypadal

M ..... p ..... d

Jaká jsou ovšem kritéria této analýzy? Všimněme si, že myšlenkový postup je asi tento:

1. *kdo, co*, je to 1. pád, tedy *podmět*,
2. *co dělal* – *přísudek*,
3. *koho, co*, ptáme se pádovou otázkou, je to *předmět*.

Ke správné odpovědi stačí znát formální pravidla hry. Z uvedeného grafu je dále zřejmé, že „základní skladební dvojice“ je jakoby – i graficky – nadřazena členu třetímu. Holým podmětem a holým přísudkem je tak tvořena takzvaná holá věta, která ovšem postrádá smysluplnou myšlenku. Z výše uvedeného výčtu jednotlivostí docházíme k hlavnímu nedostatku tradiční syntaxe – že totiž nedbá dostatečně o obsah, který je zkoumanou formou vyjadřován.

Co nám tedy tradiční větný rozbor o větě *Matka políbila dítě* napovídá?

- 1) Stanovuje větu holou (nebo základní skladební dvojici) - *Matka políbila*, která ovšem významově a gramaticky správnou větou není.
- 2) Zároveň stanovuje, že slova *matka* a *políbila* jsou na rozdíl od slova *dítě* nějakými hlavními členy.
- 3) Slovo *dítě* je méně důležité než slova *matka* a *políbila*.
- 4) Slovo *dítě* vytváří dvojici se slovem *políbila* a od slova *matka* je izolováno.

Mají taková tvrzení svá opodstatnění? Pokud budeme zohledňovat hledisko významové, zjistíme, že sdělení *matka políbila* je neúplné. Odtrhneme-li výraz *dítě*, sdělení ztrácí smysl. K polemice se zavedenou školskou praxí nabízíme za-

myšlení nad otázkou, která sice věc zjednodušuje, ale snaží se pojmenovat srozumitelně jádro problému: o co je (z hlediska významu) základní skladební dvojice *matka políbila* závažnější než skladební dvojice *políbila dítě*?

K větě *Matka políbila dítě* je však možné přistupovat i jinak. Již bylo řečeno, že pokud budeme zohledňovat hledisko významové, zjistíme, že tvrzení *matka políbila*, tzv. základní skladební dvojice, kterou jsme určili výše, nemá smysl. Výraz *dítě* nelze od této dvojice slov odtrhnout, protože jedině tvrzení *Matka políbila dítě* je gramaticky i významově v pořádku. Vidíme tedy, že z izolované věty *Matka políbila dítě* nemůžeme vynechat žádný člen, aniž by se stala defektní. Vynecháme-li přísudek, věta se zhroutí. Přistupujeme tedy k této větě tak, že hledáme její nejmenší část, která má smysl. Tímto způsobem stanovujeme tzv. základ věty neboli základovou větnou strukturu (ZVS). ZVS může být tvořena jedním, dvěma, třemi i více členy.

Při určování ZVS si musíme nejprve zodpovědět otázku, jak vlastně věta vzniká. Valenční teorie předpokládá, že centrem věty je sloveso v určitém tvaru, které má schopnost vázat na sebe určitý počet výrazů, jimž zároveň předepíše formu. Těto schopnosti říkáme valence slovesa. Abychom zjistili, jaká je valence slovesa, ptáme se, kolik výrazů ke svému významovému doplnění sloveso vyžaduje. Tyto výrazy představují spolu s přísudkem základové větné členy a vytvářejí základ věty, neboli tu nejmenší část věty, která má ještě smysl. Základovými větnými členy jsou přísudek, podmět a předmět (jsou-li ve větě obsaženy), popřípadě valenční příslovečné určení a valenční doplněk. Jestliže si tedy pozorně všimáme struktury věty, zjistíme, že je tvořena dvěma typy větných členů:

- a) základové větné členy (přísudek, podmět a předmět, popřípadě valenční příslovečné určení a valenční doplněk),
- b) nezakladové větné členy (takové větné členy, které sloveso nezbytně nevyžaduje ke svému významovému doplnění).

V případě věty *Matka políbila dítě* vidíme, že přísudek *políbila* vyžaduje ke svému nutnému významovému doplnění dva výrazy – *kdo* a *koho políbil*. Pokud jakýkoliv z těchto členů vynecháme, věta zcela ztratí smysl. Základ věty tedy je *Matka políbila dítě*.

Rozdíl v přístupu je jasný. Řešení problému nezní pouze: 1. pád *kdo? co?* – *matka*, podmět, *co dělá?* – *políbila*, přísudek, *políbila koho? co?* – *dítě*, předmět. Řešení problému zní: přemysleme nad smyslem věty.

Zamysleme se podobně nad větou

Karkulka se ocitla v hlubokém lese.

- a) Základní skladební dvojice zní *Karkulka se ocitla*. Toto tvrzení není významové ani gramaticky v pořádku. Nemá smysl.
- b) Základovou větnou strukturu identifikujeme, když se zamyslíme nad slovesem

ocitnout se. Zjišťujeme, že nutným významovým doplněním této věty jsou výrazy někdo – se ocitl – někde. Základ věty tedy je: *Karkulka se ocitla v lese.*

Pro rozpoznání základu věty jsou vhodná ta cvičení, ve kterých je nutno rozhodnout, zda izolované konstrukce mají dobrý smysl, a pokud tomu tak není, rozhodnout, co je toho příčinou: *Sparta vyhrála!* – *Je mi do zpěvu.* – *Vedoucí přiložil.* – *Myslivec zastřelil.* – *Šumí mi v uších.* – *Není.* – *Bolí mě.* – *Jezevčík honí.* – *Jde se domů.* – *Utíkejte.* – *Přines mi.* – *Uteč.* – *Horolezci se dostali.* – *Je obleva.* – *Umi!* – *Dnes jsem celý den hledal.* – *Zase špatně!* – *Tatínek věnoval Petře za pěkné vysvědčení.* – *Četl.* – *Pes hop přes plot a utíkal za mnou!* – *Vstup volný!* – *Komu z vás dnes chybí domácí úkol?* – *Přes všechna bezpečnostní opatření maminka našla.* – *Zase nám utekli.* – *Mrzí mě.* – *Mrzí mě.* – *Před několika lety jsem navštěvoval.* – *Už zase sněžl.* – *Celý rok se těším.* – *Uteč!* – *Od mých deseti let bydlíme.* – *Jiřino!*

Dalším způsobem, kterým lze s žáky pracovat, je vytváření základových vět pomocí zadaných sloves. Zajímavá jsou cvičení využívající grafické podobnosti některých sloves, jako: *uhodnout* – *hádat se*, *vklouznout* – *klouzat*, *plnit* – *doplňovat*, *svítit* – *světít*, *přežít* – *žít*, *představit* – *představit si* – *představit se*, *urazit* – *urazit se*, *růst* – *obrustat*, *prchat* – *poprchávat*, *obrat* – *obrátit se*, *plížit se* – *plít*. Příklad: 1. *Petra uhodla těžkou hádanku.* 2. *Ondřej se už zase hádá s Tomášem.* Základové větné struktury jsou: 1. *Petra uhodla hádanku (někdo – uhodl – něco).* 2. *Ondřej se hádá s Tomášem (někdo – se hádá – s někým).*

Dalším ze základních typů úkolů je vyhledávání základů vět v zadaných větách. Postupně z věty odstraňujeme výrazy, až dospějeme k nejmenší struktuře, která ještě vyjadřuje nějaké sdělení:

Příklad: *V cukrárně poněkud zapomnětlivá prodavačka přinesla dětem zmrzlinu až po dlouhém čekání.*

Řešení: Základ věty je *Prodavačka přinesla dětem zmrzlinu* (někdo – přinesl – někomu – něco).

Další příklady: *V úvodu dnešní hodiny tělocviku se rozcvičíme.* – *Dnes v noci svítí měsíc neobvykle jasně.* – *Najednou sjel jedním kolem do příkopu.* – *Včera jsem hodně rychle utíkal před sousedovým Azorem.* – *Spartu minule porazila Slavia na pražské Letné 2 : 0.* – *Na celém území naší krásné republiky včera odpoledne i dnes ráno pršelo.* – *Kvůli náhlému setmění už u nás doma všechny lampy svítí.* – *Teď bych potřeboval nakoupit nějaké jídlo.* – *Po několika hodinách ve škole hučelo našemu Pavlovi v hlavě.* – *Tatínek zavezl Petra na plavání.* – *V zahradě rozkvetly všechny stromy najednou.* – *Marečku, podejte mi pero!* – *Tak odpoví mi už někdo na tak jednoduchou otázku?*

ad 3) Jakkoli zdůrazňujeme přínos valenčního pojetí syntaxe ve výuce na základních i středních školách, je zřejmé, že zejména v nižších ročnících ZŠ je nutno věnovat pozornost metodicko-didaktickému aspektu syntaktického vyu-

čování, které vychází z charakteristiky věty jako struktury, jež je vytvářena výrazy sdružujícími se do skladebních dvojic či skladebních skupin. Zde je plně oprávněná námitka učitelů, že při nácviu morfológicko-syntaktického pravopisu *i* y v koncovkách přičestí činného je identifikace podmětu a přísudku nezbytná. Domníváme se však, že valenční přístup poučení o shodě přísudku s podmětem nevylučuje. Můžeme říci, že věta je tvořena *základovou větnou strukturou*, která může být ještě dále obohacena o *větné členy nezákladové*. Nadto ještě výrazy ve větě vstupují do určitých vztahů a vytvářejí tak *skladební dvojice* (ev. *skladební skupiny*)⁸. To, že stanovíme ZVS, tedy neznamena, že rezignujeme na existenci skladebních dvojic. Není však možné zcela opomíjet významovou rovinu věty. Žák by měl umět ve větě poznat stránku významovou i formální a uvědomit si jak se navzájem ovlivňují. Můžeme ještě doplnit, že tradiční syntaktická analýza si všímá věty z hlediska vnímatele, kdežto analýza vycházející z principů valenční syntaxe popisuje vznik věty, všímá si jí tedy z hlediska jejího tvůrce.

Procesu vzniku věty věnuje takto pojaté syntaktické vyučování velkou pozornost, a to jak tvorbě základových větných struktur, tak i větných struktur rozví-
tých.

Rozvítené větné struktury se vytvářejí obohacováním základových větných struktur nezákladovými členy, a sice pomocí pravidel rozvíjecích a rozšiřovacích.

- a) Rozvíjecím pravidlům podléhají větné členy, mezi nimiž je syntaktický vztah dominance (dříve vztah závislosti). Vstupují do něj dva výrazy, z nichž jeden je dominující (řídící) a druhý dominovaný (závislý). Tyto výrazy jsou na sobě navzájem závislé, přičemž dominující výraz je výrazem dominovaným blíže určován. Vytvářejí tak jeden typ syntaktické konstrukce: skladební dvojice, např. *malý Pěťa, cesta domů, spát pod širákem* apod. Rozvíjením vzniká ve větě další větný člen.
- b) Rozšiřováním vznikne ve větě jiný typ syntaktické konstrukce – skupina dvou či více výrazů. Členy této skupiny jsou si rovnocenné, tzn. že žádný z jejích členů není dominován jiným členem skupiny. Mezi jednotlivými výrazy nastává vztah zmnožení. Dříve se tento typ spojení nazýval několikanásobný větný člen. Příklad: *matka a otec, Karel i Jan, Petr ani Pavel* apod. Mezi členy skupiny mohou vznikat různé významové poměry (slučovací, odporovací, vylučovací, stupňovací, důsledkový). Rozšiřováním nevznikne ve větě žádný další odlišný větný člen.

Ze základové věty *Maminka mi darovala knihu* lze tedy vytvořit rozvítenou větu nebo souvětí:

- a) rozvíjením:
sloveso lze rozvíjet příslovcem: *Nečekaně mi maminka darovala knihu.*
podst. jméno podst. jménem: *Maminka mi darovala knihu Dášeňka.*

přídavným jménem *Maminka mi darovala novou knihu.*
větne *Maminka mi darovala knihu, po které jsem toužila.*

b) rozšiřováním: *Maminka mi darovala knihu, panenku a čokoládu.*

Rozvíjecí pravidla lze zachytit schematicky, například: S ----> ADV, S----> S, S----> A, S----> INF, S----> SENT, V----> S, V----> ADV, V----> INF, V----> A, V----> SENT, ADV----> ADV, ADV----> S, A----> S, A----> ADV, A----> INF, A----> SENT. Pomocí těchto schémat lze rovněž vytvářet cvičení, ve kterých starší žáci přiřazují k jednotlivým symbolům skladební dvojice a ty dále používají ve větách. Ve vzniklých větách je vhodné ještě rozlišit část základovou a nezákladovou (podtrženo).

Příklad: S----> ADV, substantivum lze rozvíjet adverbem, a to například takto: *cesta zpátky.* Věta: *Lesem cesta zpátky nevede.*

Pozn.: Při výuce lze symboly substituovat českými ekvivalenty.

Na 1. stupni základní školy je nutné volit zadání podobných cvičení přiměřené věku a znalostem žáků. Pokládáme za účelné vycházet od slovesa v určitém tvaru – pomocí vhodných otázek vytvářejí žáci nejprve základovou větnou strukturu, později i větu rozvitou. Od návodných otázek je možné později upustit.

Namísto je v tomto případě atraktivní grafické zpracování cvičení, například:

Kdo postaví nejvyšší pyramidu (eventuálně pyramidu s nejdelší základnou)?
Jednotlivé výrazy je nutno připisovat postupně.

opravil

Tatínek opravil auto.

Tatínek včera opravil auto.

Tatínek včera odpoledne opravil auto.

Můj tatínek včera odpoledne opravil naše auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle opravil naše auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle před domem opravil naše auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle před domem opravil naše staré auto.

Můj tatínek včera odpoledne rychle před domem opravil naše staré auto značky Opel.

Doplňující otázky: Na které řádce je pouze základ věty? (podtrženo)

V poslední větě podtrhněte výrazy, které nenáleží do základu věty.

Najděte ve větě podmět.

Najděte ve větě přísudek.

Zapište, jakými slovními druhy je rozvíjeno sloveso (podstatné jméno, příslovce...).

Pro vyšší ročníky:

Je předmět obsažený ve větě součástí základu věty?

Je příslovečné určení obsažené ve větě součástí základu věty?

Které větné členy v této větě jsou/nejsou součástí základu věty?

Dalším typem cvičení je rozvíjení zadaných základových větných struktur tak, aby vznikl hezký příběh. Starší žáci mohou vysvětlit, jakých rozvíjecích a rozšiřovacích pravidel použili.

Příklad: *Maminka koupila Alence panenku. Panenka umí mluvit. Spolužačky panenku obdivovaly. Alenka položila panenku do postýlky. Maminka jim pověděla pohádku.*

Výchozím předpokladem je uplatnění tvůrčího principu, tzn. že žáci by měli umět věty správně tvořit, zamýšlet se nad tím, jak vznikají, umět vyjádřit myšlenku, zvolit vhodné a gramaticky správné jazykové prostředky.

Ačkoliv učitelé na prvním stupni ZŠ nebudou při výuce syntaxe žákům vysvětlovat tvorbu gramatických větných vzorců, je jejich používání v odborné literatuře již natolik rozšířené, že se o nich několika slovy zmíníme. Gramatický větný vzorec (GVV) slouží k zaznamenání základu věty. Popisuje syntaktickou strukturu, kterou vytváří sloveso v určitém tvaru (*verbum finitum*, VF) a ostatní základové členy (*valenční doplnění slovesa*). Pro značení používáme zkratk latinských názvů anebo čísel (pro zaznamenání pádů).

Větu *Matka políbila dítě* pomocí gramatického větného vzorce zapíšeme takto:

<i>Někdo</i>	–	<i>políbil</i>	–	<i>někoho</i>
tedy:				
<i>podst. jm. v 1. pádě</i>	–	<i>sloveso v urč. tvaru</i>	–	<i>podst. jm. ve 4. pádě</i>
<i>(substantivum v nominativu</i>	–	<i>VF</i>	–	<i>substantivum v akuzativu)</i>
tedy:				
<i>S nom</i>	–	<i>VF</i>	–	<i>S acc</i>

Již několikrát jsme se zmínili o valenci slovesa. Bylo řečeno, že valence slovesa určuje počet a formu základových větných členů, lze ji tedy rovněž postihnout gramatickým větným vzorcem. Podle typu valence se slovesa sdružují do několika skupin. Nevalenční slovesa nevyžadují žádná další významová doplnění a jsou to většinou slovesa označující přírodní procesy (*setmělo se, mží, ochladilo*

se, svítá, bude pršet atd.). Jednovalenční slovesa vyžadují doplnění jedním výrazem (*Novorozenec pláče. Obilí zraje. Strom kvete.*). Slovesa dvojevalenční vyžadují nutná doplnění dvě: (1)*Petr miluje* (2)*Janu. Matka mi chybí. Syn se podobá otci. Petr se dotkl stolu. Kolega se pyšnil mobilem. Aleš touží po úspěchu. Eva chvilku s Pavlem. Myslivec mířil na srnku. Učitel vstoupil do třídy. Radek se tvářil zamysleně. Trojvalenční pak tři: (1)*Jirka půjčil* (2)*Zdeňkovi* (3)*sešit. Sekretářka hostitelsky nabídlu kávu. Babička požádala Alžbětu o laskavost. Lékař doporučil otci terapii. Soused přistrčil skříň ke zdi. Někteří autoři popisují i slovesa čtyřvalenční: (1)*Učitel doporučil* (2)*otci* (3)*aby vyzkoušel novou terapii.*)**

Příklad cvičení: Rozhodněte, zda podtržené věty náležejí do základu věty a nahraďte je nevětnými výrazy. Příklad: *Každý čekal, že bude pochválen.* Řešení: Sloveso *čekat* je dvojevalenční (někdo – čeká – (na) něco), věta tedy je jeho valenčním doplněním. *Každý čekal pochvalu.*

Další typy příkladů: *Jana předvíдала, že dnes bude zkoušena.* – *Udivuje nás, jak jsou bohatí.* – *Bratr navrhl, abychom si rozdělili úklid domácnosti.* – *Libí se mi, jak jsi hezky učesan.* – *Náhle Jan uslyšel, že na střechu dopadají první kapky deště.* – *Hezké, že se snažíš.*

Již v úvodu jsme naznačili, že se nám zdá problematické používat na základních školách termíny věta jednočlenná a věta dvoječlenná. Tzv. jednočlenné slovesné věty totiž nejsou „*věty obsahující jeden člen*“, jak by mohli přemýšlivější žáci z uvedeného termínu dovodit, nýbrž věty, v nichž sloveso v určitém tvaru nepřípouští obsazení pozice podmětu. Jelikož v těchto větách není podmět vůbec obsažen, je vhodnější mluvit o větách bezpodmětých. Lze sem tedy zařadit nejen věty, jejichž základy skutečně „*obsahují jen jeden člen*“ (*Sněžilo. Poprchává.*), ale i věty se základem, který je vytvářen více členy (*V hodinách hrklo. V zámku za skřípalo. Bolí mě v krku. Je sychravo. Zašlo mu za nehty. Vytrávil mi. Zželelo se mi matky. Ide do tuhého. Je mi hezky.*). Problémy školské jazykovědné terminologie v současnosti řeší terminologická komise Jazykovědného sdružení ČR.

Ad 4) Čelit argumentům uvedeným v úvodu pod tímto číslem není snadné. Pokud učitelé češtiny nebudou přesvědčeni o užitečnosti valenčního přístupu, těžko se popisovaný stav změní. Položme si proto otázku, co je vlastně naším cílem v jazykové výchově na základních i středních školách? Častou obavou učitelů bývá, že už nyní mají nesnáze (zejména časové) s vyložení a procvičením standardních syntaktických poznatků, a učit ještě něco „navíc“? Kromě toho se domnívají, že valenční syntax je „těžší“ než syntax tradiční. Podle našeho názoru není. Základní postuláty, které takto pojatá syntax formuluje, totiž vycházejí

z jazykového povědomí, které má každý z rodilých mluvčích zakódované.

Ad 5) Učitelé se skutečně při své práci mohou setkat jak s učebnicemi, které vycházejí z teoretického základu syntaxe závislostní, nevalenční (tzv. tradiční syntax), tak s těmi učebnicemi, které vycházejí z valenční syntaxe (tzv. sémanticky orientovaná syntax). Ačkoliv na tomto místě nemůžeme provést kompletní analýzu učebnic českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ, všimněme si, jaké stanovisko k interpretaci věty zaujímají některé učebnice.

1. Dvorský, L., Lovis, K.: *Český jazyk pro třetí ročník*. Alter 1995, 2000.

První vydání učebnice uvádí v části *Věta* jednoduchá (s.132) pojem *holá věta*. Jako cvičení zadává: „Vypište (z úvodního článku) holé věty.“ Pokud žák splní tento pokyn, získá například tyto „věty“: *Tomáš sbírá. Bohdan pěstuje. Jakub navštěvuje. Já se zajímám.* Ve vydání z roku 2000 se už termín *holá věta* nevyskytuje.

2. Konopková, L., Tenčlová V.: *Český jazyk pro třetí ročník základní školy*. III. díl. Fortuna 1995.

Úkolem je vyhledávat ve větách slovesa (s. 58). Zároveň mají žáci vytvářet základové větné struktury podle vzoru *kdo – dát – komu – co* (bez uvedení termínu, str. 59).

3. Mikulenková, H.: *Český jazyk pro 3. ročník*. 1. a 2. díl. Prodos 1993.

Učebnice si všímá procesu tvorby věty – přístupnou obrázkovou formou stanovuje sloveso jako centrum rozvité věty, žáci mají uvádět vhodná slovesná doplnění.

4. Štěrbová, L., Bednářová, L.: *Čeština pro 4. ročník základní školy*. Učebnice B. Jinan 1993.

Učebnice definuje přísudek jako nejdůležitější člen každé věty (s. 29) a podmět jako jeho doplnění (s. 30). Užívá termínu *skladební skupina* a soustředí se na rozvíjení *větných základů* (s. 30). Pracuje s pojmem *základ věty* a zároveň vykládá shodu přísudku s podmětem („*Vyhledej základ věty a v něm podtrhni přísudek a podmět*“, s. 42).

5. Hájková, E., Kočárková, V.: *Čeština pro 5. ročník základní školy – učebnice A, B, pracovní sešit*. Jinan 1993.

Učební text si soustavně všímá kategorie *původce děje* (činitele, např. prac. sešit, s. 71). Velký důraz je kladen na způsob vzniku věty – pomocí množství obrázků je stanoven přísudek jako nejdůležitější člen věty a úkolem je vytvořit nejprve základ věty a později i větu rozvitou. Rovněž se používá termín *skladební skupina*. Lze říci, že část *Skladba* v posledních dvou jmenovaných učebnicích reflektuje interpretaci věty tak, jak ji chápe valenční syntax.

Z uvedeného vyplývá, že syntaktické vyučování na 1. stupni základních škol je determinováno rovněž tím, jakou učebnici mají učitelé k dispozici. I z tohoto nástínu je totiž patrné, že škála výběru je skutečně široká a učitelé tak mohou

vybírat z učebnic vycházejících z přístupu valenčního i „tradičního“. Zde snad můžeme pouze zdůraznit nutnost uvážlivého a fundovaného výběru učebních textů. Odpovědnost za výběr učebnic leží v současné době pouze na škole. Samozřejmě existuje možnost, že technické podmínky neumožní učitelům vybrat si učebnici, kterou pokládá za nejlepší, a musí pracovat s učebnicemi, které má škola již zakoupené. Právě proto, aby se mohl v učebních textech orientovat, měl by být seznámen s tím, že různí autoři mohou zaujímat odlišné stanovisko k interpretaci české věty.

Ad 6) Tvůrčí přístup (nejen v českém jazyce) se jistě špatně známkuje. Je mnohem snazší červeně podtrhnout chybně určený shodný přívlastek. Valenční pojetí reprezentuje přístup, jenž se orientuje na významovou rovinu věty a zaměřuje se na analýzu věty z hlediska jejího tvůrce. Práce učitele je samozřejmě náročnější už proto, že pro hodnocení procesu tvorby neexistují jednoznačná kritéria. Mohli bychom závěrem uvést doslovný citát, který jsme vyslechli z úst dlouholeté učitelky češtiny na setkání češtinářů k problémům valenční syntaxe: „Co to po nás chcete, vždyť dřív to bylo tak hezky přehledné a dobře se to známkovalo...“ Kromě toho, že chceme ještě jednou zdůraznit, že není namístě rozlišovat na „dříve“ a „nyní“, můžeme snad ve světle tohoto citátu konstatovat, že hlavním zdrojem úskalí v diskusích o tom, zda valence ano, či ne, popřípadě jak, je vzájemné nepochopení.

Poznámky:

- 1) Např. Šmejkal, P.: Preference slovesných významů a vazeb žáků 6. a 7. tříd ZŠ. Disertační práce, PedF UK, Praha 1996, str. 119.
- 2) Vzdělávací program Základní škola. Fortuna, Praha 1996.
- 3) Vzdělávací program Obecná škola. Portál, Praha 1996.
- 4) Vzdělávací program Občanská škola. Portál, Praha 1996.
- 5) Vzdělávací program Národní škola. SPN, Praha 1997.
- 6) Rámcový vzdělávací program – schválený dokument. <http://www.vuppraha.cz>
- 7) Čechová, M., Styblík, V.: Didaktika češtiny. SPN, Praha 1989, str. 144.
- 8) Novotný, J.: Valenční syntax a vyučování českému jazyku. In: ČJL 37, 1986/87, 21-30.

Literatura:

- Brabcová, R. a kol.: Čeština našich dní. Oddíl Co víme o větě a souvětí. Jnan, Praha 1996.
- Grepl, M., Karlík, P.: Skladba spisovné češtiny. Oddíl Větné struktury. SPN, Praha 1986.

- Grepl, M., Karlík, P.: Skladba češtiny. Votobia, Olomouc, 1998.
- Hlavsa, Z.: Nový pohled na skladbu a vyučování českému jazyku. ČJL 3/33/1982-83, 120-129.
- Hubáček, J., Jandová, E., Svobodová, J.: Čeština pro učitele. Optys, Opava 1996.
- Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně: Příruční mluvnice češtiny. Oddíl Syntax. LN, Praha 1995.
- Müllerová, O.: Větný rozbor a nové pojetí syntaxe. ČJL 1/34/1983-84, 29-38.
- Sedláček, B.: Několik poznámek k diskusnímu příspěvku Nový pohled na skladbu a vyučování českému jazyku. ČJL 7/34/1983-84, 321-326.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Academia, Praha 1994.
- Styblík, V., Čechová, M., Hauser, P., Hošnová, E.: Český jazyk pro 9. ročník ZŠ. Oddíl Tvoření vět. SPN, Praha 1996.
- ✓ Svozilová, N., Prouzová, H., Jirsová, A.: Slovesa pro praxi. Academia, Praha 1997.
- ✓ Zouharová, M.: Valence v české lingvistice a v praxi při výuce mateřského jazyka. In: Philologica X. UP, Olomouc 1990, 39-52.